

ĒNU EKONOMIKU IETEKMĒJOŠO FAKTORU ANALĪZE LATVIJAS BŪVNICĪBAS NOZARĒ

UZŅĒMĒJU UN EKSPERTU VIEDOKLIS

Arnis Sauka

LATVIJAS
BŪVUZŅĒMĒJU
PARTNĒRĪBA

ĒNU EKONOMIKU IETEKMĒJOŠO FAKTORU ANALĪZE LATVIJAS BŪVNICĪBAS NOZARĒ

UZŅĒMĒJU UN EKSPERTU VIEDOKLIS

Arnis Sauka

LATVIJAS
BŪVUZŅĒMĒJU
PARTNĒRĪBA

Ziņojums balstās uz pētījumiem, kuru īstenošanā piedalījās:

Arnīs Sauka, BASE valdes loceklis, SSE Rīga asociētais profesors
Ilze Peipiņa, BASE projektu vadītāja (3 ziņojuma daļas līdzautore)
Rihards Strenga, BASE vadošais eksperts
Juris Stinka, BASE valdes loceklis (līdz 2016. gada 14. maijam)
Jānis Butkevičs, BASE valdes priekšsēdētājs

BASE ir biedrība, kuras mērķis ir veicināt ilgtspējīgu valsts tautsaimniecības izaugsmi un godīgu, konkurētspējīgu uzņēmējdarbības vidi. Tā apvieno ekspertus ar uzņēmējdarbības, akadēmisko un valsts pārvaldes pieredzi, lai piedāvātu analīzi un risinājumus ēnu ekonomikas mazināšanas jomā.

KOPSAVILKUMS

Ziņojums “Ēnu ekonomiku ietekmējošo faktoru analīze Latvijas būvniecības nozarē: uzņēmēju un ekspertu viedoklis” veikts pēc “Latvijas būvuzņēmēju partnerība” pasūtījuma, biedrībai “BASE” sadarbojoties ar Rīgas Ekonomikas augstskolu (SSE Rīga). Tā mērķis ir apkopot pieejamo statistiku, uzņēmēju un ekspertu viedokļus attiecībā uz ēnu ekonomikas apjomu, ietekmējošo faktoru vērtējumu un ieteikumiem ēnu ekonomikas mazināšanai Latvijas būvniecības nozarē.

Ziņojums balstās uz pētījumu, kurš sastāv no trīs, vienai otru papildinošām daļām:

- (1) 30 lielāko Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju padziļinātajām intervijām. Aptaujāto uzņēmumu kopējais 2015. gadā sniegto būvniecības pakalpojumu apjoms pārsniedza 330 miljonus EUR, kas ir aptuveni 23% no kopējā nozares apgrozījuma.
- (2) Reprezentatīvas, 254 Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju un vadošo speciālistu aptaujas;
- (3) Latvijas uzņēmējus pārstāvošo nevalstisko organizāciju– Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras (LTRK) un Latvijas Darba devēju konfederācijas (LDDK), Būvniecības valsts kontroles biroja (BVKB), ka arī LR Finanšu ministrijas (FM) un LR Ekonomikas ministrijas (EM) ekspertu intervijām.

Atbilstoši jaunākajiem SSE Rīga “Ēnu ekonomikas indeksa” datiem, augstākais ēnu ekonomikas apjoms Latvijā ir tieši būvniecības nozarē (40.0%), kam seko mazumtirdzniecības nozare (24.9%). Uz būtiskām problēmām attiecībā uz ēnu ekonomiku nozarē norāda arī pieejamie statistikas dati. Piemēram, atbilstoši Valsts ieņēmumu dienesta (VID) sniegtajai informācijai, 2015. gadā vidējā bruto alga nozarē bija 712.0 EUR, kas ir zemāka kā vidējā bruto alga valstī kopumā (791.0 EUR). Tāpat, atbilstoši VID datiem, salīdzinājumā ar algu sadalījumu valstī kopumā, būvniecības nozares uzņēmumu darbinieki proporcionāli vairāk saņem algas kategorijās ‘zem un nedaudz vairāk kā minimālā’ un mazāk – ‘lielo algu’ kategorijās.

Šos datus, savukārt, apstiprina rezultāti no reprezentatīvas Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju un vadošo speciālistu aptaujas, kas uzrāda būtiski augstāku aplokšņu algu līmeni būvniecības nozarē (36.3% salīdzinājumā ar valstī kopumā– 17.9%). Līdzīgi secinājumi izdarāmi arī par citām ēnu ekonomikas komponentēm: ienākumu neuzrādīšanas līmeni (31.6% būvniecības nozarē salīdzinājumā ar 19.9% valstī), un arī darbinieku skaita neuzrādīšanas līmeni (23.5% salīdzinājumā ar 9.6%). No pieejamajiem statistikas datiem, VID sniegtās informācijas, skaidri

redzams, ka liela problēma ēnu ekonomikas apjomam būvniecības nozarē ir arī darbinieku faktiskā darba laika neuzrādīšana. Proti, 2015. gadā aptuveni 60% no nodarbinātajiem nozarē strādā nepilnu darba laiku. Svarīgi piebilst, ka minētajās ēnu ekonomikas komponentēs pastāv būtiskas atšķirības starp maziem un vidējiem, un lieliem uzņēmumiem. Proti, lai arī aplokšņu algas un arī neuzrādītie ienākumi ir problēmas neatkarīgi no uzņēmumu lieluma, darbinieku neuzrādīšana ir izteiktāka mazākos uzņēmumos.

Pētījums par ēnu ekonomiku ietekmējošo faktoru analīzi Latvijas būvniecības nozarē arī parāda, ka kopumā vislielāka ēnu ekonomika ir tieši salīdzinoši mazajos būvniecības uzņēmumos – apakšuzņēmēju līmenī, privātajā sektorā, kā arī pašā būvniecības procesā, kur tiek nodarbināti vislielākie darbaspēka resursi. Atbilstoši iegūtajiem rezultātiem, būvniecības nozarē visvairāk uzņēmumi izvairās no darbaspēka nodokļu maksāšanas, kam seko izvairīšanās no ienākuma nodokļa un PVN. Kopumā, pētījums parāda, ka ēnu ekonomiku kā problēmu būvniecības nozares konkurētspējai tomēr vairāk uzsver tieši lielie, nevis mazie un vidējie uzņēmumi.

Gan uzņēmējiem, gan ekspertiem, pētījuma ietvaros tika lūgts identificēt galvenās ēnu ekonomikas apjomu veicinošās problēmas Latvijas būvniecības nozarē. Galvenais secinājums – rezultāti apstiprina, ka, ēnu ekonomika ir kompleksa parādība, kas prasa kompleksu pieeju tās risināšanā – neizdalot vienu vai tikai dažas problēmas, kurām būtu jāpievērš pastiprināta uzmanība. Proti, identificēto problēmu klāsts skaidri parāda, ka Latvijas politikas veidotājiem ir jāstrādā pie vairākiem, gan ar likumdošanu, gan nodokļu sistēmas sakārtošanu, gan ‘domāšanas’ un motivācijas uzlabošanu, gan nozari kontrolējošo iestāžu kvalitātes uzlabošanas, komunikācijas ar nozari uzlabošanas saistītiem pasākumiem vienlaikus.

No pētījumā identificēto būtiskāko ēnu ekonomikas problēmu būvniecības nozarē apkopojuma, izriet arī būvniecības uzņēmumu ieteikumi ēnu ekonomikas mazināšanai nozarē. Proti, būvniecības nozares uzņēmēji uzstāj, lai vistuvākajā laikā tiktu sakārtota ar nozari saistītā likumdošana un normatīvie akti. Ļoti liels uzsvars šajā saistībā ir uz nepieciešamību sakārtot publisko iepirkumu likumu – sevišķi attiecībā uz zemākās cenas kritēriju. Tāpat, ar publisko iepirkumu likuma palīdzību, uzņēmumi uzsver nepieciešamību (beidzot) nodrošināt piedāvājumu izskatīšanas caurspīdīgumu, kā arī labvēlīgāku nosacījumu piedāvāšanu uzņēmumiem, kuri maksā nodokļus.

Pētījums rāda, ka būvniecības uzņēmumu vadītāji ir izteikti neapmierināti arī ar būvniecības likumu, un uzstāj uz izmaiņām normatīvajos aktos lai pilnveidotu būvniecības procesa uzskaiti. Uzņēmēji iesaka ieviest (1) vienotas prasības un nolikumus publiskajos iepirkumos, (2) nodokļu nomaksu no konkrēta objekta, (3) tipveida līgumus, (4) elektronisko uzskaites sistēmu, (5) būvkomersantu klasifikatoru, kā arī pilnveidot grāmatvedības uzskaites kārtību. Tāpat aptaujātie Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāji un vadošie darbinieki uzsver potenciāli pozitīvo vidējās vai minimālās algas profesiju grupās principa ieviešanas lomu ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē. Visubeidzot, uzņēmēji norāda ne tikai uz problēmām likumdošanā, bet arī tās piemērošanā, pieprasot sakārtot tiesisko vidi.

Kā ne mazāk būtisku, Latvijas būvniecības nozares uzņēmumi uzsver arī nepieciešamību pēc nodokļu sistēmas sakārtošanas, sevišķi attiecībā uz darbaspēka nodokļiem. Darbaspēka nodokļus uzņēmēji ne tikai lūdz mazināt, bet, atsevišķos gadījumos, uzskata, ka informācija attiecībā uz darbaspēka nodokļu nomaksu būtu arī jāpublisko. Tāpat, norādot uz Igaunijas piemēru, būvniecības uzņēmumi uzsver pozitīvo ietekmi uz nozares attīstību un ēnu ekonomikas mazināšanu nozarē

atsakoties no peļņas, kura tiek ieguldīta uzņēmuma attīstībā, aplikšanas ar nodokli. Mazo un vidējo uzņēmumu gadījumā lielā mērā tika uzsvērti arī nepieciešamība mazināt kopējo nodokļu slogu. Savukārt lielie uzņēmumi nodokļu likmes kritizēja mazāk, uzsverot būtiskumu tajā, lai 'visi spēlētu pēc vienādiem noteikumiem'.

Būvniecības uzņēmumi, neatkarīgi no lieluma, arī norāda uz nepieciešamību nodrošināt konsekventu nodokļu politiku, kā arī asi uzstāj uz nodokļu sloga nepalielināšanu nozarē. Proti, uzņēmumi norāda, ka, tā vietā lai radītu papildus nodokļu slogu tiem būvniecības uzņēmumiem, kuri maksā nodokļus, drīzāk ir jāstrādā pie, nozarē salīdzinoši zemās, nodokļu iekasējamības. Savukārt lielie būvniecības uzņēmumi asi iestājas par mikronodokļa izskaušanu nozarē, norādot, ka šis nodoklis lielā mērā 'kropļo tirgu'.

Būvniecības nozares uzņēmumi norāda arī uz nepieciešamību sakārtot nozares kontroles sistēmu un uzlabot kontrolējošo iestāžu darbu un kapacitāti. Šajā kontekstā, vislielākā nozares uzņēmumu neapmierinātība ir saistīta ar kontrolējošo iestāžu personāla kompetenci, kā arī 'vēlēšanos iesaistīties' ēnu ekonomikas mazināšanā – neskatoties uz pieejamajiem datiem, kas norāda uz lielu ēnu ekonomikas apjomu atsevišķos uzņēmumos un nozarē kopumā. Tāpat uzņēmumi nereti kritizē būvvalžu darbu. Būvniecības uzņēmumi arī ieteic pilnveidot t.s. 'balto sarakstu', uzsverot, ka šī iniciatīvas līdz šim nav devusi gandrīz nekādus pozitīvus rezultātus. Gan būvniecības nozares kopējās konkurētspējas celšanai, gan arī ēnu ekonomikas mazināšanai tajā, būvniecības uzņēmumi lūdz aktīvāku valsts iesaisti kvalificētu speciālistu sagatavošanā, kā arī norāda uz lielām problēmām pašreizējā nozares un valsts institūciju sadarbības modelī.

Visubeidzot, kā ne mazāk būtiska problēma lielajam ēnu ekonomikas apjomam būvniecības nozarē tika norādīta "domāšana" un "motivācija iesaistīties". Uzņēmumi uzsvēra aso konkurenci nozarē un nelielo tirgu kā faktoros, kas ietekmē nevēlēšanos domāt ilgākā termiņā un, līdz ar to, maksāt nodokļus. Tomēr uzņēmumu vadītāji arī uzsvēra motivācijas trūkumu maksāt nodokļus par to, viņuprāt, nesaņemto no valsts atbilstošus pakalpojumus – problēmu, kas nav specifiska tikai būvniecības nozarei vien. Kopumā, kā uzsvēra atsevišķi aptaujātie uzņēmumu vadītāji, pie esošās domāšanas un motivācijas trūkuma, viņuprāt, ēnu ekonomiku būvniecības nozarē īsā un vidējā termiņā mazināt nemaz neesot iespējams.

Jāuzsver, ka, atbilstoši pētījuma rezultātiem, nereti un pietiekoši būtiski atšķiras viedokļi aptaujāto nevalstisko organizāciju (NVO) ekspertu un ministriju pārstāvju starpā. Piemēram, aptaujātie NVO eksperti daudz vairāk kā valsts insitūciju pārstāvošie eksperti kritizē zemākās cenas principu iepirkumos, nodokļu sistēmas nekonsekvenci, augstās nodokļu likmes un nozares sadarbības modeli ar valsti – visi šie faktori, vismaz aptaujāto ministriju ekspertu skatījumā, ir salīdzinoši nebūtiskāki. Viedokļi atšķiras arī attiecībā uz to, cik veiksmīgi ir bijuši iepriekš īstenotie pasākumi ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē.

Tomēr, eksperti bija vienprātīgi, ka visvairāk ēnu ekonomika slēpjas nodokļu nemaksāšanā attiecībā uz darbaspēka izmaksām un, ka lielākais ēnu ekonomikas ir pašā būvdarbu veikšanas fāzē, apakšuzņēmēju līmenī. Papildus eksperti uzsvēra arī tādas problēmas kā būvmateriālu neregistrētā aprīte un nelegālā nodarbinātība, kā arī iespēju operēt ar lielu skaidras naudas daudzumu. Kopumā, lai arī nevar vispārināt ministriju un NVO viedokļus balstoties uz atsevišķām intervijām, pētījums norāda uz vairākām, krasi atšķirīgām nostājām ēnu ekonomikas mazināšanai potenciāli svarīgos jautājumos uzņēmēju, uzņēmējus pārstāvošo NVO un valsts iestāžu starpā.

Analizējot galvenās Latvijas būvniecības uzņēmumu identificētās problēmas un ieteikumus ēnu ekonomikas mazināšanai nozarē, jāuzsver, ka, līdz šim īstenotās aktivitātes ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozares uzņēmumi vērtē ļoti zemu. Proti, kā praktiski vienīgais pozitīvais piemērs tiek minēts reversā PVN ieviešana. Turklāt, lielākā daļa Latvijas būvniecības nozares uzņēmumu ir vienisprātis, ka tieši reversā PVN ieviešana ir palīdzējusi samazināt ēnu ekonomikas apjomu nozarē. Arī patlaban publiskajā telpā diskutētie pasākumi, kurus varētu īstenot, lai mazinātu ēnu ekonomikas apjomu būvniecības nozarē – un, daļa no kuriem var tikt iekļauti “Valsts iestāžu darba plānā ēnu ekonomikas ierobežošanai 2016. – 2020. gadam” – no būvuzņēmēju puses netiek vērtēti viennozīmīgi.

Proti, no šīm aktivitātēm, kā tādu, kas ēnu ekonomikas mazināšanā nesīs vislielāko labumu, aptaujātie būvniecības uzņēmumi uzsver saimnieciski izdevīgākā piedāvājuma vērtēšanu balstoties ne tikai uz zemākās cenas kritēriju ieviešanu, un tipveida līgumu izstrādāšanu, un ieviešanu nozarē. Tāpat, lai arī pētījums skaidri parāda, ka, pamatojoties uz līdzšinējo pieredzi, liela daļa būvniecības uzņēmumu ‘netic’ t.s. baltā saraksta iniciatīvai, tomēr arī šī iniciatīva (veiksmīgākas realizācijas gadījumā) tiek vērtēta pozitīvi. Kopumā pozitīvi tiek vērtēta arī iniciatīva ieviest nodarbināto elektronisku reģistrēšanu un kustības uzskaiti būvprojektā. Šajā gadījumā gan, lai arī norādāt uz pasākuma iespējamo efektivitāti, uzņēmēji vērs uzmanību uz lielām izmaksām ieceres īstenošanai, kā arī tam, ka aktivitāti nav praktiski iespējams realizēt, piemēram, ceļu būves uzņēmumu gadījumā.

Pozitīvi Latvijas būvniecības uzņēmumi vērtē arī iniciatīvu ieviest būvkomersantu klasifikāciju. Turpretī, no lielo būvniecības uzņēmumu puses asi tiek kritizēta iecere likt par pienākumu ģenerāl-uzņēmējiem sniegt papildus informāciju par apakšuzņēmējiem – aktivitātei, par kuru mazāk ieilst mazie un vidējie uzņēmumi. Proti, lielie uzņēmumi norāda, ka šāda veida informācijas ieguve un apkopošana ir resursietilpīga, pie tam kontrolējošo iestāžu, nevis uzņēmēju, kompetence.

Kritiski Latvijas būvniecības nozares uzņēmumi izsakās arī attiecībā uz iniciatīvu pilnveidot uzskaiti nozarē, nosakot pienākumu sniegt detalizētāku informāciju būvizstrādājumu pavaddokumentos. Proti, uzņēmumu vadītāji pauž viedokli, ka jau tagad uzskaitē ir ļoti detalizēta un laikietilpīga. Arī administratīvo sodu, kuri, uzņēmējuprāt, jau tagad ir ‘drastiski’ palielināšana nav tas, ko uzņēmumi iesaka darīt politikas veidotājiem. Tā vietā, gan lielie, gan mazie un vidējie uzņēmumi norāda uz nepieciešamību pilnveidot sodu piemērošanas praksi, t.sk. mazinot ‘subjektīvisma’ klātbūtni sodu piemērojamībā un radot ‘visiem vienādas noteikumus’.

Ceram, ka pētījumā apkopotās atziņas un ieteikumi palīdzēs Latvijas politikas veidotājiem turpināt darbu pie analītiskākiem un veiksmīgākiem risinājumiem ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē. Nobeigumā – ļoti svarīgi uzsvērt, ka identificēto komplekso ēnu ekonomikas problēmu risināšanai un aktivitāšu ieviešanai būvniecības nozarē, būtiska ir ne tikai dažādu nozaru ministriju aktīva iesaiste un savstarpēji koordinēts darbs, bet arī dialogos ar pašu nozari.

SATURS

IEVADS ZIŅOJUMAM PAR ĒŅU EKONOMIKU IETEKMĒJOŠO FAKTORU ANALĪZI LATVIJAS BŪVNICĪBAS NOZARĒ	9
1. Mērķi un struktūra	9
2. Ieskaits pieejamajā statistikā par Latvijas būvniecības nozari: ēnu ekonomikas konteksts .	10
I. LATVIJAS LIELĀKIE BŪVNICĪBAS UZŅĒMUMI PAR ĒŅU EKONOMIKU LATVIJAS BŪVNICĪBAS NOZARĒ	15
1. Ievads un metodoloģija	17
2. Ēnu ekonomikas apjoma, cēloņu un galveno problēmu izvērtējums Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu skatījumā	21
2.1. Būtiskākās ar ēnu ekonomiku saistītās problēmas un to cēloņi Latvijas būvniecības nozarē	21
2.2. Ēnu ekonomikas apjoma un ietekmes novērtējums Latvijas būvniecības nozarē	30
2.2.1. Darbu izpildes līmenis un nodokļi ar lielāko ēnu ekonomikas īpatsvaru	30
2.2.2. Būvniecības nozares ēnu ekonomikas īpatsvars tās atsevišķās komponentēs	35
2.2.3. Lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāju attieksme un viedokļi par ēnu ekonomiku nozarē	43
2.3. Dažādu ēnu ekonomiku potenciāli ietekmējošu faktoru vērtējums	46
3. Īstenoto un plānoto aktivitāšu ēnu ekonomikas mazināšanai Latvijas būvniecības nozarē izvērtējums Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu skatījumā	64
3.1. Iepriekš īstenoto aktivitāšu ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē vērtējums	64
3.2. Atsevišķu plānoto aktivitāšu ēnu ekonomikas mazināšanai izvērtējums	68
4. Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāju ieteikumi ēnu ekonomikas mazināšanai un konkurētspējas veicināšanai Latvijas būvniecības nozarē	82
4.1. Galvenās prioritātes – pasākumi, kas jāievieš tuvāko 12 mēnešu laikā, lai mazinātu ēnu ekonomiku būvniecības nozarē	82
4.2. Galvenās prioritātes – pasākumi, kas jāievieš ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē vidējā termiņā: 3–5 gadu laikā	93
II. ĒNU EKONOMIKAS PROBLĒMAS UN IETEICAMIE RISINĀJUMI LATVIJAS BŪVNICĪBAS NOZARĒ: REPREZENTATĪVA LATVIJAS BŪVNICĪBAS UZŅĒMUMU APTAUJA	99
1. Ievads un metodoloģija	101
2. Ēnu ekonomikas apjoms un cēloņi Latvijas būvniecības nozarē	102
3. Galvenās ēnu ekonomikas problēmas Latvijas būvniecības nozarē – būvniecības uzņēmumu skatījumā	108
4. Ēnu ekonomiku ietekmējošu faktoru un atsevišķu plānoto politikas iniciatīvu ēnu ekonomikas mazināšanā analīze – būvniecības uzņēmumu skatījums	110

III. VALSTS INSTITŪCIJU UN LIELĀKO UZŅĒMĒJUS PĀRSTĀVOŠO ORGANIZĀCIJU VĒRTĒJUMI, UN PRIEKŠLIKUMI ĒNU EKONOMIKAS MAZINĀŠANAI BŪVNICĪBAS NOZARĒ LATVIJĀ..... 113

1. Ievads.....	115
2. Ēnu ekonomikas apjoma un ietekmes novērtējums Latvijas būvniecības nozarē.....	117
2.1. Ēnu ekonomikas īpatsvars būvniecības nozarē.....	119
2.2. Dažādu ēnu ekonomiku potenciāli ietekmējošu faktoru vērtējums.....	122
3. Īstenotās un plānotās aktivitātes ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē: ekspertu vērtējums.....	127
3.1. Līdz šim izstrādāto un ieviesto instrumentu ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē Latvijā efektivitāte.....	127
3.2. Atsevišķu plānoto aktivitāšu ēnu ekonomikas mazināšanai izvērtējums.....	128
3.3. Respondentu pārstāvēto institūciju vai organizāciju īstenotie un plānotie pasākumi, kas vērsti uz ēnu ekonomikas mazināšanu būvniecības nozarē.....	132
4. Ieteikumi sadarbībai ēnu ekonomikas mazināšanai un konkurētspējas veicināšanai Latvijas būvniecības nozarē.....	133
4.1. Galvenās prioritātes – pasākumi, kas jāievieš tuvāko 12 mēnešu laikā, lai mazinātu ēnu ekonomiku būvniecības nozarē.....	134
4.2. Galvenās prioritātes – pasākumi, kas jāievieš ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē vidējā termiņā: 3–5 gadu laikā.....	135
Atsauces.....	137
Pielikums Nr. 1. Aptaujas anketa reprezentīvam Latvijas būvniecības nozares pētījumam.....	138
Pielikums Nr. 2. Ēnu ekonomiku veidjošo problēmu vērtējums: atbilžu sadalījums (reprezentīvā būvniecības uzņēmumu izlase).....	143
Pielikums Nr. 3. Cik efektīvas, Jūsaprāt, būtu sekojošas aktivitātes, lai mazinātu ēnu ekonomikas apjomu būvniecības nozarē Latvijā? (atbilžu sadalījums, reprezentatīva izlase).....	147

IEVADS

ZIŅOJUMAM PAR ĒNU EKONOMIKU IETEKMĒJOŠO FAKTORU ANALĪZI LATVIJAS BŪVNICĪBAS NOZARĒ

Arnīs Sauka
Juris Stinka

1. Mērķi un struktūra

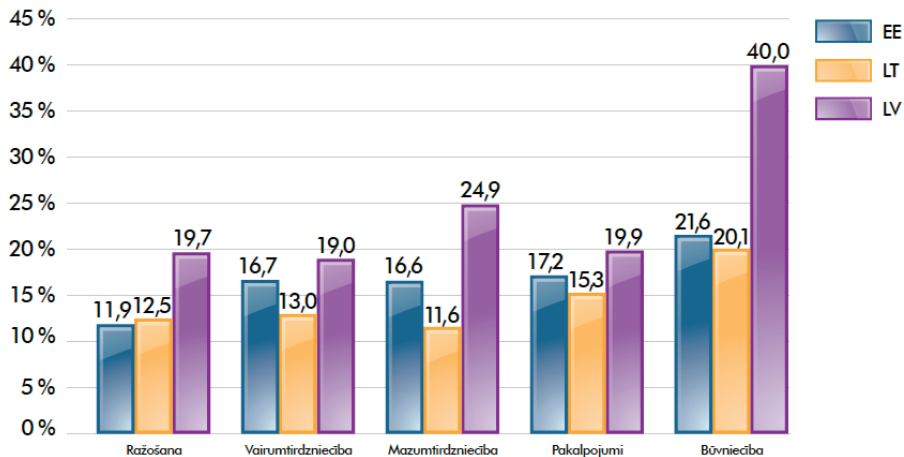
Ši ziņojuma galvenais mērķis ir, apkopojot pieejamo statistiku, būvuzņēmumu vadītāju, kā arī nozares ekspertu viedokļus, sniegt padziļinātu ieskatu būtiskākajās ēnu ekonomikas komponentēs Latvijas būvniecības nozarē. Ziņojuma ietvaros tiek identificētas galvenās ēnu ekonomikas problēmas, izvērtētas plānotās iniciatīvas un sniegti priekšlikumi pasākumiem ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē. Ziņojums balstās uz trīs, vienam otru papildinošiem pētījumiem, kurus 2016. gada sākumā, pēc biedrības “Latvijas Būvuzņēmēju partnerība” pasūtījuma, veica biedrība BASE, sadarbībā ar Rīgas Ekonomikas augstskolu (SSE Rīga):

- (1) 30 lielāko Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju padziļinātajām intervijām;
- (2) Reprezentatīvas, 254 Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju un vadošo speciālistu aptaujas;
- (3) Latvijas uzņēmējus pārstāvošo nevalstisko organizāciju– Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras (LTRK) un Latvijas Darba devēju konfederācijas (LDDK), Būvniecības valsts kontroles biroja (BVKB), kā arī LR Finanšu ministrijas (FM) un LR Ekonomikas ministrijas (EM) ekspertu intervijām.

Ziņojuma struktūra pakārtota augstākminētajiem pētījumiem un ietver trīs galvenās daļas. Proti, ziņojuma pirmā daļa balstās uz lielāko Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju padziļinātām intervijām, otrajā daļā apkopoti rezultāti no reprezentatīvas Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju aptaujas. Savukārt ziņojuma trešajā daļā analizēti ekspertu viedokļi un ieteikumi ēnu ekonomikas mazināšanai Latvijas būvniecības nozarē. Pirms analizēt būvniecības uzņēmumu vadītāju un ekspertu viedokļus, ievada otrajā daļā sniegts pieejamās statistikas par Latvijas būvniecības nozari pārskats– faktoriem, kas tieši vai netieši saistīti ar ēnu ekonomikas cēloņiem un apjomu būvniecības nozarē.

2. Ieskats pieejamajā statistikā par Latvijas būvniecības nozari: ēnu ekonomikas konteksts

Atbilstoši “SSE Rīga” “Ēnu ekonomikas indeksa” (Putniņš un Sauka, 2016) pētījumam, kurš tiek veikts kopš 2010. gada, absolūti augstākais ēnu ekonomikas līmenis Latvijā ir bijis tieši būvniecības nozarē (40,0 %), kam seko mazumtirdzniecība (24,9 %) (*sk. 1 attēls*). Arī Lietuvā un Igaunijā augstākais ēnu ekonomikas līmenis ir būvniecības nozarē, tomēr, saskaņā ar Putniņš un Sauka (2016) datiem, ēnu ekonomikas īpatsvars būvniecības nozarē Lietuvā un Igaunijā, salīdzinājumā ar Latviju, ir teju uz pusi mazāks.

1. attēls. Ēnu ekonomikas lielums (% no IKP) nozaru dalījumā (vidējais, 2013.–2015. gadā)

Avots: SSE Rīga “Ēnu ekonomikas indekss” 2009–2015 (Putniņš un Sauka, 2016)

Augstais ēnu ekonomikas īpatsvars būvniecības nozarē ir būtisks signāls politikas veidotājiem, jo būvniecība, neapšaubāmi, ir nozīmīga Latvijas tautsaimniecības nozare, kas, atbilstoši Centrālās statistikas pārvaldes (CSB) datiem (2015 gads), veido aptuveni 7 % no iekšzemes kopprodukta. Atbilstoši CSB, 2015. gada astoņos mēnešos būvniecības nozarē bija nodarbināti 63 513 darba ņēmēji, kas ir vidēji 8 % no visiem darba ņēmējiem valstī¹. Būvniecībā 2015. gadā (novembrī) darbojās 16 392 juridiskās personas un gandrīz 9 000 fizisko personu – saimnieciskās darbības veicēji vai individuālie komersanti (*sk. 1. tabulu*) (VID, 2016).

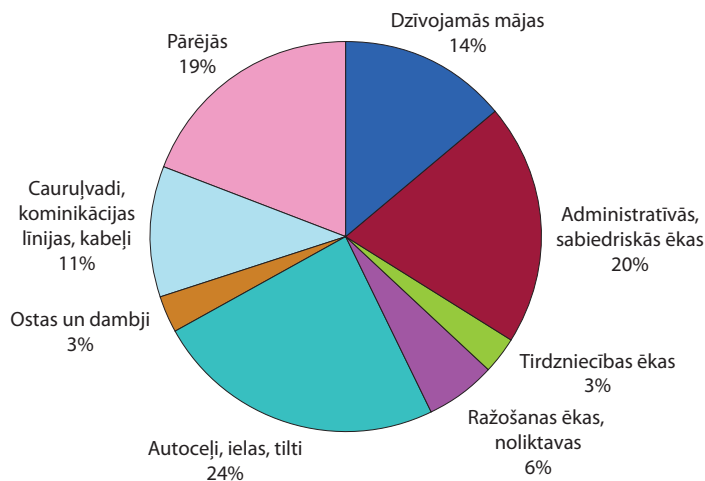
¹ http://bvkb.gov.lv/sites/default/files/fm_kopsavilkums_buvnieciba_17nov2015.pdf

1. tabula. Latvijas būvniecības nozarē strādājošo juridisko un fizisko personu skaits, 2015

NACE apkopojošais kods	NACE apkopojošā koda nosaukums	Nodokļu maksātāju skaits 2015. gada 9. novembrī			
		juridiskās personas	fiziskās personas - saimnieciskās darbības veicēji	t.sk. individuālie komersanti	KOPĀ
41	Ēku būvniecība	6 579	3 248	179	9 827
42	Inženierbūvniecība	1 585	149	26	1 734
43	Specializētie būvdarbi	8 228	5 559	507	13 787
	Būvniecības nozare	16 392	8 956	712	25 348

Avots: VID (2016:1)

Būvniecībā dominē publiskās infrastruktūras projekti (autoceļi, komunikācijas, administratīvās ēkas), kas lielā mērā atkarīgi no publiskajiem iepirkumiem un Eiropas Savienības finansējuma pieejamības (EM, 2015). Būvniecības nozares struktūra atspoguļota 2. attēlā.

2. attēls. Latvijas būvniecības struktūra (2015. gada janvāris– septembris)

Avots: EM (2015: 31)²

Savukārt, atbilstoši EM (2015) datiem (sk. 2. tabulu), lai gan 2014. gadā būvniecības produkcijas apjomi pieauga, tomēr kopš 2014. gada otrās puses nozares izaugsmes tempi palēninās. Atbilstoši EM sniegtajai informācijai, kritumu sekmēja būvniecības apjomu samazinājums gan dzīvojamo, gan nedzīvojamo māju sektorā. Šīs tendences teik daļēji skaidrotas arī ar struktūrfondu apguves pārejas periodu.

² https://www.em.gov.lv/files/tautsaimniecibas_attistiba/zin/2015_dec_lv.pdf

2. tabula. Būvniecības apjomu izmaiņas %

2010	2011	2012	2013	2014	2015
-34,4	29,9	8,9	4,4	8,1	-1,1

Avots: EM (2015)

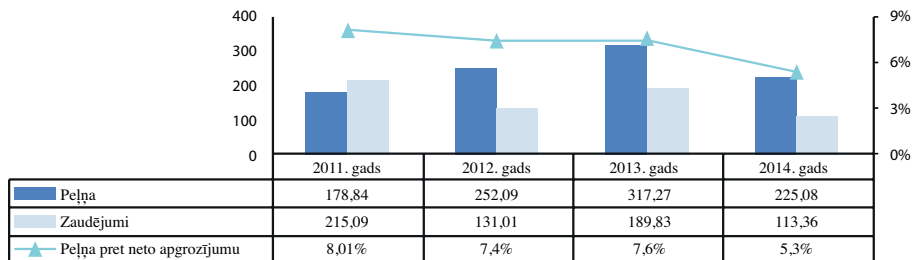
Atbilstoši VID datiem (VID, 2016), 2014. gadā VID administrētie kopbudžeta ieņēmumi no būvniecības nozares nodokļu maksātājiem bija 237,35 miljoni EUR, tie veido aptuveni 3,5 % no kopējiem VID administrētajiem ieņēmumiem valsts budžetā. Nozares samaksātos nodokļus pamatā veido darbaspēka nodokļi (IIN un VSAOI), pārējiem nodokļiem ir neliels īpatsvars, savukārt PVN ieņēmumi ir negatīvi (sk. 3. tabulu)³.

3. tabula. VID administrētie kopbudžeta ieņēmumi no būvniecības nozares nodokļu maksātājiem

Periods	Apskatāmā kopa	Uzņēmumu ienākuma nodoklis	PVN	Sociālās apdrošināšanas iemaksas	Iedzīvotāju ienākuma nodoklis	Pārējie nodokļi un maksājumi	VID administrējamie ieņēmumi kopā
2013.	Būvniecības nozarē	30,89	-30,28	133,32	75,35	7,41	220,47
	VALSTĪ	360,82	1 666,80	2 150,32	1 317,56	1 191,39	6 727,42
2014.	Būvniecības nozarē	28,28	-94,05	140,59	82,53	3,97	166,84
	VALSTĪ	352,73	1 803,71	2 197,22	1 372,72	1 202,81	6 980,28
2015.	Būvniecības nozarē	25,40	-79,09	142,69	82,67	6,65	185,21
	VALSTĪ	381,00	1 903,57	2 327,46	1 422,19	1 266,71	7 359,78

Avots: VID dati⁴

Savukārt informācija par peļņu un zaudējumiem būvniecības nozarē apkopota 3. attēlā. Plašākai informācijai par peļņas un zaudējumu dinamiku nozarē lūdzu sk. VID sagatavoto būvniecības nozares apskatu, kas pieejams VID mājas lapā (VID, 2016).

3. attēls. Peļņa un zaudējumi būvniecības nozarē, milj. EUR

Avots: VID (2016: 11)

³ Jaunākie dati saņemti pēc pieprasījuma 2016. gada maijā. Sk. datus arī VID, 2016.⁴ Jaunākie dati saņemti pēc pieprasījuma 2016. gada maijā. Sk. datus arī VID, 2016.

VID sniegtā informācija arī liecina, ka vairāk nekā puse nodarbināto būvniecības nozarē 2015. gadā saņēma darba ienākumus virs valstī noteiktās minimālās darba algas, kas ir mazāk kā valstī vidēji. Attiecīgi darba ienākumus, kas mazāki par valstī noteikto minimālo darba algu, saņēma 21,8% nozarē nodarbināto (valstī vidēji – 18,1%) (4. tabula). Savukārt informācija VID iesniegtajos darba devēja ziņojumos par VSAOI un IIN 2015. gadā liecina, ka būvniecības nozarē nodarbināto vidējie mēneša darba ienākumi ir 712 EUR, kas ir mazāk kā vidējie mēneša darba ienākumi valstī (791 EUR) (sk. 5. tabula).

4. tabula. Nodarbināto sadalījums pēc bruto darba ienākumu apmēra 2015.gadā*

Apskatāmā kopa	Nodarbināto darba ienākumu apmērs					
	alga 0 EUR	mazāki par minimālo algu	minimālā alga 360 EUR	no minimālās algas līdz 700 EUR	no 700 EUR līdz 1400 EUR	Virs 1400 EUR
VALSTĪ	6,1%	18,1%	4,6%	32,5%	28,1%	10,6%
Būvniecības nozarē	9,7%	21,8%	4,8%	30,7%	24,1%	8,9%

Avots: VID dati

5. tabula. Būvniecības nozarē un vidēji valstī nodarbināto vidējie mēneši darba ienākumi

Apskatāmā kopa	2013. gads	2014. gads	2015. gads
VALSTĪ	691	739	791
Būvniecības nozarē	602	651	712
Būvniecības nozarē bez LBP biedriem	584	631	689

Avots: VID dati

Visubeidzot, kā norādīts LR Finanšu ministrijas būvniecības apskatā⁵: “Pēc Valsts ieņēmumu dienesta datiem, 2015. gada astoņos mēnešos 80% no būvniecības sektorā nodarbinātajiem ir strādājuši nepilnu darba laiku jeb mazāk nekā 152 stundas mēnesī. ... 2015. gada astoņos mēnešos, analizējot informāciju no darba devēju ziņojumiem, konstatētas 44 fiziskas personas, kas mēnesī nostrādā vairāk par 336 stundām jeb 16 stundām diennaktī. Līderi ir persona, kas 2015. gada jūnijā no viena darba devēja saņēmusi samaksu par 512 stundām jeb vidēji 23 stundām un 15 minūtēm diennaktī, un persona, kas pie diviem darba devējiem (no kuriem viens ir pašvaldības uzņēmums) kopā saņēmusi samaksu par 30 stundām un 10 minūtēm diennaktī.”

⁵ http://bvkb.gov.lv/sites/default/files/fm_kopsavilkums_buvnieciba_17nov2015.pdf (2 lpp)

I. LATVIJAS LIELĀKIE BŪVNICĪBAS UZŅĒMUMI PAR ĒNU EKONOMIKU LATVIJAS BŪVNICĪBAS NOZARĒ

Arnis Sauka

Sadarbībā ar:

LATVIJAS
BŪVUZŅĒMĒJU
PARTNĒRĪBA

2016. gada jūnijs

Pateicības

Pateicamies Ilzei Peipiņai un Rihardam Strengam par ieguldīto darbu interviju veikšanā un transkriptu sagatavošanā, kā arī Jurim Stinkam, Jānim Butkevičam un Baibai Fromanei par ieguldījumu aptaujas anketas izstrādāšanā. Liels paldies Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītājiem, kuri piekrita piedalīties intervijās.

1. Ievads un metodoloģija

Šajā ziņojuma sekcijā apkopoti lielāko Latvijas būvuzņēmumu pārstāvju viedokļi par jautājumiem, kas tieši skar ēnu ekonomiku Latvijas būvniecības nozarē. Ziņojums balstās uz Latvijas lielāko būvuzņēmumu vadītāju padziļinātām intervijām, kuras notika 2016. gada martā – maijā. Aptaujā piedalījās sekojošu 30 Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāji:

Skonto Būve SIA;
Latvijas energoceltnieks SIA;
Merks SIA;
Moduls Rīga SIA;
Aizputes ceļinieks SIA;
Sarma & Norde Arhitekti SIA;
RE&RE SIA;
Arčers SIA;
Velve SIA;
Monum SIA;
Remeks Serviss SIA;
Pristis SIA;
CBF Ļ–Ko SIA;
LNK Industries AS;
IONICA Systems SIA;
BMGS AS;
Abora SIA;
Aimasa SIA;
WOLTEC SIA;
SCO Centrs SIA;
A222 SIA;
S.B.C. SIA;
Strabag SIA;
Energoremonts Rīga SIA;
Selva Būve SIA;
Citrus Solutions SIA;
Limbažu ceļi SIA;
Ostas celtnieks SIA;
8 CBR SIA;
Empower SIA.

Lai arī minētie 30 būvniecības uzņēmumi nevar tikt uzskatīti par reprezentatīvu Latvijas būvniecības uzņēmumu izlasi (sk. II daļu, kur tāda tiek analizēta), šo uzņēmumu pienesums ir ļoti būtisks. **Proti, pētījumā iekļauto lielāko Latvijas būvniecības uzņēmumu 2015. gadā sniegto būvniecības pakalpojumu apjoms pārsniedz 330 miljonus EUR, kas ir aptuveni 23% no kopējā**

nozares apgrozījuma⁶, un tie (tieši) būvniecībā (paši) nodarbina aptuveni 4500 darbinieku. Ņemot vērā šos apjomus, ir ļoti būtiski uzņēmumu vadītājos ieklausīties, t. sk. attiecībā uz viedokļiem par ēnu ekonomiku Latvijas būvniecības nozarē.

Lielāko Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju aptaujai tika izmantota aptaujas anketa – interviju vadlīnijas –, kuras izstrādātas sadarbībā ar Latvijas Būvuzņēmēju partnerību. Interviju vadlīnijas sastāv no trim galvenajām daļām:

- a. ēnu ekonomikas apjoma, cēloņu un galveno problēmu izvērtējums Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu skatījumā;
- b. īstenoto un plānoto aktivitāšu ēnu ekonomikas mazināšanai Latvijas būvniecības nozarē izvērtējums Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu skatījumā;
- c. Latvijas lielāko būvuzņēmumu vadītāju ieteikumi ēnu ekonomikas mazināšanai un konkurētspējas veicināšanai Latvijas būvniecības nozarē.

Intervijas pirmā daļa **“Ēnu ekonomikas apjoma un cēloņu izvērtējums Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu skatījumā”** sastāv no vairākām sadaļām.

- Būtiskākās ar ēnu ekonomiku saistītās problēmas un to cēloņi Latvijas būvniecības nozarē.

Šajā intervijas daļā Latvijas lielāko būvuzņēmumu vadītājiem lūdzām identificēt 3–5, viņuprāt, galvenās ēnu ekonomikas problēmas un to rašanās cēloņus Latvijas būvniecības nozarē. Jautājums tika uzdots atvērtā formā.

- Ēnu ekonomikas apjoma un ietekmes novērtējums Latvijas būvniecības nozarē.

Šajā daļā lielāko Latvijas būvuzņēmumu vadītājiem lūdzām novērtēt, cik lielā mērā ēnu ekonomika ir problēma būvniecības nozarē strādājošo uzņēmumu konkurētspējai pasūtījumu izpildē Latvijā. Tāpat lūdzām sniegt viedokli par to, no kādu nodokļu maksāšanas visvairāk izvairās Latvijas būvniecības nozarē, kā arī kurā būvniecības darbu izpildes (pievienotās vērtības ķēdes) līmenī ir vislielākā ienākumu neuzrādīšana un darbinieku neuzrādīšana.

Intervijās tika arī lūgts novērtēt ēnu ekonomikas apjomu atsevišķās ēnu ekonomikas komponentēs, t. sk. peļņas neuzrādīšanas līmeni, būvniecības nozarē strādājošo uzņēmumu darbinieku skaita neuzrādīšanas līmeni, neuzrādīto darbinieku algas daļu (aploksņu algas proporciju), kā arī aptuveno daļu no ienākumiem, ko uzņēmumi būvniecības nozarē maksā neoficiālos maksājumos, lai nokārtotu lietas. Jautājām arī, cik lielā mērā, viņuprāt, Latvijas būvniecības nozares uzņēmumi piekristu šādiem apgalvojumiem:

- krāpšanās ar nodokļiem ir attaisnojama, ja rodas tāda iespēja;
- uzņēmumu sniegumu būvniecības nozarē ļoti ietekmē tas, vai tie maksā vai nemaksā nodokļus; izvairoties no nodokļu maksāšanas, būvniecības nozares uzņēmumi gūst daudz lielāku – peļņu un/vai konkurētspējas priekšrocības;
- ir grūti konkurēt ar citiem uzņēmumiem, kuri izvairās no nodokļu maksāšanas.

⁶ Atbilstoši CSP apkopotajai oficiālajai statistikai būvniecības produkcijas apjoms 2015. gada četros ceturkšņos pārsniedz 1,44 miljardus EUR.
http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/rupnbvnr/rupnbvnr__isterm__buvnr/BU0010c_euro.px/table/tableViewLayout1?rxid=543db7b-f122-4e1f-aced-7a7707fd86e7

Visbeidzot, uzdevām jautājumu: “Pastāv pieņēmums, ka uzņēmumi izvairās no nodokļu maksas, lai gūtu lielāku peļņu. Vai piekrītat minētajam apgalvojumam?”

- Dažādu ēnu ekonomiku potenciāli ietekmējošu faktoru vērtējums.

Šajā daļā lūdzām vadītājus izvērtēt konkrētus ēnu ekonomiku potenciāli ietekmējošus faktorus, gan sniedzot kvantitatīvu vērtējumu skalā no 1 līdz 7, kur “1” nozīmē “neietekmē ēnu ekonomikas apjoma veidošanos būvniecības nozarē”, bet “7” – “būtiski ietekmē ēnu ekonomikas apjoma veidošanos būvniecības nozarē”, gan arī lūdzot savu vērtējumu komentēt. Proti, jautājot, “cik liela ietekme uz ēnu ekonomikas salīdzinoši lielo īpatsvaru būvniecības nozarē ir...”, Latvijas lielāko uzņēmumu vadītāju izvērtēšanai tika piedāvāti šādi faktori:

- normatīvajiem aktiem (likumdošanai), kas attiecas uz būvniecības nozari;
- kontrolējošo iestāžu darbam;
- nodokļu likmēm;
- sankcijām par nodokļu likumu pārkāpumiem;
- to nodokļu sistēmas saprotamībai un konsekvencei, kas attiecas uz būvniecības nozari;
- procesam, kā notiek publiskie iepirkumi būvniecības nozarē;
- būvniecības nozares sadarbībai ar valsti, t. sk. abpusēja uzticība;
- cik lielā mērā šis apgalvojums atbilst patiesībai: būvniecības nozares uzņēmumi, jau iesniedzot cenas piedāvājumu, rēķinās, ka nodokļi netiks pilnīgi samaksāti.

Savukārt intervijas otrajā daļā **“Iepriekš īstenoto aktivitāšu ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē izvērtējums Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu skatījumā”** jautājām

- iepriekš izstrādāto un ieviesto instrumentu ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē Latvijā novērtējumu.

Šajā daļā lūdzām Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītājus novērtēt, cik efektīvi, viņuprāt, ir izrādījušies Latvijas politikas veidotāju izstrādātie instrumenti, lai mazinātu ēnu ekonomikas īpatsvaru Latvijas būvniecības nozarē. Lūdzām respondentus sniegt vērtējumu skalā no 1 līdz 7, kur “1” apzīmē “ļoti neefektīvi”, bet “7” – “ļoti efektīvi”, kā arī sniegt komentāru, pamatojot izvēlēto vērtējumu. Respondentiem arī jautājām: “Vai varat nosaukt 3–5 aktivitātes, kuras valsts ir īstenojusi efektīvi, tādējādi ierobežojot ēnu ekonomiku būvniecības nozarē Latvijā?” – piedāvājot izteikt viedokli brīvā formā.

- Dažādu ēnu ekonomikas apjomu būvniecības nozarē potenciāli ietekmējošu aktivitāšu vērtējums.

Šajā daļā lūdzām Latvijas lielāko būvuzņēmumu vadītājus novērtēt, cik efektīvas, viņuprāt, būtu minētās aktivitātes, lai mazinātu ēnu ekonomikas apjomu būvniecības nozarē Latvijā:

- nodarbināto personu elektroniska reģistrēšana un viņu kustības uzskaitē būvobjektā;
- ierosinājums noteikt ģenerāluzņēmējam pienākumu sniegt informāciju kontrolējošajām iestādēm par apakšuzņēmumiem;

- administratīvo sodu palielināšana par pārkāpumiem būvniecībā un/vai to piemērošanas prakses pilnveidošana;
- būvniecības nozares uzskaites pilnveidošana. Detalizētākas informācijas noteikšana būvizrādājumu pavaddokumentos;
- t. s. baltā saraksta uzņēmumu priekšrocību pilnveidošana, t. sk. publiskajos iepirkumos;
- būvniecības standarta jeb tipveida līgumu izstrādāšana un ieviešana valsts un pašvaldību pasūtījumos.

Katru no minētajiem faktoriem lūdzām novērtēt skalā no 1 līdz 7, kur “1” nozīmē “ļoti neefektīvi”, bet “7” – “ļoti efektīvi”, kā arī sniegt komentāru par izvēlēto vērtējumu.

Šajā daļā Latvijas lielāko būvuzņēmumu vadītājiem uzdevām jautājumu: “Vai kopš reversā PVN ieviešanas ir samazinājies ēnu ekonomikas apmērs?” – piedāvājot atbilžu variantus “jā” vai “nē”, kā arī lūdzot izvēlēto atbildi komentēt.

Noslēgumā trešajā daļā **“Latvijas lielāko būvuzņēmumu vadītāju ieteikumi ēnu ekonomikas mazināšanai Latvijas būvniecības nozarē”** apkopojām Latvijas lielāko būvuzņēmumu vadītāju ieteikumus ēnu ekonomikas mazināšanai nozarē. Proti, vaicājām: “Kādas, pēc jūsu domām, būtu 3–5 prioritātes – pasākumi, kas jāievieš tuvāko 12 mēnešu laikā, lai mazinātu ēnu ekonomiku būvniecības nozarē?” un “Kādas papildus minētajiem pasākumiem, pēc jūsu domām, būtu 3–5 prioritātes – pasākumi, kas jāievieš vidējā termiņā – 3–5 gadu laikā – ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē?” Interviju pabeidzām ar jautājumu: “Finanšu ministrija ir izstrādājusi plānu ēnu ekonomikas mazināšanai Latvijā. Ja esat ar to iepazinies, vai varat sniegt konkrētus priekšlikumus tā uzlabošanai, lai mazinātu ēnu ekonomiku un veicinātu konkurētspēju Latvijas būvniecības nozarē?”

Ņemot vērā jautājumu sensitivitāti, lielākā daļa respondentu vēlējās palikt anonīmi. Tāpēc tā vietā, lai uzrādītu konkrētu uzņēmumu nosaukumus un to pārstāvošo vadītāju vārdus, uzrādām pieņemtu apzīmējumu, norādot uzņēmuma galveno darbības jomu būvniecības nozarē. Ziņojumā citātu formā ir apkopotas nosacīti galvenās, ilustratīvākās atbildes, kas atspoguļo aptaujāto Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju viedokli.

Visbeidzot, svarīgi vēlreiz uzsvērt, ka šī ziņojuma daļa balstās uz būvuzņēmumu vadītāju viedokli, pēc būtības, tas ir šo viedokļu apkopojums. Ņemot vērā salīdzinoši lielo ēnu ekonomikas īpatsvaru Latvijas būvniecības nozarē, protams, nevar izslēgt, ka daļa no šajā aptaujā iesaistītajiem uzņēmumiem lielākā vai mazākā mērā paši ir iesaistījušies ēnu ekonomikas darbībās. Tāpat nevar izslēgt, ka, atbildot uz aptaujas jautājumiem, kāds no respondentiem – savu interešu vārdā – apzināti sniedzis atbildes, kuras pēc būtības nevar tikt izmantotas ēnu ekonomikas mazināšanas pasākumu būvniecības nozarē Latvijā izstrādāšanai.

Tomēr, kā rāda intervijas, jāņem vērā arī tas, ka pietiekami lielu daļu no lielāko Latvijas būvuzņēmumu vadītājiem satrauc salīdzinoši lielais ēnu ekonomikas apjoms nozarē – tas negatīvi, īpaši ilgtermiņā, ietekmē uzņēmumu konkurētspēju. Ņemot vērā šo faktoru, kā arī aptaujā iesaistīto uzņēmumu lielumu un to vadītāju pieredzi nozarē, būtu svarīgi šajos ekspertu ieteikumos nopietni ieklausīties. Tāpēc ceram, ka vismaz daļa no šajā ziņojuma daļā apkopotā noderēs kā

padziļināta informācija, lai veiksmīgāk veidotu dažādas politikas iniciatīvas ēnu ekonomikas mazināšanai Latvijas būvniecības nozarē, tajā pašā laikā nemazinot tās konkurētspēju.

2. Ēnu ekonomikas apjoma, cēloņu un galveno problēmu izvērtējums Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu skatījumā

2.1. Būtiskākās ar ēnu ekonomiku saistītās problēmas un to cēloņi Latvijas būvniecības nozarē

Latvijas lielāko būvuzņēmumu vadītāju intervijās visbiežāk uzsvērtās trīs galvenās problēmas attiecībā uz lielo ēnu ekonomikas īpatsvaru būvniecības nozarē var iedalīt šādās plašākās jomās:

LIKUMDOŠANA

KONTROLĒJOŠO IESTĀŽU KOMPETENCE, KAPACITĀTE UN VĒLĒŠANĀS IESAISTĪTĪES PROBLĒMAS RISINĀŠANĀ

DOMĀŠANA UN MOTIVĀCIJAS TRŪKUMS

Proti, lielākā daļa intervēto lielāko Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju uzsver dažādus ar **likumdošanu un nodokļiem** saistītus aspektus kā tādus, kas lielā mērā veicina augstu ēnu ekonomikas īpatsvaru Latvijas būvniecības nozarē. Viņi uzsver problēmas likumdošanā kopumā, kā, piemēram, redzams citātos:

“Likumdošana un valsts politika (ir galvenās problēmas) – nav kārtības.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Nesakārtota likumdošana (kā viena no galvenajām problēmām).”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Valsts nevar eksistēt bez nodokļiem, tai ir jābūt prioritātei. Ko dara valsts – valsts uzrēķina nodokļu maksātājiem sodus, mudinot viņus pārdomāt to, vai vispār vērts ir maksāt un varbūt labāk vērts maksāt kādā citā valstī. Nevienš negrib nemaksāt, bet, ja viņi ir spiesti, tad viņi domā, kā sashēmot. Šobrīd jēli definētie noteikumi to pieļauj.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

“Slikti ir tas, ka nav vienotas mammas vai tēta – Satiksmes ministrija vai kā tā. Mums ir kaut kādas kompetences tam, kādas tam. Viss izmētāts, un nav centralizācijas, katram ir iespēja interpretēt likumus pa savam.”

(Ģenerāluzņēmējs)

Uzņēmumu vadītāji akcentē problēmas arī **Būvniecības likumā**:

“No valsts puses absolūts bardaks – jaunais Būvniecības likums, piemēram. Kaut ko tas sajauca... Tagad cenšamies nostabilizēties.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Būvniecības likumdošanā valda pilnīgs haoss, kopš “Maxima” traģēdijas daudz stingrāki noteikumi, kas traucē darbu.”

(Viens no lielākajiem metāla būvkonstrukciju ražotājiem Latvijā)

“Būvniecības likums ir pieņemts steigā, tas neiet kopā ar finansējumu grafiku. Būvniecības likums kavē darba gaitu, stipri palielina projektēšanas izstrādes laiku, jo nevar sadalīt projektēšanu kārtās. Apdrošināšana ir OK, varbūt vienīgais ir bez bankas garantijas, bet gan ar uzņēmuma garantiju, jo liela maksa par bankas nodrošinājumu. Katrā pašvaldībā Būvniecības likumu interpretē pa savam, valsts līmenī nav konsekvences.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Jaunais būvniecības likums ietekmē to, ka Rīgā vēl katra būvvalde šo likumu traktē pa savam un ar katru būvvaldi līdz ar to ir jādiskutē par to. Pirms procesa uzsākšanas ir jānodas uz būvvaldi un jājautā, kā viņi tulko vienu vai otru likuma jautajumu. Nav vienots skatījums visā valstī. Ar vienādiem objektiem dažādās būvvaldēs būs dažāds traktējums. Traktējums visvairāk atšķiras būvju klasifikācijā. Dokumentu noformēšanā. Šeit runa ir, protams, par niansēm, bet kopumā ņemot viena būvvalde var prasīt vienu veidu, otra citu un trešā var vispār neprasīt.”

(Inženierkomunikāciju būvniecības un inženiertehnisko risinājumu uzņēmums)

Lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāji norāda arī uz citām, daudz konkrētākām problēmām. Viena no tām, visvairāk kritizētā, ir **iepirkumu process, īpaši zemākās cenas princips**. Tikai daži no interviju citātiem uzsver problēmas nozīmīgumu, kā arī sniedz ieteikumus darbībām ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē:

“Pasūtījumu process – ir skaidrs, kāds ir pasūtītāja budžets, bet par galveno kritēriju izvirza zemāko cenu. Neinteresē reputācija, iepriekšēja pieredze, profesionalitāte – galvenais, lai cena zemāka. Un tad tirgus pilns ar tādiem, kas būvē “Maximas”. Jākonkurē būtu tiem, kas strādā labi, godīgi un profesionāli.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Līdz šim konkursos pārsvarā uzvarēja zemākās cenas piedāvājums, bet tagad tas sāk mainīties uz saimnieciski izdevīgākā piedāvājuma pusi. Zemāko cenu skaidrs, ka var piedāvāt, tikai ne maksājot nodokļus vai citādi izvairoties no likuma.”

(Ēku tehnoloģiju uzņēmums)

*“**(Jāievieš) punktu sistēma iepirkumos – nav kārtības iepirkumu sistēmā, cenas tiek dempingotas, drausmīga konkurence, un tas viss atduras pret nesakārtotu procesu.**”*

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

“Publisko iepirkumu politika (ir problēma) – 99 % iepirkumu ir zemākās cenas kritērijs. Līdz ar to zemākā cena veidojas, ja uzņēmējs nevēlas nopelnīt, un tad valsts pati akumulē šo procesu, kurā tai nāk mazāk nodokļu.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Lētākās cenas kritērijs – dominējošais būvniecības apjomu ziņā. Ja ir šis kritērijs, tad uzņēmēji spiesti radoši domāt, kā dabūt to lētāko cenu.”

(Viens no vadošajiem inženierkomunikāciju būvuzņēmumiem)

“Piedāvājot zemāko cenu, negodīgie uzņēmumi vēlas iegūt darbu. Zemāko cenu konkursos nevar piedāvāt godīgie uzņēmumi, jo jāmaksā nodokļi, algas utt.”

(Viens no lielākajiem metāla būvkonstrukciju ražotājiem Latvijā)

Tāpat lielākie Latvijas būvuzņēmēji uzsver nepieciešamību ieviest **minimālās vai vismaz vidējās algas principu** nozarē, īpaši konkurējot uz valsts iepirkumiem:

“Iepirkumu likumā vidējai algai jābūt ne zemākai par 80 % no darba ņēmēju vidējās stundas tarifa likmes attiecīgajā profesiju grupā valstī. Maksājot visus nodokļus godīgi, es neizpildu šo normatīvu, bet mans konkurents, kurš maksā aplokšņu algas, šos normatīvus izpilda. Jo konkurents raksta mazāk darba stundu, tas domā, kā izpildīt šos normatīvus. Ceļu būvē konkursi notiek pārsvarā pavasarī, bet valsts vidējo algu (grāmatvedim u. c.) skatās sešus mēnešus pirms tam, kad ir nesezona un algas ir zemākas, un salīdzina ar citiem. ... Vajag skatīties arī darba stundas ... Vajadzētu salīdzināt nozaru vidējo algu, nevis valsts vidējo.”

(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

“Ir jāvar noteikt minimālo algu būvniecībā – jānoliek griesti. Ja valsts paziņos, ka alga ir 800 eiro bruto un zem tās nedrīkst maksāt, tad aplokšņu algu īpatsvars samazinātos par 50–60 procentiem.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Būvniecības likumu nesakārtotība. It īpaši attiecībā uz vidējās algas noteikšanu; tai būtu jābūt vidējai algai būvniecības nozarē, nevis visu nozaru vidējais rādītājs.”

(Ģenerāluzņēmējs)

Atsevišķi uzņēmumu vadītāji uzsver ne tikai likumdošanas kā tādas, bet arī **tās piemērošanas problēmas**:

“Nesakārtota tiesiskā vide – trīs reizes pēc kārtas (ir problēma). Dažādi līgumiskie aspekti, dažādas intereses, lietu kārtošana, nolikumi, kas rakstīti citiem. Piemēram, VARAM vienā iepirkumā bija izmantotais sarkano FIDIC grāmatu, un ļoti veiksmīgi bez problēmām iepirkums noritēja. Kopumā, cik konkursu, tik līgumu. Ir problēmas arī ar normatīvo aktu piemērošanu un uzraudzību.”

(Viens no vadošajiem būvniecības un restaurācijas uzņēmumiem Latvijā)

“Ar iepirkumiem arī tā, kā ir – šobrīd ģenerāluzņēmējiem nav nodokļu parādu, reputācija ir okey, bet paskatieties uz to pašu “Re&Re”, kas būvēja “Maximu”. Problēma jau ir tajā nākamajā izpildes posmā, kuru iepirkums nekontrolē, jo ir jau izvēlējis savu izpildītāju. Tā kontrole būtu jāsteno attiecībā uz visiem iesaistītajiem, nevis jāpieprasa nodokļu maksāšana tikai ar ģenerāluzņēmēja.”

Mehānisms šobrīd ir tāds: jo zemāk esi ķēdē, jo lielāka iespējamība, ka tev nemaksā vai maksā ļoti maz.”

(Celtniecības un remontdarbu uzņēmums)

Par ne mazāk būtisku problēmu salīdzinoši lielajam ēnu ekonomikas apjomam nozarē aptaujāto Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāji atzīst arī **kontrolējošo iestāžu kompetenci, kapacitāti un vēlēšanos iesaistīties problēmas risināšanā**. Vadītāju viedokli atspoguļo šādi citāti:

“Darba algas – tās ir sekas. Cēlonis tam ir valsts darbība, kas pieļauj maksāšanu aploksnēs. Ja VID var izdrukāt un redzēt visu, ko mēs maksājam. Es uzskatu, ka 800 EUR bruto alga ir minimums, kas būtu jāmaksā būvniecībā – ne zemāk. Un tā arī mēs praktizējam, mēs strādājam represīvajos Latgales reģionos, neviens darbinieks tur nesaņem mazāk. Neviens pat īsti nestrādā par mazāku algu. VID to zina, izdrukā sarakstu un aiziet – lai iet pie visiem pēc kārtas, kam ir zemāk. Tā vietā viņi nāk un audītē mūs, jo tā ir vieglāk, jo ir, ko paņemt. Tomēr valsts ir sākusi cīnīties ar ĒE savās rindās – tas, kas notiek VID un Finanšu policijā, tā ir tā ļaunuma sakne. Cilvēki, kam jākontrolē, jāatklāj noziegumi nodokļu jomā. Parādās lielle mantojumi, kazino uzvaras. Tas, kam bija jākontrolē, piesedz. Lūk, rezultāts.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“No otras puses (uzsverot aplokšņu algu problēmu), to taču var normāli izkontrolēt, kurš uzņēmums ko un kā dara. VID piecu minūšu laikā redz, ko katrs maksā, bet kaut kā viņus neaiztiek. Laikam nav vēlēšanās ķēpāties... Mūs neaiztiek, jo mēs visu kārtīgi maksājam, un VID to redz, bet tos, kuri nemaksā, tos kaut kā neredz, lai gan mēs maksājam vidēji algu 1000 eiro, bet viņi – 300 eiro. Kur ir loģika? Krievijā atnāk un pasaka – vidējās algas ir tādas un tādas, vai nu paaugstiniet algas, vai mēs uzrēķināsim sodu.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Represīvo iestāžu darbs (ir problēma) – vērst pret to, lai uzņēmumus aiztaisītu.”

(Inženiertīklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Valsts pieļauj šādas darbības... Ja uzņēmums strādā un tam rodas problēmas – valsts nesaprot un nenāk preti, cilvēks ir spiests iet pagrīdē vai kā citādi rīkoties. Šobrīd es par to nedomāju, bet vispār skatos Igaunijas virzienā, jo šobrīd jau kļūst par smagu – reāli nevaru samaksāt nodokļus. ... Visu var izsekot – paskatieties, reģistrā uzņēmums ar 3 miljonu apgrozījumu, pusmiljonu izņem kā peļņu, bet sociālo nodokli maksā no minimālajām algām. Skaidrs, ka peļņu izņem, lai samaksātu algas. Bet kāpēc valsts to negrib redzēt? Šis ir tāds bizness, kur peļņa lielāka par 5–6 % nevar būt. Ja redzat kur lielāku – tā tad tur kaut kas nav tīrs.”

(Elektroinstalāciju ierīkošanas uzņēmums)

“Jāsakarāto kontrolējošā sistēma – tā ir vāja un nekoncekventa. Dabū pa galvu tie, kas cenšas maksāt nodokļus, nevis tie, kas nemaksā.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

“Mums, izņemot darba inspekciju, kura laiku pa laikam atnāk, nekas tāds nav. Darba inspekcija paskatās, vai ir darba līgums, taču, vai darba alga ir adekvāta, jau neredz. ... Regulējošie pasākumi neveicina, lai kāds būtu ieinteresēts maksāt nodokļus būvniecībā.”

(Ģenerāluzņēmējs)

Atsevišķos gadījumos aptaujātie uzņēmumu vadītāji norāda arī uz jau konkrētākām problēmām saistībā ar **kontroles mehānismu**:

“Būvniecībā ir liela darbaspēka kustība. Ir vērojama liela kadru mainība atkarībā no sezonas un noslodzes. Tas vedina uz šādiem īstermiņa risinājumiem (kā iesaistīšanās ēnu ekonomikā). Nav arī kontroles sistēmas, piemēram, Somijā katram strādniekam ir identifikācijas karte, kuru var viegli pārbaudīt, redzēt viņa sociālās piemaksas, kāda alga utt.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Trūkst kontroles būvobjektā, piemēram, ar identifikācijas karti. ...Neuzrauga darba algas apmēru.”

(Viens no vadošajiem uzņēmumiem inženierbūvju un inženierkomunikāciju celtniecībā un remontā)

Pie būtiskākajām ēnu ekonomikas apjomu veidojošajām problēmām būvniecības nozarē aptaujātie uzņēmumu vadītāji norādīja arī tādu aspektu kā **domāšana un motivācijas trūkums**. Proti, uzņēmumu vadītāji uzsver, ka bieži uzņēmumi iesaistās ēnu ekonomikas darbībās vienkārši tāpēc, ka vēlas iegūt lielāku peļņu, nedomājot par šīs rīcības ētisko pusi:

“Negodīgā veidā mēģina iekarot tirgus daļu.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Padomju mantojums domāšanā – ka tik kādu apčakarēt, aptīrīt un mazāk izdarīt.”

(Inženiertiklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Vēsturiski jebkura privātpersona un privāts uzņēmums grib samazināt būvniecības vienreizējās izmaksas. Ja cilvēks būvē māju, viņš, protams, negrib PVN maksāt, kas ir pilnīgi loģiski.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Domāšana (ir galvenā problēma). Tas nav tikai Latvijā un tas skar ne tikai būvniecības nozari, bet sabiedrību kopumā. Pārējais pastarpināti no tā izriet.”

(Inženierkomunikāciju būvniecības un inženiertehnisko risinājumu uzņēmums)

Tāpat liela daļa no aptaujātajiem ekspertiem uzsver gan **uzņēmumu**...:

“Nav motivācijas maksāt nodokļus, ja nauda tiek iztērēta dīvaini (VID skandāls). Nav ticības nodokļu sistēmai, attiecināms uz visu ekonomiku kopumā, ne tikai uz būvniecību.”

(Būvkonstrukciju projektu izstrādātājs)

“Netiek veicināta uzņēmēju vēlme maksāt nodokļus – Zviedrijā cilvēks ir priecīgs maksāt nodokļus, jo viņš redz, kur tie aiziet un kāpēc viņš maksā. Nav visu laiku jāsoda un jānodarbojas ar bandītismu.”

(Viens no vadošajiem būvniecības un restaurācijas uzņēmumiem Latvijā)

“Valsts līmenī neuzskata par godu maksāt nodokļus, šiem uzņēmumiem nav nekādu priekšrocību, tie drīzāk tiek uzskatīti par muļķiem. Nekas nestimulē maksāt nodokļus. Uzskatu, ka nodokļu maksātāji būtu jāciena un jāgodā, un tam jānāk no valsts. Bet ne ar kārtējo nodokļu uzrēķinu no VID puses.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

“Neticība valstij. Kur paliek nodokļu nauda?”

(Viens no lielākajiem metāla būvkonstrukciju ražotājiem Latvijā)

... gan **uzņēmumu darbinieku vēlmi nemaksāt nodokļus** galvenokārt tāpēc, ka pretī netiek saņemti adekvāti pakalpojumi no valsts:

“Sociālo garantiju darbiniekiem nav nekādu, viņi neredz jēgu maksāt nodokļus, tāpēc grib, lai viņiem maksā neoficiāli, vai arī viņiem ir vienalga”.

(Celtniecības un remontdarbu uzņēmums)

“Daži darbinieki ir paši ieinteresēti saņemt aplokšņu algu.”

(Ēku tehnoloģiju uzņēmums)

“Mentalitātes jautājums. Vairums darbinieku labprātīgi saņem naudu aploksnē. Ja būtu spiedienu no darbinieku puses, tad šo problēmu varētu labāk izskaust.”

(Viens no vadošajiem ceļu būves uzņēmumiem)

“Vispārēja sabiedrības attieksme – ļoti daudz strādnieku paši apgalvo, ka nevēlas oficiālu algu. Iemesli dažādākie – kredīti (negrib, lai pieejama bankām informācija), izvairīšanās no alimentiem, procentuāli lielāka alga (kādi 10 %). Tā ir dziļi iesakņojusies problēma sabiedrībā. Arī valsts pārvaldes problēma – nav spējusi parādīt cilvēkiem, kāpēc tie nodokļi jāmaksā un kur tie tiek tērēti.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

Vēl divi ļoti būtiski ēnu ekonomiku veicinošie aspekti lielāko Latvijas būvniecības uzņēmumu vērtējumā ir:

AUGSTA KONKURENCE NOZARĒ UN MAZS TIRGUS

NODOKĻU SISTĒMA UN LIELS NODOKĻU SLOGS

Augstas konkurences un maza tirgus aspekta saturs un nozīmīgums uzsvērts šādos citātos:

“Asā konkurence – darītāju vairāk nekā darbu. Pasūtījumu trūkums, un visi cenšas pēc iespējas lētāk.”

(Celtniecības un remontdarbu uzņēmums)

“Piedāvājums krietni pārsniedz pieprasījumu – liela konkurence, nav nekas būtiski attīstīts.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Būvniecības uzņēmumu saslāņošanās – lieli ar spēcīgām juristu, ekonomistu komandām veiksmīgi nodrošina ģenerāluzņēmēja funkcijas, turpretim mazie uzņēmēji ir spiesti pakļauties tam, ko diktē, un bieži ir spiesti iziet ārā no tirgus, jo nevar izturēt to diktātu.”

(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

“Milzīga konkurence būvniecības sektorā. Jo ir maz projektu un daudz kompāniju.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Krīzes apstākļi un dempings.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Mazs tirgus. Daudz uzņēmumu, maz darba. Lai iegūtu priekšrocības konkursos, nemaksā nodokļus vai maksā aplokšņu algas.”

(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

“Mazs tirgus. Apakšuzņēmēji arī vēlas nopelnīt, tādēļ, iespējams, maksā aplokšņu algas vai pārķ lētākus materiālus utt.”

(Daudznozaru būvsabiedrība)

Kas attiecas uz **nodokļu sistēmu**, lielāko būvuzņēmumu vadītāji kritizē gan **kopējo nodokļu sistēmu**, gan atsevišķas tās sastāvdaļas, t. sk. **mikrouzņēmumu nodokli**:

“Nodokļu sistēma (ir problēma).”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Pirmkārt (lielākā problēma), tā ir nodokļu politika un aplokšņu algas. Par nodokļiem – mikrouzņēmumu nodoklis ir absurds. Ja pieci darbinieki uztaisa mikrouzņēmumu, tad ir taču izdevīgāk, bet kāda atšķirība no darbinieka? Nekāda. Tomēr ir viens princips – ir kāds, kas dod, un kāds, kurš ņem. Ja pasūtītājs pieļauj šādu situāciju (ar mikrouzņēmumiem), tad neko darīt.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Vajag izskaust mikrouzņēmumus no būvniecības nozares – pēc jēgas un mērķa šādai uzņēmējdarbības formai nav vietas būvniecībā tādā apmērā kā šobrīd. Mazajiem remontniekiem vai

ģimenes uzņēmumiem – jā, bet nevis tā kā šobrīd, kad faktiski seši mikrouzņēmumi darbojas kā viens uzņēmums, bet būtībā tam būtu jādarbojas kā normālam SIA.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

Tāpat daļa aptaujāto Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju kritizē **lielo nodokļu slogu**:

“Nodokļu slogs pārāk liels, aptuveni 80 centi no viena eiro aiziet valstij, tas nav normāli.”

(Inženiertīklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Paliels nodokļu slogs.”

(Ēku tehnoloģiju uzņēmums)

“Liels nodokļu slogs.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Nodokļu slogs (ir problēma).”

(Viens no lielākajiem metāla būvkonstrukciju ražotājiem Latvijā)

T. sk. viņi norāda uz **nesamērīgi lielajiem darbaspēka nodokļiem**:

“Lieli darbaspēka nodokļi un zema darbinieku darba kultūra.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Lieli darbaspēka nodokļi → lielas izmaksas.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Darbaspēka nodokļi ir nesamērīgi lieli. Ļoti grūti ir konkurēt, ja maksā visus nodokļus.”

(Ģenerāluzņēmējs)

Papildus minētajiem aspektiem, gan mazākā mērā, lielākie Latvijas būvuzņēmumu vadītāji norādīja uz **vairākiem citiem ēnu ekonomikas apjomu veicinošiem iemesliem**. Tos atspoguļo tālāk norādītie citāti no intervijām:

“Parādu pārmaxa. Vienots VID konta numurs nepieciešams. Es maksāju nodokļus uz priekšu, lai neparādītos parādnieku sarakstos.”

(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

“Sociālā nodokļa iekasēšana – iekasējamiība ir zema, un lielākoties tiek čakarēti uzņēmumi, kuri cenšas un var samaksāt.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

“Nozares sezonālitate un būvniecības uzņēmumu kadru bieža rotācija.”

(Viens no vadošajiem uzņēmumiem inženierbūvju un inženierkomunikāciju celtniecībā un remontā)

“Liels skaidrās naudas apjoms – daudzi darījumi notiek skaidrā naudā.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Privātmāju īpašnieki it īpaši izvairās no PVN maksāšanas.”

(Viens no vadošajiem uzņēmumiem inženierbūvju un inženierkomunikāciju celtniecībā un remontā)

“Konkurences cikls. Ja viens uzņēmums sāk nemaksāt nodokļus un piedāvāt zemāku cenu, tad citi vai nu dara tāpat, vai nespēj konkurēt.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Aplokšņu algas – nelegālo strādnieku, kas vispār nav reģistrēti, ir ļoti, ļoti maz. Aplokšņu algas ir būtiskākas, kas ietekmē konkurētspēju un kas veido ēnu ekonomiku.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

“Galvenais iemesls – būvniecība ir nozare ar zemu pievienoto vērtību, jo daudz tiek maksāts par materiāliem un cilvēks ir iesaistīts diezgan maz.”

(Nozīmīgs projektēšanas uzņēmums)

“Sistēma, kas apsaimnieko Eiropas naudu, ir ļoti smagnēja – nav neviena tautsaimnieka desmit gadus uz priekšu to situāciju un tikai strādā uz Eiropas direktīvu ieviešanu, darām divreiz vairāk, nekā vajadzētu, manā ieskatā.”

(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

“ES standarti. Mašīnas un iekārtas ir jāpērk ES par dārgāku cenu, jo ir ES standarti. Savukārt, mašīnas, kas pirktas ārpus ES par zemu cenu, nevar ekspluatēt, jo nav ES sertifikātu.”

(Nozīmīgs ceļu remontu un būvdarbu uzņēmums)

“Zems algu līmenis, bet augstas cenas.”

(Nozīmīgs ceļu remontu un būvdarbu uzņēmums)

“Lielu kredīti. Valsts pasūtījumi ir ar pēcapmaksu; uzcel par savu naudu, un valsts atdod pēc 60 dienām. Ir nepieciešami lieli kredīti, overdrafti, lai būvētu.”

(Nozīmīgs ceļu remontu un būvdarbu uzņēmums)

“Ļoti viegli reģistrēt jaunus būvuzņēmumus. Nemaksā nodokļus → slēdz firmu → nodibina citu uzņēmumu.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Privātā sektora būvniecības haoss.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Privāto pasūtījumu tirgus nesakārtotība. Tur vieglāk nekā valsts, pašvaldības pasūtījumos ir neveikt pilnu nodokļu nomaksu vai maksāt aplokšņu algas. Daudz individuālu klientu, kuriem

primārais ir iegūt zemāko cenu un ir vienalga, vai tiek veikta pilna nodokļu nomaksa.”
(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

“Pasūtītāju sapratne un iespējas izvērtēt pretendentu atbilstību plašāk – uzticamību, ilgtspējību.”
(Viens no vadošajiem inženierkomunikāciju būvuzņēmumiem)

2.2. Ēnu ekonomikas apjoma un ietekmes novērtējums Latvijas būvniecības nozarē

2.2.1. Darbu izpildes līmenis un nodokļi ar lielāko ēnu ekonomikas īpatsvaru

Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītājiem jautājām viedokli par to, **kurā būvniecības darbu izpildes (pievienotās vērtības ķēdes) līmenī ir vislielākā ienākumu neuzrādīšana un darbinieku neuzrādīšana.** Saņemtās atbildes var nosacīti iedalīt šādās galvenajās daļās:

VISOS LĪMEŅOS

Proti, daļa no uzņēmumu vadītājiem (5 no 30) pauda viedokli, ka liela ēnu ekonomika ir itin visos līmeņos. Tomēr lielākā daļa aptaujāto lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāju norādīja, ka vislielākā ēnu ekonomika ir

MAZAJOS BŪVNICĪBAS UZŅĒMUMOS un PRIVĀTAJĀ SEKTORĀ

Tālāk atspoguļotie citāti parāda vairākuma aptaujāto Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāju viedokli:

“Lielākā ēnas ekonomikas daļa slēpjas mazajos privātajos pasūtījumos, plašs būvniecības veids. Dzīvokļu remonts, privātmājas, nelielu veikalu remonts. Ēnu ekonomika 50–80 %.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Privātajā sektorā, viennozīmīgi. Apakšuzņēmumos, jo ģenerāluzņēmēji maksā visu.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Zemākais līmenis – mazie uzņēmumi.”

(Celtniecības un remontdarbu uzņēmums)

“Mazie uzņēmumi, apakšuzņēmumi.”

(Inženiertīklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Viszemākajā apakšuzņēmēju pakāpē.”

(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

“Līdz miljona apgrozījumam – tajā uzņēmumu grupā.”

(Elektroinstalāciju ierīkošanas uzņēmums)

“Mazajā celtniecībā, t. i., privātajām mājām, daudz vairāk ēnas, jo darbojas daudzas nelielas kompānijas, kas nemaksā nodokļus. ... Lielajās būvēs maz ēnu ekonomikas, jo ar daudziem jādalās, jo daudz cilvēku (valsts pārvalde, būvvalde utt.).”

(Būvkonstrukciju projektu izstrādātājs)

“Grūti teikt. Ķēdē visbiežāk mazākie neuzrāda. Ģenerāluņēmējs nevar to atļauties. Ja shēma, tad shēma tie, kas grib ātri nopelnīt. Ja tu esi uzmetis kādu, piemēram.”

(Viens no vadošajiem būvniecības un restaurācijas uzņēmumiem Latvijā)

“Tieši tur, kur vislielākās izmaksas, – praktisko darbu izpildē, apakšuzņēmēju līmenī.”

(Ģenerāluņēmējs)

“Zemākajā līmenī.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

Tāpat būtiska daļa aptaujāto uzņēmumu vadītāju norādīja uz augsto ēnu ekonomikas apjomu

PAŠĀ BŪVNIECĪBAS PROCESĀ

Uzņēmēji īpaši izdalīja **aplokšņu algu problēmu un nesamaksātos nodokļus par materiāliem**:

“Visvairāk tieši būvniecības fāzē, kur darbojas liels cilvēku skaits. Apakšnieki noalgo citu apakšnieku, kur netiek veikta nekāda nodokļu maksa, bet strādā 4–5 cilvēki par aplokšņu algu.”

(Ģenerāluņēmējs)

“Pašā būvniecības procesā.”

(Ģenerāluņēmējs)

“Pašā būvēšanas procesā, maksājot aplokšņu algas.”

(Ēku tehnoloģiju uzņēmums)

“Tieši pašā būvniecībā, projektēšanā nē (kur vajag kvalificētus cilvēkus). Pašā būvniecības procesā ir arī vislielākais darbaspēka īpatsvars.”

(Ģenerāluņēmējs)

“Pilnīga neuzrādīšana pastāv ļoti maz. Pārsvarā maksā aplokšņu algas. Naudu iegūst no darbībām ar privātpersonām vai no dividendēm.”

(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

“Pašā būvniecības fāzē, kur ir vislielākie darbaspēka resursi.”

(Viens no vadošajiem uzņēmumiem inženierbūvju un inženierkomunikāciju celtniecībā un remontā)

“Darbinieki un darba algas – tas ir būtiskākais. Par materiāliem – nu, melnais tirgus jau vairs nepastāv, jābūt pavaddokumentiem. Pamatā tas ir uz darba algām, vēl kādreiz tā dubultā darbu pārdošana. Materiālu iepirkšana šeit neattiecas. Nodarbinātība ir aktuālākais, piemēram, te vienā būvobjektā dzirdēju cilvēkus runājam – kādā valodā tie runāja, nesapratu, kaut kas krieviski, vai tie bija bulgāri vai rumāņi, bet viņi nerunāja ne krieviski, ne latviski, ne baltkrieviski. Vai par šiem cilvēkiem maksā nodokļus, kā viņus nodarbina – nezinu.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Grūti teikt. Darbaspēka nodokļos un materiālos (milzīga daļa).”

(Nozīmīgs projektēšanas uzņēmums)

“Ja algas nemaksā, tad nemaksā visos līmeņos. Nemācēšu pateikt, kurā sadaļā vairāk, jo izmanotoju prestižus apakšuzņēmējus, kuri maksā nodokļus. Visvairāk varētu būt sadaļās, kur strādā darba ņēmēji.”

(Ģenerāluzņēmējs)

Daži aptaujātie uzsvēra arī **pēdējo būvniecības darba fāzi**:

“Pēdējā darba fāzē, reālajā strādāšanā būvobjektā (krāsošana, flizēšana utt.).”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Tie noteikti būtu vienkāršie darbi (krāsošana, rakšana utt.), melnā apdare.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Jo tālāk tā ķēde, jo tur arī neuzrāda darbiniekus un ienākumus.”

(Viens no vadošajiem inženierkomunikāciju būvuzņēmumiem)

Savukārt viens no aptaujātajiem uzņēmumu vadītājiem norādīja arī uz **būvniecības sagatavošanas fāzi** (izpēti, saskaņošanu, projektēšanu, “Latvenergo” un “Latvijas gāzes” uzstādījumus), kur, viņaprāt, ēnu ekonomikas īpatsvars varētu būt lielāks nekā citos posmos.

Interpretējot šos datus, protams, ir jāņem vērā, ka atbildes sniedza Latvijas lielāko būvuzņēmumu vadītāji. Šajā kontekstā paliek neatbildēts jautājums par salīdzinoši mazāku uzņēmumu viedokli, uz kuru vismaz šā pētījuma ietvaros atbildēt nevaram.

Latvijas lielāko uzņēmumu vadītājiem uzdevām arī jautājumu, **no kādu nodokļu maksāšanas visvairāk izvairās Latvijas būvniecības nozarē?** Atbildēs –lielākā daļa – **nepārprotami norāda uz**

NODOKĻIEM, KAS SAISTĪTI AR DARBASPĒKU:

“Visvairāk ietekmē darba algas. Ja lielās kompānijas maksā vidēji algu no 1000–1500 bruto, tad blakus kāds startē ar 400 bruto algu, kas notiek bieži. Tas taču ietekmē manu galacenu, tas ietekmē 10–15 % ar lētāku piedāvājumu. Tas ir galvenais. PVN vairs nav problēma, tas ir likvidēts.”

Algas – tās jāsakārto.”
(Ģenerāluzņēmējs)

“Darbaspēka nodokļi. Nekas cits.”
(Ģenerāluzņēmējs)

“No darbaspēka nodokļiem.”
(Celtniecības un remontdarbu uzņēmums)

“Darbaspēka nodokļi. Ir nepieciešami drakoniski noteikumi – tas ir vienīgais ceļš, kā to sakārtot. Agrāk visi dati par sociālo nodokli, tā nomaksu bija pieejami. Tagad tā nav pieejama informācija un to nevar izmantot. Būtu nepieciešama datu publiskošana.”
(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

“Sociālie nodokļi.”
(Viens no vadošajiem uzņēmumiem inženierbūvju un inženierkomunikāciju celtniecībā un remontā)

“Darbaspēka nodokļi.”
(Viens no vadošajiem inženierkomunikāciju būvuzņēmumiem)

“PVN vairs nebūs tik aktuāls. Izvairīšanās notiek no darba algas nodokļiem, tos optimizējot.”
(Inženierkomunikāciju būvniecības un inženiertehnisko risinājumu uzņēmums)

“No darbaspēka nodokļa. Pārējo visu, pērkot materiālus, var kaut kā mēģināt atgūt. Tās ir tiešās izmaksas. Vidēji vismaz 30–40 % izmaksu ir darbaspēks, no kuriem var iekonomēt aptuveni 30 %, uzņēmumam kļūstot par 10 % konkurētspējīgākam.”
(Ģenerāluzņēmējs)

“Algas, sociālie nodokļi. Algas maksā aploksnēs, lai to ierobežotu, jāskatās uz vidējo darba algu. Mikrouzņēmumu nodoklis mazāk ietekmē nekā aplokšņu algas.”
(Ģenerāluzņēmējs)

“Izvairās no darba atalgojuma saistītajiem nodokļiem.”
(Inženiertīklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Darbaspēka izmaksas – sociālais nodoklis.”
(Ģenerāluzņēmējs)

“Darbaspēka nodokļi. Vairāk nav, no kā izvairīties.”
(Elektroinstalāciju ierīkošanas uzņēmums)

“Darbaspēka nodokļi – alga. Nekas cits. Tas ir pietiekami liels īpatsvars konkursos, jā.”
(Viens no vadošajiem būvniecības un restaurācijas uzņēmumiem Latvijā)

“Darbaspēka nodokļi.”
(Ģenerāluzņēmējs)

“Sociālie nodokļi.”
(Daudznozaru būvsabiedrība)

“Darbaspēka nodokļi.”
(Ģenerāluzņēmējs)

“Uz apakšuzņēmēju rēķina, kuriem tad ir jādomā, kā viņi tiks galā. Tie savukārt sataisa MU un iekonomē uz darbaspēka nodokļiem.”
(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

Papildus darbaspēka nodokļiem atsevišķi uzņēmumu vadītāji norāda arī uz

UZŅĒMUMA IENĀKUMA NODOKLI UN PVN

Parasti gan tiek uzsvērts, ka izvairīšanās no PVN nodokļa nomaksas vairs nav tik aktuāla:

“Divi nodokļi – sociālais nodoklis un ienākuma nodoklis, abi piesaistīti algai. Izvairās no abiem reizē. Vēl viens aspekts, kāpēc no tiem izvairās, – jo tie ir visaugstākie kopsummā. Ja cilvēks grib izvairīties, tad izvairīsies no lielākā.”
(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

“Prioritārā secībā – no sociālā nodokļa, uzņēmuma ienākuma nodokļa, PVN.”
(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

“Darbaspēka nodokļi. Mazāk UIN.”
(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

“Sociālais nodoklis, iedzīvotāju ienākuma nodoklis, uzņēmuma ienākuma nodoklis.”
(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Darba algas nodoklis. PVN atmazgāšana, otkats, tā saucamais, – tas tomēr ir kriminālnoziedzums, nav saistīts ar ēnu ekonomiku – uztaisi neesošus darbus un... kā to Finanšu policija neredz. Vienu darbu pārdod divreiz, agrāk visu to OBHS redzēja un zināja, tagad Finanšu policija izliekas neredzam. Tālu aizgājis astonekājis, vārdus var nesaukt.”
(Ģenerāluzņēmējs)

“Vēsturiski izvairījās no PVN, tagad tas tā nav, to maksā pasūtītājs. PVN ir atkritis. Bet aktuālais – sociālie nodokļi, darbinieka nodokļi. Darbinieki nāk un saka – mēs gribam skaidrā

saņemt, neredzu jēgu nodokļiem. Vai nu netic, vai kā citādi, bet tādu ir ļoti daudz. Iespējams, tas ir skolā jāmāca. Paši nāk un piedāvā, kā shēmot nodokļus. Darbinieki netic sistēmai un pensijai – tā nav mūsu problēma, bet gan valsts programma.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Sociālie nodokļi, darbaspēka nodokļi. PVN var nozagt, bet kļūst arvien sarežģītāk.”

(Nozīmīgs projektēšanas uzņēmums)

“Vairāk izvairās no darbaspēku nodokļu nomaksas, izmantojot mikrouzņēmumus, mazāk aplokšņu algas (pārsvārā laukos, mazāk Rīgā). Arī no uzņēmumu ienākuma nodokļa. Kāpēc jāmaksā nodoklis, ja peļņu reinvestē un nauda paliek nozarē, Latvijā? Igaunijā tā nav, peļņu reinvestējot, nodoklis nav jāmaksā. PVN nomaksa uzlabojas, bet saknē problēma nav atrisināta.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“No visu nodokļu nomaksas, it īpaši sociālā nodokļa. PVN nav aktuāls. Nevar konkurēt ar uzņēmumiem, kuri skaitās mikrouzņēmumi, jo maksā daudz mazākus nodokļus.”

(Nozīmīgs ceļu remontu un būvdarbu uzņēmums)

“Darbaspēka nodokļi, PVN, UIN. PVN izvairīšanās – privātajā sektorā, nelieli saimnieciski darījumi, kur nekāda nodokļu nomaksa nenotiek.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Algas, sociālie nodokļi. PVN mazāk, jo īstenots reversais PVN. UIN varētu būt mazāks.”

(Ēku tehnoloģiju uzņēmums)

“Algas, sociālie nodokļi. PVN mazāk, jo ir reversais PVN.”

(Viens no lielākajiem metāla būvkonstrukciju ražotājiem Latvijā)

Saņēmām arī vienu **viedokli, kas atšķirās no citiem:**

“PVN. Mahinācijas ar materiāliem, var pārdot vairākas reizes, it īpaši pie lielie apjomiem.”

(Būvkonstrukciju projektu izstrādātājs)

2.2.2. Būvniecības nozares ēnu ekonomikas īpatsvars tās atsevišķās komponentēs

Intervējot Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītājus, lūdzām viņus kvantitatīvi novērtēt, kā arī sniegt padziļinātus komentārus par vairākām ēnu ekonomikas apjomu veidojošām komponentēm būvniecības nozarē. Proti, respondentiem tika vaicāts par:

- aptuveno neuzrādīto darbinieku algas daļu (%) būvniecības nozarē 2015. gadā;
- būvniecības nozarē strādājošo uzņēmumu peļņas neuzrādīšanas līmeni (%) 2015. gadā;
- būvniecības nozarē strādājošo uzņēmumu darbinieku skaita neuzrādīšanas līmeni (%) 2015. gadā,

kā arī uzdevām jautājumu:

- kāds, pēc jūsu domām, ir aptuvenais procents no ienākumiem (apgrozījuma) gadā, ko uzņēmumi būvniecības nozarē maksā neoficiālos maksājumos, lai “nokārtotu lietas” (par 2015. gadu)?

Sniegtās atbildes kopumā apstiprina un izceļ problēmjautājumus, kas tika aprakstīti 2.2.1. sadaļā. Proti, kā komponenti ar visaugstāko ēnu ekonomiku lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāji izcēla tieši **neuzrādīto darbinieku darba algu jeb aplokšņu algu**. Atbilstoši Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāju vērtējumam

NEUZRĀDĪTĀ DARBINIEKU ALGAS DAĻA LATVIJAS BŪVNIECĪBAS NOZARĒ IR 47,1 %

Tātad vadītāji atzīst, ka nozarē aptuveni (vidēji) pusi no darba algas maksā aploksnē. Iespējams, vēl ilustratīvāki par skaitļiem šajā gadījumā ir arī lielāko uzņēmumu vadītāju viedokļi, kas vēlreiz uzsver problēmas apjomu un būtību:

“Šobrīd vidējā alga nozarē ir 1500–2000 tūkstoši uz rokas. Apmēram pusi izmaksā nelegāli. Paskatieties konkursu pozīcijas – visiem materiāli vienādi, tehnika vienāda, kur var iekonomēt?– Algas un peļņa. Šobrīd vēl tāda aktualitāte konkursos, ka mēģina mahinēt ar nelegālo dīzeļdegvielu un materiāliem no Lietuvas, Baltkrievijas, jā, ar to arī var ietaupīt cenas piedāvājumā.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Grūti pateikt procentos, teorētiski viss virs minimālās algas”

(Ģenerāluzņēmējs)

“To jau nu gan varētu izrēķināt – paskatieties VID datus par vidējo algu būvniecības nozarē un faktiskajām algām (pēc sludinājumiem vai algu pētījumiem). Paņemiet kalkulatoru un izrēķiniet!”

(Viens no vadošajiem inženierkomunikāciju būvuzņēmumiem)

“Ja skaita nozarē iekšā visas privātmāju būvniecības, tad šis procents var sasniegt pat 80 %.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

“Lielākoties visi strādā par minimālo, un tad minimālā plus kaut kas. Piemēram, oficiāli strādā par 500 euro, bet faktiski saņem 1000 euro. Par mazāku naudu labs amatnieks nestrādā. Minimālā pārāk aizdomīgi, 500 VID liekas jau normāli. Neskaitot individuālos komersantus – ko tie deklarē, nav zināms. Mikrouzņēmumu sistēma strādā lieliski.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Zemāk par 600, 700 nemaksā, un neviens nestrādā nemaz zemāk. Paņemiet gada pārskatus

un paskatieties, cik viņi ir maksājuši sociālo nodokli, un tad parēķiniet, cik viņi nesamaksā (ja zemākais sliekšnis ir 600–700 euro)."

(Elektroinstalāciju ierīkošanas uzņēmums)

"Mēs zinām, kādu algu grib saņemt darbinieks, un tas ir ne mazāk par 700 euro. Savukārt kādi ir dati VID datubāzē? Vēl viens aspekts – pašnodarbinātie. Kā viņi maksā nodokļus, nav zināms. Turklāt viņi var ņemt palīgus, bet vai par tiem maksā nodokļus – kas to lai zina. ... Ja uzskata mikrouzņēmumu parādību par darbinieku algas daļas slēpšanu, tad jāteic, ka tas jau ir aizgājis par tālu – šādiem veidojumiem nav vietas lielajā būvniecībā. MUV ir domāti mazajiem ģimenes uzņēmumiem, nevis lieliem objektiem. ... Turklāt ir daļa darbinieku, kas nevēlas saņemt algu oficiāli. Pirmkārt, tāpēc, ka neuzticas valstij, otrs – bēguļo no parādu piedzinējiem. Atnāk izpildraksts, un darbinieks ir prom – ļoti biežs gadījums."

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

Lai arī mazāk izteikti nekā citās komponentēs (sk. turpmāk), arī attiecībā uz aplokšņu algas komponenti atsevišķi uzņēmumu vadītāji norādīja uz **atšķirībām starp lielajiem un mazajiem būvniecības uzņēmumiem:**

"Lielie, sākot no 10 milj. uz augšu, maksā simtprocentīgi visas algas. Tad no 5–10 milj. maksā 60–70 %, mazās kompānijas – 30–50 % maksā oficiāli."

(Ģenerāluzņēmējs)

"0 % lieli."

(Viens no vadošajiem ceļu būves uzņēmumiem)

"Mazajos 90 %."

(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

Diemžēl lielākā daļa Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāju nesniedza atbildes par būvniecības nozarē strādājošo uzņēmumu peļņas neuzrādīšanas līmeni un būvniecības nozarē strādājošo uzņēmumu darbinieku skaita neuzrādīšanas līmeni 2015. gadā.

Tie jeb viena trešdaļa no aptaujātajiem vadītājiem, kuri tomēr sniedza vērtējumu, uzrādīja VIDĒJO NOZARES UZŅĒMUMU DARBINIEKU SKAITA NEUZRĀDĪŠANAS APJOMU ROBEŽĀS NO 20 līdz 40 %

Tomēr šim vērtējumam ir vairākas nianšes, kuras atspoguļojas respondentu komentāros, izdalot **lielos un mazos būvniecības uzņēmumus:**

"Tas noteikti nav lielajos un vidējos uzņēmumos. Iespējams ļoti mazos būvniecības uzņēmumos, kas privātajos pasūtījumos strādā. Klusām remontus taisa bez līgumiem. Objektos neesmu saskāries, ka kādam nebūtu līgums. Ir situācijas, ka strauji jāpalielina darbinieku skaits, un tad varbūt

laiž paralēli jau objektā strādāt, kamēr vēl līgumi tiek formēti, bet tā, ka kādam nebūtu līguma patstāvīgi, – tā nenotiek.”

(Viens no vadošajiem inženierkomunikāciju būvuzņēmumiem)

“Atkarīgs no uzņēmuma lieluma – mazie līdz 50 %.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Tur vajadzētu izdalīt – lielās kompānijas un pārējās. Lielās kompānijas nevar atļauties nelegālu darbaspēku, savukārt mazajās – 50 % kā likums ir nelegālie.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“0 % lielajos uzņēmumos, 90 % mazajos.”

(Būvkonstrukciju projektu izstrādātājs)

Izdalīti arī atsevišķi veidi, kas palīdz **optimizēt izmaksas**, padarot darbinieku skaita neuzrādīšanu par nevajadzīgu:

“Ievērojami. Visi strādā kā individuālie uzņēmēji. Pamatstrādnieki padsmīti, bet faktiski simtiem darbinieku.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Drīzāk mahinē ar nodarbinātības formām – pašnodarbinātais, maksā par stundām, pusslodzi utt. Pilnīgi nelegāls – tā lielajos būvlaukumos nenotiek. Varbūt dzīvokļu remonts vienīgi.”

(Celtniecības un remontdarbu uzņēmums)

“Nelegālais darbaspēks kā tāds gluži nav, bet darbiniekus neuzrāda, mēģinot mahinēt ar to algām.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

Saņēmām arī dažus **citūs atšķirīgus** viedokļus:

“Būvniecības nozarē nav iespējams neuzrādīt darbiniekus, var uzrādīt nepatiesu darbinieku noslogojumu. Iemesls tam ir darbs publiskā vidē.”

(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

“Tas jau sen ir beidzies, nav nelegālā darbaspēka. Tik daudz kontroles kā nevienā citā nozarē. Objekti regulāri tiek pārbaudīti, apakšuzņēmēji, to darbinieki, tiek pieprasīti līgumi – tur nav variantu. Mēs kā ģenerāluzņēmējs regulāri pieprasām saviem apakšuzņēmējiem informāciju – darbinieku sarakstus, prasām, lai slēdz līgumus.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Esam ļoti maz saskārušies ar to, grūti komentēt. Kopš identifikācijas karšu ieviešanas situācija ir uzlabojusies. Darba inspekcija labi strādā uz to.”

(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

“Nevaru atbildēt par nozari kopumā, ir dzirdēti visādi gadījumi. Būvniecība ir sezonāla, un ne-sezonā tie cilvēki, kas tiek palaisti bezdarbniekos, turpina strādāt. Kur – tas ir cits jautājums. Uzņēmumā ir pieredze, ka darbinieki, kas atlaisti no darba un pēcāk uzrunāti atkal atjaunot attiecības, atrauc, ka šobrīd nevar neko solīt, jo ar visu bezdarbnieka statusu strādā Rīgā objektos. Darba inspekcija nesalīdzina būvlaukumā esošo darbinieku dokumentus, un, lūk, rezultāts. Jānis strādā kā Pēteris, Pēteris kā Andris, un ko dara Andris – to neviens nezina. Dokumentus nepieciešams salīdzināt.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

Tāpat saņēmām, domājams, politikas veidotājiem noderīgus komentārus par

APJOMU UN CĒLOŅIEM IENĀKUMU NEUZRĀDĪŠANAS KOMPONENTĒ

Proti, par šo komponenti kvantitatīvu vērtējumu sniedza tikai daži no aptaujātajiem uzņēmumu vadītājiem, un arī šie vērtējumi bija ļoti nekonsekventi – robežās no 5 līdz 70 %. Jāatzīst, ka par šo jautājumu lielākie Latvijas būvniecības uzņēmumi runāja nelabprāt, svarīgi būtu uzzināt, kāpēc? Tomēr respondenti sniedza atsevišķus komentārus, kas var raksturot viņu viedokli par ienākumu neuzrādīšanu būvniecības nozarē:

“Grūti pateikt. Drīzāk otrādi – nav liela. Skaidras naudas iegūšana caur peļņu ir viens no ērtākajiem iegūšanas veidiem, caur ko viens otrs uzņēmums var motivēt savus darbiniekus (daloties ar peļņas procentu). Mūsu uzņēmumā vienkārši nav tādas iespējas to darīt.”

(Viens no vadošajiem inženierkomunikāciju būvuzņēmumiem)

“Peļņa šobrīd nav tik liela, lai to slēptu. To drīzāk uzrāda lielāku, lai varētu izmaksāt algās neoficiāli.”

(Celtniecības un remontdarbu uzņēmums)

“Peļņu nav jēgas slēpt. Lielās kompānijas vispār neslēpj peļņu. Ir gadījumi, ka uzrāda labāku un lielāku peļņu – lai labāk sevi citiem nopārdotu. Peļņas neuzrādīšana nav ĒE sastāvdaļa. Izņemot vienu gadījumu – slēdz fiktīvus līgumus, tad automātiski tā peļņa tiek slēpta, lai samaksātu algas.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Nevaru komentēt un nosaukt ciparu. Nav iemesla neuzrādīt peļņu, jo tas neko daudz neizmaina.”

(Inženiertiklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Nodokļu sistēma šajā saistībā LV ir ok – ir sabalansēti. Ja visi spēlē pēc vienādiem noteikumiem, protams. Daudz kas 2015. gadā, daudz kas ir mainījies uz labo pusi. Lai arī nav privāto pasūtījumu, ir valsts pasūtījumi, uz kuriem šī nozare var turēties. Privātā sfēra – tur jāgrib arī pašam pasūtītājam. Ja izpildītājs var uzbūvēt lētāk, tad pasūtītājam pašam jādomā līdz. Tagad ir tā – pasūtītājs zina, ko grib, un saprot, ko tas maksā. Ļoti daudz kas atkarīgs no pasūtītāja – kur un ko, un kā var iekonomēt.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Nav peļņas. Dažreiz mākslīgi uzrāda kaut kādu peļņu, izņem to, lai varētu samaksāt algas. Būtībā nozarē neviens zemāk par 700 eiro neiet strādāt, toties VID datubāzē ir cita aina – tas, kurš faktiski saņem 700, pēc VID datiem, saņem minimālo algu vai pat pusi no minimālās algas, jo saņem par darba stundām.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

“Nezinu kā mazie, bet lielie uzņēmumi pilnībā uzrāda peļņu – esmu pilnīgi pārliecināts. Jautājums, vai vispār peļņa ir, teiksim, mazajiem. Peļņas neuzrādīšanai nav tāda pamatojuma, nepieciešamība.”

(Ģenerāluzņēmējs)

Lai mazliet detalizētāk izzinātu ienākumu neuzrādīšanas aspektu, Latvijas lielāko uzņēmumu vadītājiem uzdevām jautājumu: **“Pastāv pieņēmums, ka uzņēmumi izvairās no nodokļu nomaksas, lai gūtu lielāku peļņu.** Vai piekrītat minētajam apgalvojumam?” Puse no aptaujātajiem uzņēmumu vadītājiem atbildēja ar **“JĀ”**:

“Jā, uzskatu, ka uzņēmumi izvairās no nodokļu nomaksas, lai gūtu kādu labumu – peļņu, pasūtījumu.”

(Inženiertiklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Izvairās no nodokļiem, lai gūtu lielāku peļņu, protams. Tā ir elementāra matemātika – neviens vācietis nestrādās zem peļņas 15 %. Mums ir otrādāk – ja tu strādā 15 %, tad VID nāk pārbaudīt, pārāk daudz pelnāt, tu esi zaglis. Šī nozare tautsaimniecībā ir 2. vietā, ja tā skatās. Esam vadošie Eiropā daudzās jomās, esam tādā līmenī attīstījušies. Tehnoloģiski varam daudz ko – tas ir baigais pluss. Fiziski – tā ir domāšana. Ja tu gribi attīstīties, tad nevar citādi. Domāšana jāmaina ne tikai uzņēmējam, bet arī valstij. Šodien valstī uzskata, ka celtnieks ir zaglis.”

(Ģenerāluzņēmējs)

Savukārt otra puse, kura šim apgalvojumam nepiekrīta, argumentē, ka **jautājums ir nevis peļņas gūšanā, bet izdzīvošanā:**

“Nepiekrītu. Tas ir izdzīvošanas jautājums.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Tas ir tikai un vienīgi izdzīvošanas jautājums.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

“Iespējams. Galvenā motivācija tomēr ir iegūt projektu un darbu.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Izvairās, lai gūtu lielāku peļņu, jautājums arī – vai tu vispār esi tirgū, vai vispār esi konkurso. Man vienreiz publiski konferencē tika uzdots jautājums – kas tad tagad notiktu, ja visiem būtu

jāmaksā nodokļi, daļa taču vienkārši bankrotētu... Mana atbilde bija ļoti skaidra – LAI VIŅI BANKROTĒ, kāpēc jābūt tādai situācijai, ka tu maksā nodokļus, dari visu, bet kāds cits ne? Tad ieviešam visur tādus principus, redz, te sportā viens vājāks, lai tad viņš pakrāpjas, lai viņam atvieglotāks režīms, viņš var iesist citam ar nūju pa galvu, kas tad tur tāds. Tas taču ir absurds, kāda tur konkurence. Konkurencei jābūt līdzvērtīgai un godīgai, tad uz priekšu, tas pat rada azartu un vēlmi attīstīties un būt labākam. Ja viņi šmaucas, tad, nē, neuzskatu, ka tādiem jābūt, lai bankrotē.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

“Izvairās, jo grib izdevīgumu, pasūtījumus, samazināt izdevumus. Grib strādāt un izdzīvot – lai nav jāatlaiž darbinieki, lai būtu darbs.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Izvairās, lai būtu konkurētspējīgs.”

(Viens no vadošajiem uzņēmumiem inženierbūvju un inženierkomunikāciju celtniecībā un remontā)

“Nē, jo izvairīšanās notiek, lai uzņēmums būtu konkurētspējīgs. Ja visi cīnītos ar vienādiem noteikumiem, nebūtu jēgas no nodokļu izvairīšanās. Šeit mēs atgriezamies pie tiem pašiem 10 ietaupītajiem procentiem, par kuriem tāme paliek lētāka.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“50 uz 50. Daudziem uzņēmumiem tas ir izdzīvošanas jautājums. Tas tā kā futbolā – patiesībā stadionā visi varētu mierīgi sēdēt. Bet, ja pirmajās rindās esošie izvēlas piecelties kājās, tad tie aiz viņiem arī ir spiesti piecelties kājās, lai redzētu, kas notiek uz laukuma.”

(Viens no vadošajiem inženierkomunikāciju būvuzņēmumiem)

“Peļņa nav tas, kas prevelē. Tas ir izdzīvošanas jautājums. Ja es gribu dabūt objektu, man jābūt lētam.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Pirmkārt (izvairās), lai saņemtu darbu.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Ne jau lai gūtu peļņu, bet lai savilktu galus kopā. Jo pie tām cenām, kas pēdējo divu gadu laikā valda, es brīnos, kā tas vispār iespējams. Tā tā ķēdīte aiziet. Ķēde ir tāda – kaut kāds ģenerāluzņēmējs nosola cenu, viņam jāatrod kāds, kas to uzbūvē, jāatrod pašnāvnieks, kas to līgumu parakstīs. Jautājums – vai viņš to spēj izdarīt vai nozūd ar galiem. To iespējams izpildīt, tikai kaut kā šmaucoties.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Lai es strādātu šajā biznesā, es varu strādāt pa nullēm. Ir uzskats, ka tad, kad pārej melnajā pusē, – tad var izdzīvot.”

(Elektroinstalāciju ierīkošanas uzņēmums)

“Izsvairās, lai izdzīvotu. Jāsaprot, ka agri vai vēlū tā būvniecība Latvijā beigsies, bet nu es neesmu spējis izaudzināt tādu kolektīvu un uzņēmumu, lai ietu ārpus Latvijas tirgus. Bet ir jāiet tur, kur ir pasūtījumi, kur normāla alga, kur normāla kvalifikācija vajadzīga.”

(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

“Nē, tas nav peļņas dēļ. Mums kultūra nav sasniegusi tādu līmeni. Un tā nabadzība... Pirmais, ko darām, – nemaksājam nodokļus. Godīgā konkurencē grūti maksāt visu.”

(Celtniecības un remontdarbu uzņēmums)

Lūdzām respondentus arī novērtēt, **kāds ir aptuvenais procents no ienākumiem (apgrozījuma) gadā, ko uzņēmumi būvniecības nozarē maksā neoficiālos maksājumos, lai “nokārtotu lietas”,** respektīvi, **kukuļdošanas apjomu nozarē.** Rezultāti rāda, ka lielākā daļa Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāju uzskata, ka

APTUVENĀIS KUKUĻDOŠANAS APJOMS LATVIJAS BŪVNICĪBAS NOZARĒ IR 6–7 % NO GADA APGROZĪJUMA

Šis gan ir ļoti aptuvenš vērtējums, jo lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāji sniedza salīdzinoši atšķirīgus vērtējumus no 1 % līdz pat 20 %. Tāpēc, iespējams, svarīgāks par precīzu kvantitatīvo vērtējumu ir fakts, ka respondenti šādu kukuļdošanas praksi atzīst un, kā liecina tālāk apkopotie citāti no intervijām, par to ir gatavi arī runāt:

“Ja teikšu, ka tas tā nenotiek, tad es būtu svēts. Tas tā varētu notikt, jā, bet to pašu pakalpojumu vai lietu dabūt uz priekšu, maksājot kaut kādu naudu. Ja dari visu laicīgi un profesionāli, tad var dabūt uzticēšanos un labas attiecības, tad viss notiek, tad tev viss sanāk arī bez papildu naudas. Tie stāsti, ka vajag maksāt, tie ir 50/50. Es uzskatu – ja cilvēks strādā un ir godīgs, tad viņam arī kaut kas sanāk pa dzīvi.”

(Viens no vadošajiem būvniecības un restaurācijas uzņēmumiem Latvijā)

“Ko viņi maksā, to es nezinu, bet es redzu nolikumus, kur skaidrs ir tas, ka nolikums rakstīts KĀDAM. Bet es tur neko nevaru iesākt – aizdomas ir, pierādījumu nav. Ne jau no zila gaisa nolikumā parādās prasības, kuras var izpildīt tikai konkrēts izpildītājs.”

(Elektroinstalāciju ierīkošanas uzņēmums)

“Tas ir, tas notiek, bet minimāli.”

(Celtniecības un remontdarbu uzņēmums)

“Tas notiek dabā, bet noteikti daudz grūtāk izdarāms, jo praktiski ļoti grūti panākt rezultātu.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Mazie, vidējie noteikti to dara, bet lielie vienkārši nevar, jo pārāk stingra kontrole no pasūtītāju (EK, ES) puses. Bet visvairāk šie nelegālie maksājumi ir privātajā sektorā, jo valsts sektorā tomēr

tā finanšu kontrole stingrāka.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Tas, ko visi runā, ir stipri pārspīlēti. Ja ir, tad runa varētu būt par 1–2 %. Ir kaut kādas lietas, ko cilvēki risina dažādos veidos. Mums ir nopietni pasūtītāji, kur neviens neņems nekādas dāvanas un cilvēki tiešām trīc par saviem krēsliem. Bet ir mazāki uzņēmumi, kas aizved uz hokeja spēlēm vai kā citādi. Ja kāds domā, ka kāds te staigā ar čemodāniem pa Rīgu, tad varu teikt, ka tas tā nenotiek. Ja pamotivē ar spēļu biļetēm vai kā citādi – tas notiek, bet tas mazos pasūtītāju uzņēmumos. Ja es piedāvātu “Latvenergo” paslēpot, viņi teiktu, ka sorry, mēs to nevaram darīt.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

“Ir izkropļots jēdziens lobijs – Latvijā nav skaidras robežas, kas ir lobijs un kas ir korupcija. Ja man kāds palīdz, es esmu gatavs oficiāli samaksāt par tādu iespēju. Šobrīd nav, no kā maksāt kukuļus, – cenas ir tik zemas, ka nav iespējams atrast naudu. Var izdarīt, bet neviens uz to neiet, jo tas nozīmē, ka būs kaut kur citur jācērt. Tā ir tāda izšķiršanās, uz kuru nav gatavs neviens. Ir jācenšas no tāda veida maksājumiem kratīties nost – tāda ir arī mūsu apvienības nostāja.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Jautājums sarežģīts tāpēc, ka būvniecības struktūra ir noslāņojusies – ir superlielie uzņēmēji, kuriem ar cilvēkiem, kas betonē, pa vidu ir vēl kādas trīs pakāpes. Ir sertifikācijas būvuzraugiem, bet būvstrādniekiem šādas sertifikācijas nav, tāpēc šobrīd būvniecībā var strādāt jebkurš. Nevienā konkursā nevērtē, cik tev kvalitatīvs darbspēks un kā tas tiks izpildīts.”

2.2.3. Lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāju attieksme un viedokļi par ēnu ekonomiku nozarē

Papildus atsevišķām ēnu ekonomikas komponentēm, kas aprakstītas 2.2.1. un 2.2.2. sadaļā, jautājām Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītājiem arī par to, **cik lielā mērā, viņuprāt, ēnu ekonomika ir problēma būvniecības nozarē strādājošo uzņēmumu konkurētspējai pasūtījumu izpildē Latvijā?** Lūdzām sniegt vērtējumu skalā no 1 līdz 7, kur “1” nozīmē “nav problēma – neietekmē konkurētspēju”, bet “7” – “ļoti liela problēma, būtiski (negatīvi) ietekmē konkurētspēju”.

Jāteic, ka, ņemot vērā šajā ziņojumā iepriekš apkopotos komentārus un viedokļus, uzņēmumu vadītāju vērtējums par ēnu ekonomikas kā problēmas būtiskumu būvniecības nozares konkurētspējai nepārsteidz. Proti,

LIELĀKO LATVIJAS BŪVNICĪBAS UZŅĒMUMU VADĪTĀJI VĒRTĒ ĒNU EKONOMIKU KĀ LIELU PROBLĒMU, KAS BŪTISKI IETEKMĒ NOZARES KONKURĒTSPĒJU, 7 PUNKTU SKALĀ DODOT VĒRTĒJUMU 5,8

Būvniecības uzņēmumu vadītāji sniedza arī plašākus komentārus, kas apkopoti tālāk tekstā:

“Mēs saskaramies ar to akūti – ja ir cenu salīdzināšana vai konkursi, mēs redzam, kā konkurenti aiziet ar nepamatoti lētu piedāvājumu, un mēs saprotam, ka tur nevar ar tādu cenu samaksāt visu legāli vai atbilstoši speciālistu cenām. Līdz ar to ietekmē – godīgā veidā ir grūti konkurēt. Tāpēc mums ir ļoti niecīga peļņa, tuvu pa nullēm. Peļņa varētu parādīties tikai gadījumā, ja mēs kaut kā daļēji pārietu pelēkajā zonā.”

(Viens no vadošajiem inženierkomunikāciju būvuzņēmumiem)

“Ietekmē būtiski. Paskatieties konkursu rezultātus – cenas variē 25–30 % amplitūdā. Godīgais nevar konkurēt ar to, kurš paņem konkursu ar zemāko cenu, jo viņš darbojas ēnu ekonomikā.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Godīgie uzņēmumi nevar konkurēt ar tiem uzņēmumiem, kuri maksā aplokšņu algas vai strādā bez PVN. Uz privāto sektoru neaicina, jo ir nodokļu maksātāji. Milzīga ēnu ekonomika privātajā sektorā, it īpaši ar nerezidentiem, kuriem galvenais ir uzbūvēt par zemāko cenu un ir pilnīgi vienalga, vai maksā nodokļus vai ne.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Lielie uzņēmumi maksā visu un cieš no tā, ka mazie uzņēmumi var atļauties nemaksāt, jo viņu objekti ir mazāki, mazāk nozīmīgi.”

(Inženiertīklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Ir kompānijas, ar kurām mēs konkurējam uz līdzīgiem nosacījumiem, godīgiem, bet ir viena daļa, ar kuriem konkurence nav godīga. Tas tāpat, ja iemet divus cilvēkus ūdenī – vienam brīvas rokas, bet otram sasieta. Valsts sasieta rokas, un mēs kā muļķi to ievērojam. Man ir citāds viedoklis dažos jautājumos no citiem būvniekiem, jo mēs neņemam apakšniekus – mēs visu darām paši un lielākā daļa ir mūsu darbinieki, mūsu resursi. Attiecībā uz darba algām un nodokļiem – mums tā tēma ir daudz sāpīgāka, jo tas ir mūsu darbaspēks, tie ir mūsu līdzekļi. Ja ģenerāļi paņem apakšniekus, tad viņi daudz neprāto, bet mēs veicam darbu ar saviem resursiem, un darbaspēka nodokļi mūsu konkurētspēju ietekmē daudz vairāk nekā citiem būvniekiem, kas tomēr ņem apakšuzņēmējus un atstāj nodokļu nomaksu viņu ziņā.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

“Ēnu ekonomika ir tirgus kropļošana, jo tie ir nevienādi nosacījumi. Ja man ringā iznāk 50 kg smagāks cilvēks un man ar viņu jācīnās – man jādomā, kā to izdarīt, lai arī spēki nav samērīgi. Mēs nevaram cīnīties ar tiem, kas kropļo tirgu.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Ļoti liela ietekme, bet, no otras puses, – cenas būtu daudz augstākas. Bet vismaz vieglāk dzīvot. Pacelsies cenas, būs vismaz, no kā pelnīt. Tagad visi cenšas spiest uz materiālu piegādātāju – nosist cenu. Jo uz cilvēku resursiem vairs nav, kur spiest.”

(Elektroinstalāciju ierīkošanas uzņēmums)

“Stipri ietekmē, jo piespiedu kārtā izveidojusies situācija, ka ir lētākais iepirkums, peļņa ir maza,

jādomā, kā ar viszemāko cenu startēt un darīt. Nav uzkrājumu, lai attīstītos un apmācītu darbiniekus, nopirktu tehnoloģijas. Tas ir abpusēji saistīts un aiz tā iemesla, ka dempingo cenas. Situācija ir tāda, ka mēs joprojām esam pārejas periodā no sociālās iekārtas uz kapitālismu. Jāpaiet divām paaudzēm, lai situācija mainītos.”

(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

“Tas pats pasūtītājs ļauj piedalīties nemaksātājiem, protams, ka tas ietekmē pārējos. Galu galā, tas uzņēmējs, kas maksā nodokļus pilnībā, ir daudz izdevīgāks (pienesums ekonomikai) valstij nekā tas, kurš nemaksā. Tas arī būtu jāsaprot.”

(Viens no vadošajiem būvniecības un restaurācijas uzņēmumiem Latvijā)

Visbeidzot, lielāko Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītājiem jautājām: **“Cik lielā mērā, pēc jūsu domām, Latvijas būvniecības nozares uzņēmumi piekristu šiem apgalvojumiem?”** – piedāvājot šādus variantus:

- krāpšanās ar nodokļiem ir attaisnojama, ja rodas tāda iespēja;
- uzņēmumu sasniegumus būvniecības nozarē ļoti ietekmē tas, vai tie maksā vai nemaksā nodokļus; izvairoties no nodokļu maksāšanas, būvniecības nozares uzņēmumi gūst daudz lielāku peļņu un/vai konkurētspējas priekšrocības;
- ir grūti konkurēt ar citiem uzņēmumiem, kuri izvairās no nodokļu maksāšanas.

Ari šos apgalvojumus lūdzām novērtēt skalā no 1 līdz 7, kur “1” nozīmē – “pilnībā piekritu”, bet “7” – “pilnībā nepiekritu”. Atbildes ir apkopotas 6. tabulā.

6. tabula. Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāju viedokļi par ēnu ekonomikas uztveri nozarē

(“1” – “pilnībā piekritu”, “7” – “pilnībā nepiekritu”)

Cik lielā mērā, pēc jūsu domām, Latvijas būvniecības nozares uzņēmumi piekristu šiem apgalvojumiem	Vidējais vērtējums
Krāpšanās ar nodokļiem ir attaisnojama, ja rodas tāda iespēja	2,9
Uzņēmumu sasniegumus būvniecības nozarē ļoti ietekmē tas, vai tie maksā vai nemaksā nodokļus; izvairoties no nodokļu maksāšanas, būvniecības nozares uzņēmumi gūst daudz lielāku peļņu un/vai konkurētspējas priekšrocības	2,6
Ir grūti konkurēt ar citiem uzņēmumiem, kuri izvairās no nodokļu maksāšanas	1,2

6. tabulā apkopotās atbildes ļauj izdarīt vairākus secinājumus. Atbilstoši lielāko Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju vērtējumam

LATVIJAS BŪVNICĪBAS SEKTORĀ PASTĀV ZEMA “NODOKĻU MORĀLE”

“Nodokļu morāle” – morāls pienākums maksāt nodokļus, t. sk. uzskats, ka, maksājot nodokļus, tiek sniegts ieguldījums sabiedrībai (Torgler and Schneider, 2009) – ir jēdziens, kuram pētījumos

par ēnu ekonomiku pastiprināta uzmanība tiek pievērsta jau ilgāku laiku. Proti, iepriekšējie pētījumi rāda, ka izvairīšanos no nodokļu maksāšanas nevar izskaidrot tikai ar t. s. racionālo izvēli – to, ka indivīdu iesaistīšanos nodokļu nemaksāšanā izskaidro potenciālie ieguvumi no nodokļu nemaksāšanas, pretstatot iespējamībai tikt piekertiem un piemērotajam sodu apmēram (*Allingham and Sandmo, 1974; Yitzhaki, 1974*).

Glūži pretēji, tiek uzskatīts, ka liela nozīme skaidrojumā, kāpēc ēnu ekonomika dažās valstīs ir lielāka, nekā to spēj izskaidrot racionālā izvēle, ir tieši zemas nodokļu morāles esamība (*Alm et al., 1992; Andreoni et al., 1994*). Šajā kontekstā jāuzsver, ka svarīga ietekme uz nodokļu morāles formēšanos ir tieši ārējai videi (*e. g. Alm and Torgler, 2011*) – uzņēmēju attieksmei pret nodokļu sistēmas godīgumu, veidu, kā nodokļos samaksātā nauda tiek izmantota, valdības prestižam uzņēmēju acīs. *1. tabulā* apkopotā informācija parāda, ka būvniecības sektora uzņēmumiem šajā ziņā ir nopietnas problēmas, līdz ar to arī zema “nodokļu morāle”.

APTAUJĀTIE BŪVUZŅĒMUMU VADĪTĀJI LIELĀ MĒRĀ ATZĪST, KA, IZVAIROTIES NO NODOKĻIEM, BŪVNICĪBAS NOZARES UZŅĒMUMI IEGŪST KONKURĒTSPĒJAS PRIEKŠROCĪBAS VAI LIELĀKU PEĻŅU

Attiecībā uz konkurences priekšrocībām gan jāuzsver, ka reāli nekādu konkurences priekšrocību šādā situācijā uzņēmumi neiegūst. Proti, ņemot vērā ēnu ekonomikas lielo īpatsvaru būvniecības nozarē, kas norāda uz to, ka liela daļa nozares uzņēmumu iesaistās ēnu ekonomikas aktivitātēs – turklāt lielā mērā –, rodas apburtais loks. Nemaksājot nodokļus, uzņēmumi var tikai būt konkurētspējīgāki par tiem, domājams, atsevišķiem nozares uzņēmumiem, kas maksā vai nu visus nodokļus, vai arī izvairās no nodokļu maksāšanas mazākā mērā. Iegūstot konkurētspēju šādā veidā, protams, tas nedod nekādu ieguldījumu valsts ekonomikas kopējā konkurētspējā.

Šajā kontekstā nav brīnums, ka Latvijas lielāko uzņēmumu vadītāji uzsver, ka:

IR ĻOTI GRŪTI KONKURĒT AR UZŅĒMUMIEM, KURI IZVAIRĀS NO NODOKĻU MAKSĀŠANAS

2.3. Dažādu ēnu ekonomiku potenciāli ietekmējošu faktoru vērtējums

Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītājiem lūdzām novērtēt, cik lielā mērā konkrēti faktori ietekmē (liela apjoma) ēnu ekonomikas veidošanos Latvijas būvniecības nozarē. Faktori tika atlasīti, ņemot par pamatu iepriekš veiktos pētījumus par ēnu ekonomikas apjomu ietekmējošajiem faktoriem, kā arī Latvijas būvuzņēmēju partnerības priekšlikumus. Katru faktoru lūdzām vērtēt skalā no 1 līdz 7, kur “1” nozīmē “(negatīvi) neietekmē ēnu ekonomikas apjoma veidošanos būvniecības nozarē”, bet “7” – “būtiski (negatīvi) ietekmē ēnu ekonomikas apjoma veidošanos būvniecības nozarē”. Papildus kvantitatīvajam vērtējumam lūdzām Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītājus sniegt plašāku komentāru par katru novērtēto faktoru. Kopējais (vidējais) katra ēnu ekonomikas potenciāli ietekmējošā faktora vērtējums apkopots *7. tabulā*.

7. tabula. Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāju dažādu faktoru ietekmes vērtējums uz ēnu ekonomikas veidošanos būvniecības nozarē

“1” – “neietekmē ēnu ekonomikas apjoma veidošanos būvniecības nozarē”, “7” – “būtiski ietekmē ēnu ekonomikas apjoma veidošanos būvniecības nozarē”

Cik liela ietekme uz ēnu ekonomikas salīdzinoši lielo īpatnību būvniecības nozarē ir	Vidējais vērtējums
Procesam, kā notiek publiskie iepirkumi būvniecības nozarē	5,8
Būvniecības nozares sadarbībai ar valsti, t. sk. abpusēja uzticība	5,0
Nodokļu likmēm	4,7
Normatīvajiem aktiem (likumdošanai), kas attiecas uz būvniecības nozari	4,5
Kontrolējošo iestāžu darbam	4,3
To nodokļu sistēmas saprotamībai un konsekvencei, kas attiecas uz būvniecības nozari	4,0
Sankcijām par nodokļu likumu pārkāpumiem	3,4

Kā redzams 7. tabulā, atbilstoši ziņojuma 2.1. sadaļā identificētajām būtiskākajām ar ēnu ekonomiku saistītajām problēmām Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāji uzskata, ka vislielāko ieguldījumu lielajā ēnu ekonomikas apjomā nozarē dod (**nesakārtotais**) **publisko iepirkumu process būvniecības nozarē (5,8 no 7)**. Pastiprinot 2.2.3. sadaļā pausto būvuzņēmumu vadītāju vērtējumu attiecībā uz zemo “nodokļu morāli” nozarē un ārējās vides faktoriem, kas to ietekmē, tam seko **neapmierinātība ar būvniecības nozares sadarbību ar valsti, t. sk. abpusēja uzticība**. Savukārt kā salīdzinoši mazāk ēnu ekonomiku ietekmējošu faktoru Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāji vērtē **esošās sankcijas par nodokļu likumu pārkāpumiem (3,4 no 7)**, **bet visi pārējie ietekmes faktori novērtēti ar ietekmi virs vidējā – robežās no 4,0 līdz 4,7**. Tālāk, izmantojot citātus no intervijām, sniegts plašāks skaidrojums par katru no vērtētajiem ēnu ekonomikas apjomu ietekmējošajiem faktoriem.

- Process, kā notiek publiskie iepirkumi būvniecības nozarē

Šo faktoru skalā no 1 līdz 7, kur “7” nozīmē “būtiski ietekmē ēnu ekonomikas apjoma veidošanos būvniecības nozarē”, Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāji galvenokārt vērtēja ar 5–7. Turklāt 1/3 respondentu faktoru vērtēja ar 7. Negatīvo vērtējumu paši uzņēmumu vadītāji izskaidro ar problēmām attiecībā uz “zemākās cenas” principu:

“Tā zemākā cena ir iemesls tam, kāpēc vispār kāds shēmo, – jo zemāka cena, jo vairāk uzņēmumu nemaksā nodokļus, tas ir pirmais, ko viņi dara.”

(Celtniecības un remontdarbu uzņēmums)

“Zemākās cenas princips uzvar, nevis saimnieciski izdevīgs projekts. Ģenerāluzņēmējs, algojot apakšuzņēmumus, arī vadās pēc zemākās cenas un izvēlas konkurētspējīgos (zemākās cenas) apakšniekus.”

(Viens no vadošajiem uzņēmumiem inženierbūvju un inženierkomunikāciju celtniecībā un remontā)

“Protams, ka ietekmē – zemākā cena. Valsts, kura ir pietiekami nabadzīga, nevar izmantot šo zemākās cenas principu! To var izmantot tikai valstīs, kur viss ir sakārtots un kur zemākā cena veidosies no uzņēmēja gribēšanas nopelnīt – 5, 10 vai 20 %. Bet pašizmaksa būs par adekvātu cenu – darbspēka izmaksas, nodokļi un materiāli paliks neskartī.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Pēc iespējas ātrāk jāatsakās no zemākās cenas kritērija – tas ir galvenais virzītājs uz ēnu ekonomiku.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Zemākās cenas princips, cenu dempings, sūdzības IUB (ir liela problēma). Izbrīnu rada tas, cik ātri var pieteikt sūdzību un tikpat ātri atsaukt – bez jebkādām sekām. Un mazos, sīkos pasūtījumus jau neviens neapstrīd, jo tiem nav vērtības un tie nav interesanti. Tajā pašā laikā lielos pasūtījumus gan. Piemēram, gadu vērtē sūdzību, un gadu nekas nekustas uz priekšu.”

(Viens no vadošajiem inženierkomunikāciju būvuzņēmumiem)

“Zemākās cenas princips un zema kvalitāte.”

(Viens no lielākajiem metāla būvkonstrukciju ražotājiem Latvijā)

“Būtiski ietekmē ēnu ekonomiku, it īpaši iepirkumu likums, kur dominē zemākās cenas princips.”

(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

... kā arī **iepirkuma procesa nesakārtotību:**

“Nesakārtots process, katrs izdomā kaut ko jaunu, trūkst vienotas sistēmas. Tā tāda spēlēšanās smilškastē, nav skaidru noteikumu, katra pašvaldība cenšas izdomāt ko jaunu saviem favorītiem, citi atkal to apstrīd. Valsts un pašvaldību iepirkumiem jābūt precīzi reglamentētiem, nevis rakstītiem konkrētam uzņēmējam.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Šī brīža process rada iespēju to apiet un nodarbināt negodīgus uzņēmējus. Ja kontrolētu atalgojumu visa pasūtījuma izpildē, tad būtu labāk. Būtu jāvērtē apakšuzņēmēji un viņu nodokļu maksāšanas vēsture arī.”

(Inženiertīklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Bieži vien tas (publisko iepirkumu process) process ir samuļļāts...”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Atļauti slikti projekti, sekas tam grib pārcelt uz būvnieku – brīžiem sanāk izglābties, brīžiem ne. Sākot ar nolikumu un beidzot ar atbildību nozarē. Slikti organizēts process. Būtiski arī pārlikt atbildību uz arhitektiem un viņu projektēšanas birojiem, ne tikai celtniekiem.”

(Viens no vadošajiem būvniecības un restaurācijas uzņēmumiem Latvijā)

“Nav sakārtots process un prasības.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

“Publisko iepirkumu konkursi tiek veidoti, lai uzvarētu viena kompānija. Konkursi nav atklāti. Jā, tu vari tajos piedalīties, bet uzvarēt tu nespēj, jo citi piedāvā zemāku cenu (ēnu ekonomika). Piemēram, nepieciešams ielas stūra remonts, bet, lai piedalītos konkursā, nepieciešams miljons latu apgrozījums un pieredze. Lai gan šo darbu var paveikt jebkurš būvnieks.”

(Nozīmīgs ceļu remontu un būvdarbu uzņēmums)

“Daudz riska, noteikumu, lai piedalītos iepirkumos, kas atbaida melnos uzņēmumus.”

(Viens no vadošajiem ceļu būves uzņēmumiem)

• **Būvniecības nozares sadarbība ar valsti, t. sk. abpusēja uzticība**

Lai arī mazākā mērā nekā attiecībā uz procesu, kā notiek publiskie iepirkumi būvniecības nozarē, būvniecības nozares sadarbība ar valsti arī tika vērtēta kā faktors, kas būtiski un negatīvi ietekmē ēnu ekonomikas apjoma veidošanos nozarē (t. i., dominēja vērtējumi robežās no 5 līdz 6). Tālāk apkopotī citāti no intervijām ar Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītājiem:

“Diskusijas par sadarbību ar valsti ir bezjēdzīgas. Ik pa pusotru gadu pamainās valsts sekretārs un viss sākas no jauna (situācijas apzināšana, risinājumu meklēšana u. c.)”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Nulle!!!”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Nevar vērtēt pozitīvi – Būvniecības likums tam ir labs piemērs. Tur nekas nav sanācis, ļoti daudzas lietas sabojātas. Tie paši garantijas jautājumi – ko darīt situācijā, ja neviens valsts iestāde nevar atbildēt, vai iekārtas ir būvizstrādājums vai nē? Vai attiecas piecu gadu garantija vai ne? Tad šis jautājums līgumā ir riska zonā un tiek maskēts zem vārdiem “saskaņā ar Latvijas likumdošanu”, kur interpretācijas iespējas ir plašas.”

(Viens no vadošajiem inženierkomunikāciju būvuzņēmumiem)

“Slikta pieredze ar sadarbību ar valsti – formāla pieeja, neviens negrib atbildēt par kaut ko un risināt kaut ko. Bezatbildība diezgan liela.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Sadarbība ar valsti nenotiek, uzņēmumu ieteikumus neizskata, neņem vērā. Divas ministrijas (EM, VARAM) atbild par būvniecību, tā nedrīkst būt, jābūt vienai. Ministrijās nav speciālistu, struktūras.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Nav uzticības valstij.”

(Būvkonstrukciju projektu izstrādātājs)

“Uzticības un sadarbības nav, tāpēc arī ietekmes īsti nav.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompānijām)

“Vāji eksistē šī sadarbība, īsti pat nav. Cik zinu, tad EM šobrīd nav Būvniecības departamenta vadītāja, neviens negrib to darīt. No valsts puses ir viena interese – kā vairāk iekasēt nodokļus. Sakārtot nozari – tādas intereses nav. Klaja savu interešu meklēšana attiecīgajiem politiski saimnieciskajiem grupējumiem, politiskajām partijām. Nozari šī sadarbība ietekmē negatīvi, ēnu ekonomikas attīstību – pozitīvi.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Sadarbība ir vienos vārtos. Griež nost visas netīrās firmas, bet arī tos, kas kaut ko dara, nospiež uz ceļiem.”

(Elektroinstalāciju ierīkošanas uzņēmums)

“Valsts pārvalde visu laiku mainās, arī vadītāji, savukārt būvniecības nozarē ir daudz partnerību, apvienību, savienību, padomes... Nevar spēcīga organizācija izveidoties, kas ietu pie valsts un likumdevējiem bīdīt uz priekšu. Katrs bīda savu jautājumu, un nekas uz priekšu neiet. Pirms piecpadsmit gadiem, kad veidojās normatīvi un likumi, tad tā uzklausišana bija ļoti vāja, nekas netika izdarīts. Es padevos.”

(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

“Nav jau šīs sadarbības, un tas arī ietekmē ēnu ekonomiku.”

(Viens no vadošajiem būvniecības un restaurācijas uzņēmumiem Latvijā)

“Uzticības nav.”

(Nozīmīgs ceļu remontu un būvdarbu uzņēmums)

“Sadarbība ar valsti ir vāja.”

(Ēku tehnoloģiju uzņēmums)

“Nav sadarbības. Vajag uz klausīt būvnieku viedokli.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Savstarpēja uzticība nav pietiekama, piemēram, baltā saraksta neizveide paplašināto prasību dēļ.”

(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

Tomēr saņēmām arī atsevišķus **pozitīvākus viedokļus**:

“Valsts tagad mēģina klausīties būvniekos, iesaistīt likumu, aktu, lēmumu izstrādē, kādreiz tā nebija.”

(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

“Viss kārtībā. Ir bijuši ministri, kas būtiski ietekmē būvniecību, citi neietekmē nemaz.”

(Nozīmīgs projektēšanas uzņēmums)

“Sadarbība atkarīga no abiem – nozares un valsts. Nozarē ilgus gadus nemainās galvenie spēlētāji, kas ir labi, jo profesionāļi paliek nozarē. Valstī savukārt notiek lielāka cilvēku rotācija un mainās atbildīgās personas. Kontakts ar valsti lēnām uzlabojas, un valsts ieklausās būvniecības organizācijās.”

(Ģenerāluzņēmējs)

- **Nodokļu likmes**

Attiecībā uz nodokļu likmēm saņēmām ļoti dažādus vērtējumus: daļa uzņēmēju šo faktoru vērtēja ar 1, daļa ar 7, kā arī praktiski ar visiem pārējiem vērtējumiem pa vidu. Kopumā tālāk apkopotie komentāri apstiprina faktu, kas nav specifisks Latvijas situācijai vai konkrēti būvniecības nozarei, proti, ka nodokļi vienmēr šķītis (vismaz nedaudz) par augstu:

“Likmes varētu būt zemākas, ir par augstu.”

(Inženiertiklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Likmes ir pārāk augstas.”

(Elektroinstalāciju ierīkošanas uzņēmums)

“Sociālais nodoklis par augstu. Peļņas nodokli vajadzētu atcelt, ja reinvestē uzņēmumā. Jāpārskata komandējuma naudas, patlaban ļoti mazas, smieklīgi mazas.”

(Daudznozaru būvsabiedrība)

“Mazākas nodokļu likmes būtu labāk.”

(Nozīmīgs ceļu remontu un būvdarbu uzņēmums)

“Valstij vajadzētu noriskēt un pazemināt nodokļu likmes, un paskatīties, kāds būs rezultāts. Vēl tā sistēma ar avansa maksājumiem – kāpēc man būtu jāmaksā avansā nodoklis par plānoto peļņu? Es taču neko vēl neesmu nopelnījis, bet jāmaksā ir. Par pagājušā gada peļņu jāmaksā un vēl jāmaksā par plānoto. Katru mēnesi! Tas ir absurds! Es domāju, ka nekur pasaulē tā nav.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Likmes varētu būt zemākas. Ir cenu dempings, un gribētos zemākas likmes. Kad ir darbs, tad var izdzīvot.”

(Celtniecības un remontdarbu uzņēmums)

Tomēr daļa no aptaujātajiem norādīja ne tik daudz uz nodokļu likmēm kā uz problēmu, ka tās **neievēro visi nozares uzņēmumi vai arī trūkst konsekvences to piemērošanā:**

“Drīzāk jautājums par to, vai visi ievēro šīs nodokļu likmes un vai tās ir samērīgas ar citām nozarēm. Protams, būvniecība ir intensīva nozare, kurā darbaspēka nodokļiem ir liels īpatsvars visās izmaksās. Ir uzņēmumi, kas gribētu zemākus nodokļus, bet pie zemākās cenas principa jau nekas nemainās – izmaksas būtu vēl zemākas, un tāpat šos nodokļus nemaksātu.”

(Viens no vadošajiem inženierkomunikāciju būvuzņēmumiem)

“Ja visu ievēro, tad ir ok, ir samērīgi.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Latvijā nav tās augstākās nodokļu likmes. Ja visi viņu maksātu, varētu pat samazināt.”

(Inženierkomunikāciju būvniecības un inženiertehnisko risinājumu uzņēmums)

“Nav ne lielāka, ne mazāka par to, kā vajadzētu. Ja visi maksā, tad var dzīvot. Ja katram ir savs likums un savi noteikumi, tad cita lieta. Taisnības visur ir daudz, bet patiesība, kā zināms, ir tikai viena.

Iespējams, ka nodokļu likmes ir jāsamazina, lai veicinātu uzņēmumus maksāt nodokļus. Nu, līdz kādam konkrētam brīdim, protams. Varbūt tie groži ir nedaudz jāatlaiž un jāļauj cilvēkiem izvēlēties maksāt nodokļus. Visiem.”

(Viens no vadošajiem būvniecības un restaurācijas uzņēmumiem Latvijā)

“Likmes nav vainīgas, bet nav konsekvences šo likmju piemērošanas izpildē.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

“Jebkuri nodokļi ietekmē, bet ir kaut kāds līdzsvars, kurā ir izdevīgāk maksāt vai nemaksāt.”

(Ģenerāluzņēmējs)

Tomēr ir arī uzņēmumi, kas uzskata, ka ar nodokļu likmēm **viss ir kārtībā:**

“Likmes ir normālas, UIN – maigs, 15 % ir normāli. Zviedrijā strādājot, mēs maksājam par katru darbinieku stipri vairāk – tur kopējais nodokļu slogs uz uzņēmēju lielāks. Krievijā arī lielāks. Mums nodokļi attiecībā uz darbinieku ir labi, nav obligātās arodbiedrības un arodbiedrību maksājumi (kā Zviedrijā).”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Normāla nodokļu politika. Mikrouzņēmumu nodoklis pēc būtības laba lieta, ja tiek pareizi izmantota.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Ietekmē nebūtiski, jo visiem vienādi. Ja uzliks progresīvo nodokli, tad tas varētu ietekmēt, jo mums algas ir daudz lielākas. Tur varētu būt pretējs efekts – tie, kas maksāja tagad, varētu slēpt

ienākumus, lai no tā izvairītos. Negatīvi vērtēju progresīvā nodokļa ieviešanu.”
(Ģenerāluzņēmējs)

Saņēmām arī citus **nedaudz atšķirīgus** viedokļus:

“Atkarīgs no ienākuma apjoma. Ja ienākumi lieli, nav žēl maksāt nodokļus. Savukārt, ja alga maza, tad jāsāk domāt, vai maksāt visus nodokļus, varbūt varu izvairīties.”
(Būvkonstrukciju projektu izstrādātājs)

“Veicina (ēnu ekonomiku), jo esam nabadzīga valsts tādā attīstības stadijā. Nav zināšanu, kapitāla... Cilvēki negrib maksāt nodokļus. ... Tas apakšslānis, uz kuru viss smagais darbs bāzējas, ir tādi puīši, kas ik gadu taisa jaunus mikrouzņēmumus un darbojas, lai tikai tiktu pie pasūtījuma, bieži vien nopelna uz to, jo nemaksā nodokļus. Ir atkal uzņēmumi, kuriem ir svarīga reputācija, un viņi maksā.”
(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

“Reversais PVN atvieglo dzīvi. Darbaspēka nodokļi par lielu. Mikrouzņēmumu nodoklis neietekmē, jo mikrouzņēmumi nav konkurenti, tiem ir par mazu apgrozījums.”
(Ēku tehnoloģiju uzņēmums)

- **Normatīvie akti (likumdošana), kas attiecas uz būvniecības nozari**

Normatīvie akti un likumdošana (sk. 2.1. sadaļu) Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāju vērtējumā tika minēta kā galvenā problēma. Tomēr, pētot šo jautājumu dziļāk, redzams, ka būvniecības uzņēmēju attieksme pret šo faktoru nav nepārprotama un gan atsevišķos vērtējumos, gan komentāros redzamas **vairākas pozitīvas tendences**:

“Likumdošana neietekmē ēnu ekonomiku. Likumi ir tādi, kādi ir, viss ir atkarīgs no pašiem cilvēkiem. Ja gribēs pārkāpt likumu, pārkāps.”
(Ģenerāluzņēmējs)

“Ja nebūtu normatīvo aktu, tad vispār neviens nemaksātu. Nav pašos normatīvajos aktos fundamentālu problēmu, bet gan to piemērošana un interpretācija.”
(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

“PIL ietekmē visvairāk, pārējais ne tik ļoti.”
(Inženiertīklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Ēpirkumu principi un saistītā problemātika viennozīmīgi (no regulējuma likumdošanas viedokļa ir problēmas). No otras puses, notiek arī pozitīvas lietas – tā pati būvuzņēmēju klasifikācija. Baltie saraksti vispār neko neietekmē. Bet kopumā ietekmē.”
(Viens no vadošajiem inženierkomunikāciju būvuzņēmumiem)

“Pozitīvi ietekmē, bet dažreiz pārceņšas. Ja ir normatīvie akti, tad izpildītājs ir spiests ievērot tos. Sakarā ar Zolitūdes traģēdiju visi izmantoja šo bēdīgo notikumu, lai parādītu, ka ļoti kaut kas jāmaina, lieku reizi nosūnītu būvniekus – process paliek garāks un sarežģītāks, tas bremzē. Tagad arī kontroles mehānisms, kontroles birojs, arī PTAC – tie arī nāk virsū. Viņiem kurpes un zābaki jāskatās, kādi viņi būvniecības eksperti. Ir drausmīgākais populisms – ļoti nepatīkami, izrauti no konteksta, tiek daudz aprakstīts papīros, tad vēl uzreiz splauj ārā publiskajā telpā. Katram ir jādara savs darbs, tomēr. Tā joma ir neuzraudzīta? Nu, kas tad ir neuzraudzīts – tad, lai likumdevējs pasaka, kas tad tas ir. Pamatā jau, par materiālu kvalitāti runājot, tirgus netiek kontrolēts. Valsts pati rada situāciju, ka tas netiek kontrolēts, spiežot uz zemākās cenas principu. Kaut kā jau tā cena ir jānosīt. Arī privātie pasūtītāji grib par lētu cenu pasūtījumu, un, kad tas notiek, tad notiek tādas nelaimes. Tas pats bija Zolitūdē – tur bija skrūves, konstrukcijas, vēl, vēl... Pamatā jau ir nauda, par kuru tev jāuzbūvē. Ja būvniekam tu liec nodarboties ar burvju trikiem, tad tā arī notiek.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Neietekmē, izņemot publisko iepirkumu regulējumu. Līdz loģiskas vērtēšanas sistēmai nav izdevies nonākt. Šis ietekmē ļoti būtiski. Jābūt skaidrām prasībām un interpretācijām, piemērošanas praksēm.”

(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

Tomēr, protams, ir arī **daudz negatīvā**, ko uzņēmēji lūdz novērst:

“Ja būtu skaidri un saprotami likumi, tad nebūtu subjektīvi jāiet kādam kaut ko prasīt un gribēt. Netiktu radīta situācija, ka var dot kukuļus. Lielas ietekmes likumdošanai gan nav.”

(Nozīmīgs projektēšanas uzņēmums)

“Likumi nav skaidri uzrakstīti, nereti veidojas pretrunas. Ļoti bieži mainās, grūti izsekot pārmaiņām.”

(Būvkonstrukciju projektu izstrādātājs)

“Daudzi piemēri, uzreiz grūti pateikt. Pasūtītājam ir grūti uzrakstīt atbilstošu iepirkuma dokumentāciju. Anekdotas var stāstīt daudzas par šo tēmu...”

(Viens no lielākajiem ceļu būvuzņēmumiem Latvijā)

“Vajadzētu striktākas prasības. Labi, ka beidzot ieviests tas, ka visi prasa vidējo algu un izziņu par vidējo algu, vismaz valsts pasūtījumos prasa.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Ietekmē pa maksimumu, nepieciešama liela juridiskā kapacitāte, lai tiktu galā ar ... sevišķi Rīgā. Ārpus Rīgas tas neietekmē nekādi, bet tieši Rīgā, darbs ar Rīgas būvvaldi – kamēr visu saskaņot un izdarīt, tas prasa lielu juridisko kapacitāti un laiku. Nemitīga sarakstīšanās, kamēr tu pierādi, ka balts ir balts. Vakar, piemēram, saņēmu vēstuli, kas ir divreiz pārkopēta un atkārtojas. Šādus atteikumus sūta.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Trūkst sertifikācijas, klasifikācijas pēc uzņēmumiem. Nevar būt tā, ka tu ar C kategorijas tiesībām brauc ar autobusu. Vajag taču pieredzi, praksi. Tie, kas šodien raksta likumus, neizprot būvniecības procesu. Katru gadu raksta jaunus likumus, bet mūsos neieklausās. Kad mēs kaut ko cenšamies stāstīt, viņi neklaušās. Tāpēc mēs dibinām organizācijas un cenšamies kaut ko darīt, bet mūsos negrib klausīties.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Valstij vairāk jāspiež nevis uz nomaksātiem nodokļiem, bet uz vidējo algu. Tiem, kas nemaksā nodokļus, taču nav nodokļu parādu, un šie startē konkursos bez problēmām.”

(Elektroinstalāciju ierīkošanas uzņēmums)

“Latvijas valsts mežu” konkursos 99 % uzvar zemnieki, jo nemaksā dabas resursu nodokli un lieto bezakcīzes degvielu. Šajos konkursos ir neadekvāta cenas starpība, pat 100 % apjomā un vairāk. 2014./2015. gadā “Latvijas valsts mežiem” bija ļoti daudz pārtrauktu projektu, jo zemnieki izpilda minimumu, pašu sākumu un pēc tam lauž līgumu. Normatīvajos aktos vajadzētu būt vairāk kritērijiem, lai šādas lietas nenotiktu.”

(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

“Situācija ar jauno Būvniecības likumu ir pasliktinājusies – gan celtniekiem, gan investoriem. Nav pārdomāts, nav izdomāts līdz galam un būtībā populistisks. Jau gadu dzīvo, bet nav labāk palicis, tikai sliktāk un radot korupcijas riskus.”

(Viens no vadošajiem būvniecības un restaurācijas uzņēmumiem Latvijā)

“Būtiski ietekmē ēnu ekonomiku, it īpaši iepirkumu likums, kur dominē zemākās cenas princips.”

(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

• **Kontrolējošo iestāžu darbs**

Arī kontrolējošo iestāžu darbs – tā ietekme uz ēnu ekonomikas veidošanos būvniecības nozarē – tika vērtēts neviennozīmīgi (gan ar 1, gan 7). Tālāk citātu formā apkopoti Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu reizēm atšķirīgie viedokļi – **gan negatīvie**:

“Ļoti liela (negatīva ietekme). Nav, kas piemēro un sadarbojas ar nemaksātājiem.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Nepietiekami veic uzraudzību – trūkst kvalificētu darbinieku, ļoti zema kvalitāte tam, kā strādā.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“VID, kontrolējošo iestāžu darbs – vājš.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Nekompetenta, neprofesionāla kontrole, kas robežojas ar absurdu. Par daudz kontroles arī par sliktu – zaudēts laiks, finanses. Kompetentu kontroli trūcīga valsts nevar atļauties.”

(Būvkonstrukciju projektu izstrādātājs)

“Kontrolējošās iestādes ir ļoti nekompetentas.”

(Viens no lielākajiem ceļu būvuzņēmumiem Latvijā)

“Ietekmē tieši maksimālā mērā – ja dara, tad ietekmē, ja nedara, tad neietekmē. Ja par iestādēm – VID rīkojas absolūti tizli un bezzobaini. Viņiem vieglāk aiziet pie uzņēmuma un atrast vienu dokumentu, kuram trūkst kāds datums vai paraksts, kas ir cilvēcīga kļūda. Viegli atnākt un veikt uzrēķinu, nevis iet uz auditu pie kāda, kam nekā nav un no kā neko nevar darīt, tur likvidēsies.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

“Ir jāsaliek kaut kādos rāmjos, sajūta, ka valsts dažreiz izrēķinās ar uzņēmējiem.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Būvvalde aizkavē darbus un termiņus. Objekts pabeigts stāv četrus mēnešus, līdz pieņem būvvalde.”

(Nozīmīgs ceļu remontu un būvdarbu uzņēmums)

“Pasūtītājs, izskatot projekta piedāvājumus, var tikai atzīt, ka piedāvājums ir nepamatoti lēts, nevar paziņot, ka šis uzņēmums nemaksā nodokļus. Būvniecības kontroles birojam nav nekādas ietekmes iepirkumos.”

(Viens no vadošajiem ceļu būves uzņēmumiem)

... **gan pozitīvāki:**

“Valsts darba inspekcija labi kontrolē.”

(Viens no vadošajiem ceļu būves uzņēmumiem)

“Viņi dara darbu, un tās sekas ir jūtams, bet nereti ir sajūta, ka viņiem ir vieglāk atnākt pie kāda, kurš maksā nodokļus, un tad ir pretī cilvēki, kārtība, sistēma, un tad arī vieglāk atrast kādu pārkāpumu un sodīt. Mums pašiem ir pieredze strīdos ar VID par pāris virsstundām un pāris desmitiem eiro nesamaksātu nodokļu. Tajā pašā laikā viņi redz, ka mums algas ir par 60 % lielākas nekā vidējā alga nozarē, kas tiek uzrādīta. Bet, ja jūs vaicātu nozarē, vai mūsu uzņēmums ir tas, kas maksā par 60 % vairāk, tad tā nav. Atšķirība ir tajā, ka mēs to darām oficiāli. Ir vietas, kur var maksāt mazāku oficiālo algu, bet neto darbiniekiem maksāt vairāk. .. Tie uzņēmumi, kas strādā Skandināvijā un Vācijā, zina, ka vidējās algas ir jāmaksā, un to tur ātri arī pierāda.”

(Viens no vadošajiem inženierkomunikāciju būvuzņēmumiem)

“Kontrolējošās iestādes dažreiz pārcenšas. Publiskajā telpā vispār slikti par būvniekiem izsakās. Ja runā par mēsliem, tad par būvniekiem. Un tas ir sāpīgi un skaudri. Ja kāda no šīm valsts iestādēm iniciētu nozares sakārtošanu un sāktu no sevis... Valsts ieņēmumu dienestā taču pašā ir bardaks. Kontrolējošajām iestādēm jābūt uzraugošām, nevis sodošām. Ja kāds kaut ko nepareizi izdarījis, tad norādīt uz kļūdām, palīdzēt, nevis meklēt par katru cenu kļūdu un sodīt pa pilnu programmu.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Diezgan regulāri pārbauda un interesējas, kāpēc pārāk maza alga un kāpēc mazas darba stundas, mazs apgrozījums.”

(Celtniecības un remontdarbu uzņēmums)

“Viņi dara savu darbu.”

(Inženiertīklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Kontrolējošo iestāžu darbs ir aktivizējies, lai izskaustu nekvalificētu, nesertificētu darbaspēku.”

(Viens no lielākajiem metāla būvkonstrukciju ražotājiem Latvijā)

“Iestādes jau tieši cīnās un kontrolē. Ēnu ekonomika darbojas reālajā tirgū, bet likumi jau to regulē.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Šobrīd ietekmē ļoti pozitīvi – izskatās, ka mazinās ēnu ekonomika. Uz kuru pusi, kurā situācijā – to nevar pateikt. Dažreiz ir tā, ka kompānija sāk maksāt nodokļus un atnāk VID, un pa galvu – audīts pēc audita –, un atkal cilvēks spiests domāt, kā izgrozīties. ... Ko dara VID – uzrēķins, soda procenti, soda nauda, kavējuma nauda... Mazos kredītdevējus dzenā, ja viņi uzrēķina, pārbaudiet, cik valsts uzrēķina gadā! Vienu gadu nenomaksāsiet tūkstoši, aprēķinās jums kavējuma naudas, soda naudas.. Sanāk divarpus tūkstoši tikai šajās naudās un procentos! Tā ir valsts, kas tā rīkojas! Piemēram, pirku materiālus no kompānijas, normāla kompānija, atnāk VID un man pasaka, ka viņi nezina, no kurienes nācis šis materiāls sadarbības partnerim, un tāpēc viņi PVN neatmaksās. Es saku, lai iet pie tās kompānijas un to risina tur un ka es nevaru atbildēt par to, kur viņi un ko pirkuši – man visi dokumenti ir kārtībā. Materiālu apstiprināsim, bet PVN neatgriezīsim – tā VID saka man. Ko man tādā situācijā darīt? Es negribu šo valsti pamest, esmu patriots, bet nu valsts var mani piespiest uz šādu lēmumu.”

(Elektroinstalāciju ierīkošanas uzņēmums)

“Ja tās veic darbu konstruktīvi, tad samazina un uzlabo. Ja iestāde par neko uzliek hipersodu, tad tas motivē doties otrā virzienā.”

(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

“Ļoti dažādi ietekmē – būvvaldes nekontrolē īpaši, jo viņus sit un sitīs, ka tik grēkāzi atrast. Par kontroles biroju runānot – šobrīd viņi kā inkvizīcija strādā. Eksperti tur nestrādā. Ziniet, kontrolējošajām iestādēm ir liela ietekme ne gluži uz ēnu ekonomiku, bet uz ekonomiku kā tādu pilnīgi noteikti. Sadevuši pa rokām būvvaldēm, kuras tagad vispār vairs neko nedara, tāpēc – tikai visu pēc burta, ne pēc būtības un loģikas, jo būtībā viņi var dabūt par rokām vēlreiz. Kontroles birojs grib uzņemties daudz, bet nevar pēc loģikas. Cenšas un rīkojās šobrīd ļoti neprofesionāli – represijas un inkvizīcija. Staigā apkārt kā komisāri. Pietrūkst sarkanās lentītes un kažokādas mēteļa.”

(Viens no vadošajiem būvniecības un restaurācijas uzņēmumiem Latvijā)

“VID darbība apmierinoša. Būvniecības kontroles birojs (BKB) nāk uz objektiem, bet tikai

mācās, neko nekontrolē; lieks birokrātisks aparāts. Būvvalde un BKB savā starpā nevar vienoties un strīdas.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Tieši ietekmē – gan darbība, gan bezdarbība. Pirmkārt, VID ir jābrauc uz objektiem un, otrkārt, jāalgo speciālisti, kas orientējas nozarē. Piemēram, tagad pusē objektu strādā bezdarbnieki – kā tas iespējams? Vienkārši – strādā ar cita cilvēka dokumentiem.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

“Salīdzinot, Latvijas kontrolējošās iestādes ar, piemēram, Skandināviju, ir izceļamas Zviedru ar-odbiedrības, kuras ietekmē nozari, kamēr Latvijā tāda mēroga ietekme nebūs. Viņi nodrošina kontroli ar to, ka darbiniekiem tiek izsniegtas čipu kartes. Darbiniekam ieejot objektā ir ar-odbiedrības darba laika uzskaitē. Jebkurā brīdī var ierasties objektā un noskaidrot, kas ir ieradies, cikos, un apturēt darbus un veikt pārbaudi.”

(Inženierkomunikāciju būvniecības un inženiertehnisko risinājumu uzņēmums)

- **To nodokļu sistēmas saprotamība un konsekvence, kas attiecas uz būvniecības nozari**

Atbilstoši Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāju paustajam viedoklim nodokļu sistēma attiecībā uz būvniecības nozari ir pietiekami saprotama. Tomēr uzņēmēji norāda uz tās **nekonsekvenci**, kā arī **paredzamību** (doto, bet neizpildīto politikas veidotāju solījumu dēļ):

“Nav līdz galam konsekventa. Tajā brīdī, kad uzņēmumiem jāmaksā augsti kvalificētiem darbiniekiem augsts atalgojums, tie izvairās, maksājot bonusos vai caur dividendēm. Sistēma to atļauj. Tad ir nedaudzī, kas maksā oficiāli algas, un tie atkal ir nevienlīdzīgā situācijā.”

(Viens no vadošajiem inženierkomunikāciju būvuzņēmumiem)

“Nodokļu sistēma visu laiku mainās, tomēr ir jābūt stabilai. Kaut kādas peripetijas, visu laiku maina, neviens nemāk pateikt, vai tas ir ekonomiku veicinošs vai budžeta papildinošs stāsts. Es gribu, lai ir konkrēti formulēts un lai var strādāt. Un lai ir mehānismi, kas veicina gan nodokļu iekasēšanu, gan valsts naudas tērēšanu.”

(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

“Var jau cilvēki teikt, ka viņi nesaprot nodokļu sistēmu, bet man liekas, ka tā ir intelekta problēma, nevis saprotamības. Manuprāt, nodokļu sistēma ir saprotama, nav nekā īpaši sarežģīta, bet esmu tajā iedziļinājies, man tas ir skaidrs, bet pieļauju, ka ir cilvēki, kuriem tas liekas pārlietu sarežģīti. Vai ir konsekvence – konsekvences nav. Piemēram, šis solidaritātes nodoklis vai PVN mainīšana turp–atpakaļ. Nav konsekventa, nav ilgtermiņa, bet ir saprotama.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

“Nodokļi visā valstī jau ir vienādi, izņemot reverso PVN (kurš uzlaboja situāciju nozarē). Šeir ir jārūnā par valsti kopumā, nevis tikai būvniecību. Protams, ka viņi ietekmē nozari. Ja nodokļus

regulāri maina un sakārto grāmatvedību pēc vieniem noteikumiem, kurus nākošgad jāmaina uz jauniem noteikumiem un, ka nevas prognozēt, kā viņi mainīsies. Mēs pat savilkām par mašīnām, attiecība uz brigāžu transportu, kurš mums ir daudz, un no 2008. gada sākot par mašīnu izmaksas gadā ir pieaugušas (neskaitot tehniskās izmaksas) saistībā ar apskatēm, nodokļiem un nodevām par 1000 – 1500 euro uz katru mašīnu. Šogad ieviesa to, ka furgona tipa mašīnām, kurām ir vairāk par trīs sēdvietām ir arī jāmaksā nodoklis. Tas mūsu gadījumā ir viss brigāžu transports, kurā katrai mašīnai ir 300 euro klāt. Ja autoparks ir uz 70 mašīnām, tad var runāt par konkurētspējīgumu ārzemēs ar šo gājieni.”

(Inženierkomunikāciju būvniecības un inženiertehnisko risinājumu uzņēmums)

“Cik atceros, valdība gribēja samazināt par vienu vai diviem procentiem darbaspēka nodokļus, bet beigās izdarīja pretējo. Naudiski tas neko neizmainīja, bet morāli un psiholoģiski man pasa-ka – valsts solīja un piecākarēja. Tad tie cilvēki, kas maksā aploksnēs, iegūst tādu mieru un nomierina savu sirdsapziņu, ka valsts mani piecākarējusi un tad es varu piecākarēt valsti. Tas ir visbriesmīgākais, ko valsts izdara ar uzņēmējiem. Pašā būtībā visi ir ar sirdsapziņu. Ja es piedāvātu 1000 godīgi, nevis 1200 negodīgi, lielākā daļa izvēlētos 1000 godīgi un ar nodokļiem. Tomēr nodokļu sistēma ir saprotama, tas jā.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Nodokļu sistēma jau nozari maz ietekmē, pārmaiņas nav bijušas. Visu laiku runā, ka samazinās nodokļus darbaspēkam, tas viennozīmīgi ietekmēs pozitīvi ēnu ekonomiku (samazinās), labāk ir maksāt, nevis maksāt soda naudas. Lai gan tās soda naudas ir smieklīgas – strādājot kešā, var vairāk nopelnīt.”

(Ģenerāluzņēmējs)

... kā arī tās **nesamērīgumu**:

“Saprotama ir, bet nav adekvāta un samērīga. Valstij jau ir jāpelna, darbaspējīgajiem ir jāuztur valsts, bet ir jābūt samērīgumam. Mēs piesaucam Skandināviju, Dāniju... Bet tur ir cita sistēma. Tur pasūtītājs konkursos izpildītājam LIEK ieplānot peļņu, tur tā ir neskarama lieta. Tur saprot, ka uzņēmumam ir jāpelna, bet šeit – šeit to nesaprot.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Nodokļu sistēma ir skaidra, bet nodokļi pārāk lieli. Nav skaidrs, kad var lietot mikrouzņēmumu nodokli, kad nevar. VID saka, ka nevar, bet nozarē lieto. Neskaidrs regulējums.”

(Inženiertiklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

- **Sankcijas par nodokļu likumu pārkāpumiem**

Kopumā atbilstoši Latvijas lielāko uzņēmumu vadītāju vērtējumam **sankcijām nav pozitīvas ietekmes uz ēnu ekonomikas mazināšanu**. Proti, asi tiek kritizēts **gan to lielums, gan piemērošana**:

“Sankcijas diezgan dramatiskas.”

(Celtniecības un remontdarbu uzņēmums)

“Nopietnas, bet grūti uzrādīt pārkāpumus, jo viegli apstrīdēt lēmumus – tos raksta nekvalificēti speciālisti. Nav atbilstošas izglītības un pieredzes. Sankciju mehānisms ir, bet līdz sankcijām netiek.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Sankcijas ir stingras, bargas pat.”

(Inženiertīklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Tās sankcijas ir samērā kodīgas.”

(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

“Sankcijas ir drausmīgas – ja tevi kā labu maksātāju apliek ar soda naudām par sīkiem pārkāpumiem... Nevienam nav spējīgs to pavilkt. Ja būsiet kļūdīties kādā aprēķinā pagājušajā gadā, nedod Dievs, atnāks ar soda naudām un kavējuma naudām. Ja valsts būtu normāla, tad pabrīdinātu un palūgtu samaksāt. Bet mums nē – soda naudu apliek ar soda naudu. Normāla sodu politika?”

(Elektroinstalāciju ierīkošanas uzņēmums)

“Esmu dzirdējis un esmu redzējis – riebīgas un pretīgas ir sankcijas. Visi tie VID uzrēķini, kuru dēļ uzņēmumi veras ciet un valsts nesaņem nodokļus. Vienreiz aizver, otrreiz aizver... VID nav pienākums pierādīt vainu, tas tikai uzrēķina, un tev ir pienākums maksāt. Var iet tālāk tiesāties no 5 līdz 7 gadiem un pierādīt, ka VID nebija taisnība. Jā, mēs atradīsim naudu, lai patiesātos, bet cita kompānija aizvērsies ciet, jo nav tās naudas. Ko VID ir labu izdarījis – pensijas cilvēkiem samaksājis? Nodrošinās kādam to pensiju? Nu ne taču. Tikai grauj uzticību nodokļu sistēmai.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

“Neadekvāti lieli sodi.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Gana bargas, bet jautājums par piemērošanu un pierādīšanu. Sistēma ir neelastīga un neskatās uz sistēmu kopumā. Viņiem neinteresē lielā bilde, viņiem ir darba uzdevumi, kas jāpilda. Esmu dzirdējis, ka tajā pašā Krievijā ieņēmumu dienests pret uzņēmēju izturas kā pret klientu – nodokļu maksātāju. Jā, pārkāpt nedrīkst, bet viņus arī netramda par sīkumiem (cilvēciskajām kļūdām). Visupirms ir jāskatās, kur ir tās lielās problēmas. Kad tās būs sakārtotas, tad var arī audzināt par sīkumiem, lai mēs visi būtu izcilnieki.”

(Viens no vadošajiem inženierkomunikāciju būvuzņēmumiem)

“Mēs nerunājam par apzinātām manipulācijām vai mahinācijām ar nodokļiem, tur naudas atmazgāšana – tas ir krimināli, un tur vajag ar visu bardzību. Bet, ja mazāks uzņēmums nevar atļauties pieredzējušu grāmatvedu vai finansistu, ja tur kaut kas nepareizi sanācis, kāda cilvē-

ciska kļūda – uzreiz uzrēķina sodu un nespēj nomaksāt sodu. Uzņēmums nespēj samaksāt, un aiztaisa uzņēmumu ciet. Kurš ir ieguvējs? Valsts? Uzņēmums? Jā, ir uzrēķināts sods, ir statistika un smuki uz papīra. Bet realitātē tas netiks atgūts, tas tikai smuki izskatās.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Sankcijas ir vienā gadījumā – ja VID nāk virsū. Par citām sankcijām – ir jābūt citādāk. Tiek kaut kas darīts, bet ir desmitreiz jāpārdomā. Piemēram, tagad jaunajā Būvniecības likumā noteikts – ja pasūtītājs tiesājas ar piegādātāju, tas nevar piedalīties konkursā. Iesniegt prasību tiesā ir pāris minūšu jautājums – vai tā ir tiesāšanās? Tas ir strīdīgs jautājums par likumpārkāpumiem.

Esošās sankcijas nekādi neietekmē ēnu ekonomiku.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Sankcijām nav nekādas nozīmes, ja tās netiek lietotas. Tu vari krāpties ar nodokļiem, bet reāli nav instrumentu, kas tevi varētu sodīt (Gan Bei). Galvenais ir sankciju neizbēgums, nevis sankciju apjoms.”

(Nozīmīgs projektēšanas uzņēmums)

“Sankcijām nebūtu nozīmes, jo sākumā ir jāparedz, kur atrodas šī ēnu ekonomika (melnā kase). Jāatrod, kur veidojas un kāpēc veidojas ēnu ekonomika, nevis jāpalielina sodi.”

(Būvkonstrukciju projektu izstrādātājs)

“Jāatrod vidusceļš. Ja nav sankciju, tad daudzi krāpjas – ja ļoti lielas sankcijas, tad nogalina nozari. Viegļākais variants ir palielināt nodokļus, sankcijas, bet jāmēģina veicināt caurspīdīgumu, redzamību uzņēmumu darbā. Sankcijām ir liela nozīme, bet jālieto tās akurāti.”

(Ģenerāluzņēmējs)

Par sankcijām saņēmām arī vairākus **plašākus viedokļus**, kuri, iespējams, var būt noderīgi Latvijas politikas veidotājiem:

“Sankcijas ir viens no būtiskiem faktoriem. Ja ir “labi gali”, sankciju nav, ja nav, tad ir sankciju. Tas ir viens no konkurences cīņas avotiem. Liela ietekme. Pret tevīm var vērst šādu ieroci un to izmantot.”

(Inženierkomunikāciju būvniecības un inženiertehnisko risinājumu uzņēmums)

“Tagad Saeimā 3. lasījumā ir grozījums, ka varētu būt kriminālbildība par algas maksāšanu aploksnē, tas varētu mainīties. Piemēram, PIL agrāk bija tāds noteikums, ka nevar būt nodokļu parāds iesniegšanas brīdī. Tad kaut kādi gudriši bija pamanījušies to izgrozīt tā, ka var būt parādi, bet, ja tu uzvari konkursā, tad tev dod 10 dienas laika samaksāt šo nodokļu parādu. Tas taču ir nonsenss pret tiem, kas maksā nodokļus! Tika veikts liels darbs ar Saeimas komisijām, lai šo izmainītu. Tika ieviests princips, kas arī Igaunijā pastāv, – nedrīkst būt nodokļu parāds iepirkuma izsludināšanas brīdī. Tas dod to, ka tiem, kas regulāri un patstāvīgi maksā nodokļus, nav jāsaatraucas. Savukārt tiem, kas to nedara sistemātiski, varbūt ir pamudinājums to darīt regulārāk.

Valsts iegūst nodokļu maksātāju, kas maksā nodokļus nevis kampaņveidīgi, bet sistemātiski. Tas sākās ar augustu, bet tagad atkal kāds to grib mainīt. Grūti saprast, kas ko tādu vēlas darīt. Netīcu, ka tas ir VID, esmu runājis ar Pētersoni un lūdzis viņai to saglabāt, jo tas tiešām ir vajadzīgs. Bet Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamera, piemēram, cīnās pret šo normu, arī iepriekš bija negribīgi. Stāsts vienkāršs – tur iekšā ir mazas būvniecības firmas, kurām ir parādi, LTRK vispār būvnieki maz ir pārstāvēti, un tāpēc arī tāds viedoklis gūst pārsvaru. Valstij būtu jārunā tikai ar divām vienībām šajā saistībā – partnerība un asociācija, nevis LTRK un LDDK.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Sankcijas ir bezjēdzīgas, pievienošos un citēšu vienu politiķi, kuru gan necieņu kā politiķi, bet tam var piekrist – nav izšķirošais sankciju apmērs, ir izšķiroša soda neizbēgamība. Ja visi zinātu, kādas ir sekas un reālas, tad mazāk būtu šo problēmu, bet, ņemot vērā nodokļu administrācijas tizlumu, tad tā neviens neuzskata, ka viņus pieķers. Jo viņi neķer, viņi čakarē tos, kuri maksā nodokļus. Piemēram, nācās iziet cauri ļoti sarežģītam procesam tikai tāpēc, ka viens no mūsu apakšniekiem bija naudu kaut kur aizlaidis shēmās, VID sodīja mūs. No tā uzņēmuma nav, ko paņemt, un viņi prezumē, ka mēs zinājām par to, ko viņi darīja. Viņi atnāk un soda mūs. Ir arī uzlabojumi, viens no tiem gaļas uzņēmumiem aizgāja uz EST, un tiesa pateica, ka tādos apstākļos uzņēmumu nevar sodīt par apakšuzņēmēja darbībām. Bet nu cik daudz naudas un nervu zaudēts, VID neko nav no tā kompensējis. Mums savulaik ir veikts uzrēķins par to, ka mūsu apakšnieks ir izdarījis ko nekorektu. Visi darbi izdarīti, pasūtītājam nodots – nē, viņi pateica un apgalvoja, ka tad, kad mēs maksājām, tas viss ir bijis saskaņots un uzņēmums zinājis, ka nauda aizlaista shēmās. Aizejot uz tiesu, administratīvajā tiesā citādi pierādīšanas standarti – VID apgalvo, ka tā ir, tur preti kundzīte gados un krata galvu, saka – jā, tā ir. Un – bams – lēmums tāds. ..Arī ar Konkurences padomi bijušas problēmas. Un tas viss tāpēc, ka viens stulbs strādnieks, kas nav izglītots konkurences tiesībās, ir nosūtījis citam darbiniekam e-pastu ar informāciju. Mums šobrīd ar to ir ļoti nopietnas problēmas. Mēs nevaram pierādīt, ka nav bijis tāds akcepts no vadības, varbūt darbinieks ir gribējis ieriebt? Apgabaltiesa pateica – jums jākontrolē savi darbinieki. Viņi nav juristi, viņi ir tehniski cilvēki taču. Nav lielu ilūziju, kā beigsies process.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

Šajā aptaujas sadaļā lielāko Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītājiem uzdevām arī jautājumu: **“Cik lielā mērā šis apgalvojums atbilst patiesībai: būvniecības nozares uzņēmumi, jau iesniedzot cenas piedāvājumu, rēķinās, ka nodokļi netiks pilnībā samaksāti.”** Respondentiem tika piedāvāts apgalvojumu vērtēt skalā no 1 līdz 7, kur “1” nozīmē “pilnībā nepiekrītu”, bet “7” – “pilnībā piekrītu”. Tika saņemti ļoti dažādi vērtējumi un iegūts **vidējais vērtējums 4,8**. Tātad vismaz daļa no aptaujātajiem uzņēmumiem šādu situāciju nenoliedz. To parāda arī atsevišķi tālāk apkopotī citāti no intervijām:

“Tā ir, jā.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Tas tā notiek, ne 100%, bet 50/50, jā.”

(Viens no vadošajiem būvniecības un restaurācijas uzņēmumiem Latvijā)

“Tā notiek, jā.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

“Ir dažādi uzņēmēji un dažādi modeļi, katrs dara citādi. Esam saskārušies gan ar tādiem, kas maksā, gan ar tādiem, kas zina, ka nesamaksās pilnībā nodokļus.”

(Inženiertīklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Maza daļa ir to, kas zina, ka maksās. Otra daļa zina, ka nemaksās.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

“Tie varētu būt 50%, domā, ka kaut ko nesamaksās.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Ģenerāluzņēmējam visbiežāk nav morālas paģiras brīdī, kad viņš nolīgst apakšuzņēmēju, par kuru zina, ka tas darbu izdarīs, bet nodokļus nesamaksās. Pamatjautājums – gūt peļņu un dabūt pasūtījumu.”

(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

“Cenu piedāvājums lielākiem uzņēmumiem ir tāds, ka katrs to reti veic 100 % ar saviem spēkiem. Tiek saņemts konkurētspējīgs piedāvājums no “apakšnieka”, un viņš nezina, kādā veidā var iegūt tik “varonīgas” cenas. Tā ka tas jau balstās uz kādu “apakšnieku”. Es domāju, ka apzinās, bet jautājums ir, ko šādā situācijā darīt? Iet taisīt auditu kādā apakšuzņēmumā un tur ņemt lielāko tāmi un “sūkāt ledu”.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Vienā otrā konkursā to uzreiz var redzēt. Mikrouzņēmumi un pašnodarbinātie – nevar saprast, vai tā ir nodokļu nemaksāšana vai nē, jo it kā legāli.”

(Celtniecības un remontdarbu uzņēmums)

“Es varu runāt tikai par 50 kompānijām, kas veic ģenerāluzņēmumu funkcijas. Par pārējām 7000 kompānijām es nezinu, pat nezinu, ko tās dara. Tomēr tie uzņēmumi, kuru līgu es pārstāvu... Nu, tik tieši nē, bet netieši jā. Piemēram, tiek izsūtīts piedāvājums ūdensvadu kanalizācijai – visi piedāvājumi teju vienādi, viens zemāks, cena dažreiz pat atšķiras uz pusi. Ja grib paņemt konkursu, tad ir jāprot kaut kur nosist cenu. Ja paņemšu godīgo apakšnieku, es zaudēšu konkursu. Ja piever acis, tad var ielikt zemāko piedāvājumu – tas gan tā varētu būt.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Ar tādām cenām citādi nav iespējams. Mums dažreiz materiāli maksā vairāk nekā citam viss piedāvājums. Bieži pērk materiālus caur Lietuvu, un tad ir par 20 % lētāk, jā.”

(Elektroinstalāciju ierīkošanas uzņēmums)

3. Īstenoto un plānoto aktivitāšu ēnu ekonomikas mazināšanai Latvijas būvniecības nozarē izvērtējums Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu skatījumā
- 3.1. Iepriekš īstenoto aktivitāšu ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē vērtējums

Šajā intervijas daļā lūdzām lielāko Latvijas uzņēmumu vadītājus novērtēt: **“Cik efektīvi ir bijuši valsts līdz šim izstrādātie un ieviestie instrumenti ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē Latvijā?”** Respondenti vērtēja iepriekš veiktās aktivitātes ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē skalā no 1 līdz 7, kur “1” nozīmē “ļoti neefektīvi”, bet “7” – ka aktivitātes bijušas ļoti efektīvas. Aptuveni 1/3 respondentu tās vērtēja ar 1, galvenais secinājums:

LATVIJAS LIELĀKO BŪVNICĪBAS UZŅĒMUMU VADĪTĀJI AR POLITIKAS VEIDOTĀJU LĪDZ ŠIM PAVEIKTO ĒNU EKONOMIKAS MAZINĀŠANAI NOZARĒ IR SALĪDZINOŠI NEAPMIERINĀTI, VĒRTĒJOT ŠĪS AKTIVITĀTES AR 2,6

Pamatojot savu atbildi, uzņēmumu vadītāji sniedza arī šādus komentārus:

“Nav sistemātiskas rīcības vai konkrētas rīcības. ... Drīzāk kaut kādu atsevišķu iestāžu deklaratīvi paziņojumi nekā konkrēta rīcība.”

(Viens no vadošajiem inženierkomunikāciju būvuzņēmumiem)

“Instrumenti nerasniedz plānoto rezultātu. Izmaiņas tiek veiktas, neiedziļinoties problēmas būtībā, jo nav ekspertu un kontakta ar nozari. Nozarei neviens neprasīja konsultācijas par vidējo algu, nodokļu parādiem. Likuma izstrāde ir jāapvieno ar precīziem, skaidriem Ministru kabineta noteikumiem.”

(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

“Neefektīvi, jo sadarbojas ar nemaksātājiem. Ilgstoša problēma – VID esot tik grūti izķert nodokļu nemaksātājus, esot jāpēti. Izprintējiet 50 lielākajām būvfirmām algas, apskatieties, cik lielām algām jābūt, ievelciet ar sarkanu un ejiet ķeriet tos, kuriem ir zem šīs vidējās algas!”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Minimāli kas darīts. Ir labas šīs izziņas par vidējo algu – tā tendence ir patīkama, bet tas ir tikai mazs solis. Runājot par publiskajiem iepirkumiem, es nesaprotu, kā valsts var ar šo zemāko cenu strādāt – viņi tak apzog paši sevi, jo uz tā rēķina nenāk nodokļi kasē. Saprotu, privātie tur kaut ko grozās, bet kā valsts var pati sevi apzagt.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Nemākulīgi, neprofesionāli risinājumi. Neņem vērā būvnieku ieteikumus. Nav profesionāļu. Strādā atskaitēm, nevis praktiskam labumam. Būvniecības likums, iepirkumu likums, ēnu ekonomika.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Ja jau šī problēma pastāv, tad ļoti neefektīvi ir šie risinājumi...”

(Viens no lielākajiem ceļu būvuzņēmumiem Latvijā)

“Ir efektīvi – ja VID pieķeras kādam, tad norok. Ja pie kāda paviesojas, tad uzņēmums ātri taisās ciet. Jāmaina būtu politika un jāstrādā ar citām metodēm, nevis ar tādu – atnācu un aiztaisi – stratēģiju. Instrumenti valstij ir, bet tie ir pareizi jāliek lietā.”

(Inženiertiklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Nav pietiekami radikāli bijuši – nevar vienā dienā visu salabot. Par valsts pārvaldi runājot – tā ir ļoti dziļa, nopietna problēma, jo tie cilvēki nesaprot, ko viņi dara. Cilvēciski saprot, bet pie-trūkst izpratnes par reālajām problēmām un galvenais – kā tās risināt. Man ir maz ilūziju, ka tas ir izmaināms. Man pašam savulaik piedāvātas vietas valsts pārvaldē, bet man to nevajag, priekš kam. Labi izglītoti cilvēki neiet valsts pārvaldē – IQ līmenis ir smagi zems. Ir arī gudri cilvēki, protams, bet kopējais līmenis ir drausmīgi zems. Būvniecības nozare ne ar ko citu neizceļas – arī tur ir tikpat slikts stāvoklis.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

“Valdībā nav neviena jēdzīga ekonomista, tā šķiet. Visi tur tādi bēdīgi tautsaimnieki, nesaprot drēbi. Kas tad vēl bez valdības izdomā spēles noteikumus? Viņi izdomā, mēs pakļaujamies.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Apvienībai ir noslēgts līgums ar VID, tas ir pozitīvi, tur kaut kas virzās uz priekšu. Ar mums viss ir kārtībā, bet nav kārtībā ar citiem. Tā, ko mēs ierosinājām Iepirkumu likumā, to respektēja un ņēma vērā.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Kaut ko jau viņi dara. Efektīvi apkaro, bet ... tajā pašā laikā vērsas pret uzņēmumiem, kas godīgi maksā. Nav robežu.”

(Elektroinstalāciju ierīkošanas uzņēmums)

“Paaudzes nav nomainījušās, nevalstiska domāšana (ko gan var gribēt ...)”

(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

“Neatceros, ka kāds būtu kaut ko darījis un veicinājis. Kaut ko stāsta, kaut ko dara – atnāk pie uzņēmuma, no kura var paņemt, un tad parāda, kā cīnās. Vai kāds ar mums grib sadarboties valsts pārvaldē? Nē, tā nav bijis.”

(Viens no vadošajiem būvniecības un restaurācijas uzņēmumiem Latvijā)

“Ja gribi nonāvēt čūsku, jāšāk ar galvu, nevis jācērt pa gabaliņam no astes, kā tas notiek tagad. Kādam ir ļoti izdevīga šī ēnu ekonomika, var mazgāt melno naudu. Ja visi maksās nodokļus, šīs naudas nebūs.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

“Mikrouzņēmumi sakārtoja lietas – nodokļu optimizācija, nevis atklāta nodokļu nemaksāšana un aplokšņu algas. Reversais PVN.”

(Daudznozaru būvsabiedrība)

“Virzieni ir pareizi, bet visam ir jānotiek daudz raitāk, ātrāk jāpieņem likumi.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Efektīvi, bet īslaicīgi. Vidējās algas, piemēram, mērķīgi samazinot nostrādāto stundu skaitu.”

(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

“Nav rezultātu.”

(Viens no lielākajiem metāla būvkonstrukciju ražotājiem Latvijā)

“Nekas nav bijis.”

(Būvkonstrukciju projektu izstrādātājs)

Lūdzām respondentus nosaukt 3–5 aktivitātes, kuras valsts ir īstenojusi efektīvi, tādējādi **ierobežojot ēnu ekonomiku būvniecības nozarē Latvijā**. Pozitīvi, ka šādas aktivitātes uzņēmumu vadītāji nosaukt varēja, galvenokārt uzsverot **reversā PVN ieviešanu**, kā arī atsevišķos gadījumos **iepirkuma procesa sakārtošanu (vai centienus to darīt)** un **vidējās algas celšanu/ salīdzināšanu**:

“Reversais PVN. Korekts, veiksmīgs instruments.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Reversais PVN.”

(Ēku tehnoloģiju uzņēmums)

“Iepirkuma procesa sakārtošana. Reversais PVN. Vidējās algas salīdzināšana.”

(Viens no vadošajiem ceļu būves uzņēmumiem)

“Reversais PVN.”

(Viens no lielākajiem metāla būvkonstrukciju ražotājiem Latvijā)

“Reversais PVN. Citu efektīvu pasākumu ar atdevi nav. Jautājumā par vidējām likmēm, var pieminēt, ka tas nedarbosies. Mēs paši esam saskārušies ar to, ka samazinot stundu skaitu vidējā likme palielinās. Ja tu strādā cauru gadu, tad viss ir kārtībā, jo darbs ir nodrošināts nepārtraukti. Bet būvniecība ir sezonāla un, ja cilvēki tiek paturēti štatā, par dīkstāvi, protams, tiek maksāts mazāk nekā, ja strādā. Ja pēc dīkstāves paņem vidējo likmi, tad tu lido ārā.”

(Inženierkomunikāciju būvniecības un inženiertehnisko risinājumu uzņēmums)

“Reversais PVN. ... Vidējās darba algas salīdzināšana.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Vidējās algas noteikšana.”

(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

“Vidējās algas celšana.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Reversais PVN, klasifikācija.”

(Viens no vadošajiem inženierkomunikāciju būvuzņēmumiem)

“Tās identifikācijas kartes palīdz, jā. Bija likumprojekts par deklarēto algu iepirkumos.”

(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

“Ir bijuši visādi reidi pa būvobjektiem, darbinieku sarakstu ieviešana. Kaut kas ir darīts, vairs nevar bez dokumentiem strādāt kā pirms desmit gadiem. Bet pārāk lēnām viss notiek šajā jomā.”

(Celtniecības un remontdarbu uzņēmums)

Jāsaka gan, ka, arī atbildot uz šo jautājumu, daļa no aptaujātajiem pauda **negatīvu** nostāju:

“Ir labas idejas, bet neīstenojas.”

(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

“Patīk VID taktika – viņi ziņo, kur viņi vērsīs uzraudzību, visi sarosās, un tad VID kampaņveidīgi pārbauda. Uzskatu, ka tur kāds (islaicīgs) labums ir. Bet tas jau vairāk par citām nozarēm, būvnieciskā tādēļ laikā nav pārbaudījuši. Jā, arī pārbaudes būvlaukumos ir.”

(Inženiertīklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Nevaru.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Nenāk nekas prātā.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Nav komentāru, jo nevaru. Nav pozitīvu piemēru.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Ja būtu bijušas efektīvas darbības, tad tie cipari būtu citi. Man nenāk prātā nekas. Es tiešām nevaru neko nosaukt. Savulaik ieviesa principu, ka automātiski izslēdz, ja tu esi zem 70 % vidējās algas, bet šo normu apstrīdēja Satversmes tiesā tā laika ministra Sprūdža uzņēmums un Satversmes tiesa atzina šo normu par Satversmei neatbilstošu. Tā bija laba ideja, tas nebija līdz galam labi ieviests, bet ideja bija laba. Bet efektīvi – nav neviena. Šobrīd likumā (PIL) ir norma par nodokļu parādiem, bet tā norma nav efektīva, jo formāli, ja neesi pieķerts, tad viss kārtībā. ... Viena lieta – lielā mērā ir izskausts pilnīgi nelegālais darbaspēks. Tie, kas saņem 100 eiro ... Ļoti maz šobrīd pilnīgi nelegālā darbaspēka.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

“Celtniecības biznesā grūti pateikt, kaut ko tur darīja. Ir kaut kādas represīvās metodes, ķersta būvlaukumos kaut ko tur.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Nevaru.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

3.2. Atsevišķu plānoto aktivitāšu ēnu ekonomikas mazināšanai izvērtējums

Publiskajā telpā izskanējuši viedokļi par atsevišķām aktivitātēm un pasākumiem, ko varētu īstenot, lai mazinātu ēnu ekonomikas apjomu Latvijas būvniecības nozarē. Dažas no šīm aktivitātēm ir arī iekļautas “Valsts iestāžu darba plāna ēnu ekonomikas ierobežošanai 2016. – 2020. gadam” projektā. Tāpēc vēlējamies par svarīgākajām no tām uzzināt arī Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāju viedokli, uzdodot jautājumu: **“Cik efektīvas, jūsuprāt, būtu šādas aktivitātes, lai mazinātu ēnu ekonomikas apjomu būvniecības nozarē Latvijā...?”** Aktivitāšu saraksts, kā arī to kvantitatīvais vērtējums skalā no 1 līdz 7, kur “1” nozīmē, ka, pēc uzņēmumu vadītāju domām, konkrētā aktivitāte būtu ļoti neefektīva ēnu ekonomikas mazināšanai, bet “7” – ka tā būtu ļoti labs instruments ēnu ekonomikas mazināšanai nozarē, atspoguļots 8. tabulā. Uzņēmumu vadītāji sniedza arī plašāku komentāru par saviem vērtējumiem, kas citātu formā apkopots tālāk.

8. tabula. Dažādu ieviešamu aktivitāšu vērtējums, lai mazinātu ēnu ekonomiku Latvijā Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāju skatījumā

“1” – “būtu ļoti neefektīvi ēnu ekonomikas mazināšanai”, “7” – “būtu ļoti labs instruments ēnu ekonomikas mazināšanai nozarē”

Cik efektīvas, jūsuprāt, būtu šādas aktivitātes, lai mazinātu ēnu ekonomikas apjomu būvniecības nozarē Latvijā	Vidējais vērtējums
Izstrādāt un ieviest valsts un pašvaldību pasūtījumos būvniecības standarta jeb tipveida līgumus	5,7
Pilnveidot t. s. baltā saraksta uzņēmumu priekšrocības, t. sk. publiskajos iepirkumos	4,1
Nodarbināto personu elektroniska reģistrēšana un viņu kustības uzskaitē būvobjektā	4,0
Ierosinājums noteikt ģenerāluzņēmējam pienākumu sniegt informāciju kontrolējošajām iestādēm par apakšuzņēmumiem	3,4
Palielināt administratīvos sodus par pārkāpumiem būvniecībā un/vai pilnveidot to piemērošanas praksi	3,3
Būvniecības nozares uzskaites pilnveidošana. Noteikt detalizētāku informāciju būvizstrādājumu pavaddokumentos	2,7

- **Izstrādāt un ieviest valsts un pašvaldību pasūtījumos būvniecības standarta jeb tipveida līgumus**

Kā redzams 8. tabulā, šo plānoto iniciatīvu lielāko Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāji vērtē vispozitīvāk. To atspoguļo arī sniegtie komentāri:

“Jā, uz to jau pagaidām viss iet. Sāk ievērot to vidējās algas principu. Jau tagad ir kaut kādi mistiski noteikumi par klasifikāciju vai tos gatavo. Tur bija kaut kas par vidējās algas parametriem.”
(Celtniecības un remontdarbu uzņēmums)

“Būs kārtība, jā.”
(Ģenerāluzņēmējs)

“Projekts, kur iesaistīts ES vai EK finansējums, jau ir standarti – FIDIC dzeltenā vai sarkanā grāmata. Vajadzētu visos projektos, jā.”
(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Jā, vienādi noteikumi visiem, kāpēc ne.”
(Inženiertiklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Vajadzīga tipveida būvniecība. Tie nekādi neietekmē būvniecību, tikai uzlabo procesu. Visiem rekomendēju FIDIC līgumus: sarkanā, zaļā, sudraba grāmata. Viss ir speciālie noteikumi, rakstiet, ko gribat. Izsvītro, ko gribi, pieliec, ko vajag. Vispār par līgumiem runājot – pēdējās nedēļas to vien daru, kā runāju ar nekompetentiem juristiem, drausmīga pārprodukcija.”
(Ģenerāluzņēmējs)

“Jā, atbalstu. FIDIC līgumi, piemēram, ir smagi, bet, ja visiem vienādi, tad normāli būs.”
(Elektroinstalāciju ierīkošanas uzņēmums)

“Jā, tas ir būtiski. Garants galarezultātam cenas izpratnē. Jābūt atrunātiem veidiem, kā cena var mainīties līgumā. Standartizēti līgumi šo risku ierobežotu.”
(Nozīmīgs projektēšanas uzņēmums)

“Jā, es tikai par!”
(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

“Ļoti atbalstītu.”
(Viens no vadošajiem būvniecības un restaurācijas uzņēmumiem Latvijā)

“Atbalstu!”
(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

“Ļoti svarīgi. Nav viens līgums nozarē kopumā, bet katrā apakšnozarē savs, piemēram, projektam savs, restaurācijai savs, remontam savs utt. Bet ir grūti vienoties par šiem līgumiem, jo nozare ar 23 sabiedriskajām organizācijām ir sadrumstalota, nav vienota viedokļa. Līgumi arī ir sarežģīti, jo ietver juridiskas lietas, tehniskas lietas.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Tipveida līgumi un arī tipveida nolikumi būti labi.”

(Viens no vadošajiem ceļu būves uzņēmumiem)

“Obligāti.”

(Ģenerāluzņēmējs)

... tikai dažos komentāros tomēr izskanēja **skepsē**:

“Iespējams, mans viedoklis atšķiras, bet es savu atbildi liktu pa vidu, jo tipveida līgums atvieglo dzīvi, bet ierobežo arīdzan. Ir dažādas situācijas. Nevar ar zobu sāpēm iet pie ausu ārsta. Tipveida līgumi nav unikāls risinājums.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

“No tā nav nekāda jēga, ir citas lietas, kas jāuzlabo, šis ir tikai sākums.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Ne visam var izstrādāt tipveida līgumus, ir ļoti specifiskas lietas, ko visos līgumos nevar ietvert un arī nevajag.”

(Nozīmīgs ceļu remontu un būvdarbu uzņēmums)

- **Pilnveidot t. s. baltā saraksta uzņēmumu priekšrocības, t. sk. publiskajos iepirkumos**

Attiecībā uz “baltā saraksta” pilnveidošanu uzņēmumu vadītāju domas krasi atšķirās. Proti, daļa to vērtēja kā potenciāli ļoti efektīvu instrumentu, citi – tieši pretēji. Iespējams, ka daļēji negatīvais vērtējums var būt sekas tam, ka **daļa no respondentiem ir vilušies šajā iniciatīvā** (formā, kādā tā tika ieviesta iepriekš):

“Redziet, mēs bijām baltajā sarakstā. Kad mums bija strīds ar VID un VID darbinieki mutiski izteica pieņēmumus, ka viņiem šķiet, ka mēs nodarbinām rumāņu strādniekus. Tajā brīdī tā baltā saraksta vērtība un statuss, ka tur atrodamies, kļuva bezvērtīgs, un mēs neesam izjutuši nevienu priekšrocību no tā, ka mēs tur atradāmies. Pēc šī gadījuma mēs izstājāmies ārā, jo tas ir bezjēdzīgs pasākums.”

(Viens no vadošajiem inženierkomunikāciju būvuzņēmumiem)

“Šobrīd tās priekšrocības nav nekādas, tikai attiecībā uz PVN atgriešanu.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Tagad no tā nekā nav, bet, ja būs, tad būs labi.”
(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Nekādu priekšrocību.”
(Ģenerāluzņēmējs)

“Nav nekādu priekšrocību. Ja kādreiz sasaistīs kopā ar uzņēmumu klasifikāciju, varētu būt noderīgi būt “baltiem.”
(Viens no vadošajiem ceļu būves uzņēmumiem)

“Ja baltajā sarakstā ietilpst tikai ģenerāluzņēmējs, kurš ir balts un pūkains, tad jau nav jēgas. Vajag pārbaudīt visus – visus, kas strādā ar konkrēto pasūtījumu. Varbūt vajag veidot apakšnieku “balto sarakstu”.”
(Inženiertīklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Šobrīd no baltā saraksta nav nekādas jēgas. Varbūt tikai gandarījumam... Faktiskas priekšrocības nedod nekādi.”
(Ģenerāluzņēmējs)

“Visi taču jau ir aizmirsuši, ka tāds baltais saraksts ir. Ir ietekmīgāki instrumenti un mehānismi, kā mazināt ēnu ekonomiku.”
(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

“Faktiski saraksta nav, bet nomināli ir, jā. Nav nekādu priekšrocību šobrīd. Ne velti stāstīju par CSDD, kas gadiem ilgi veido sadarbību ar saviem klientiem, – man viss ir skaidrs, kāpēc viņi dara, un es redzu, ka viņi cenšas. Un man ir motivācija braukt labāk un godīgāk. ... Tā pati kvalifikācija un baltais saraksts – jā, tas viss ir atbalstāms.”
(Viens no vadošajiem būvniecības un restaurācijas uzņēmumiem Latvijā)

Tālāk apkopot arī citi viedokļi – gan tie, kas pauž pozitīvu nostāju:

“Tas varētu palīdzēt, jā.”
(Celtniecības un remontdarbu uzņēmums)

“Maksimālā mērā atbalstītu. Baltā vai rozā saraksta – sekundāri, bet priekšrocības tiem, kas legāli un korekti dara. Tiem vajag priekšrocības, tas būtu ļoti atbalstāmi.”
(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

“Jā, varētu uzlabot. Mēs arī tādu sarakstu veidojam – uzticamie un neuzticamie apakšnieki. Tikai savām vajadzībām. Tad vērtējam, ar kuriem regulāri sadarbojamies.”
(Ģenerāluzņēmējs)

“Es teiktu, ka tas (baltā saraksta pilnveidošana) ir dzīvības un nāves jautājums.”
(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

“Liela priekšrocība, izslēdz nelikumīgos. Konkursošos īpaši nepalīdz, bet palīdz sadarbībā ar VID.”
(Ģenerāluzņēmējs)

... gan **ne tik pozitīvu** nostāju:

“No vienas puses, jā, bet, no otras puses, tas vēl vairāk ierobežos konkurenci. Tas palielinās plaisu starp balto un melno pusi. Tāpat tie, kas ir ēnas pusē, reāli ir tie, kas visu dara. Šāds risinājums tikai samazinās viņiem iespēju iziet ārā no pelēkās zonas. Lielajos uzņēmumos reti kurā ir strādnieki, pārsvarā tikai administratīvais aparāts. Protams, tie visi būs baltajā sarakstā, un kas tālāk? Eiropā ir divi līmeņi – ģenerāluzņēmējs un viņa apakšuzņēmumi, kas specializējas konkrētu darbu veikšanā. Mums tagad ir bardaks, jo katrs mazais uzņēmums, kas tikko nodibināts un nav pat specializējies, var piedalīties konkursā, sist cenu uz leju, nobankrotēt, neizpildīt darbus.”
(Ģenerāluzņēmējs)

“Utopija, to nav iespējams izstrādāt. Legāli to nevar izdarīt.”
(Nozīmīgs projektēšanas uzņēmums)

- **Nodarbināto personu elektroniska reģistrēšana un viņu kustības uzskaitē būvobjektā**

Arī atbildot uz šo jautāju, lielāko Latvijas būvniecības uzņēmumu pārstāvju viedokļi atšķirās. Proti, pret iniciatīvu kā tādu iebilda reti, tomēr parasti norādot, ka, **to ieviešot, jāņem vērā vairāki nosacījumi, kā arī uzsverot atsevišķas neērtības:**

“Jāskatās, kā ar izmaksām un kāds mērķis – vai mērķis ir kontrolēt katru nostrādāto stundu un sodīt par neapmaksātām virsstundām vai tomēr kontrolēt to, vai ir noslēgti darba līgumi.”
(Viens no vadošajiem inženierkomunikāciju būvuzņēmumiem)

“Būtu efektīvi, tikai jautājums, kā tas tiks ieviests un kāds būs administratīvais slogs. Tam jābūt optimālam risinājumam, lai tas neprasa papildu darbības. Vajag ņemt labo pieredzi no citām valstīm. Mums tā problēma, ka mēs vienmēr gribam izcelties ar kaut ko, izdomāt rītenī no jauna. Tas nav nepieciešams. Vajag ņemt to, kas sen jau ir izdomāts un strādā.”
(Ģenerāluzņēmējs)

“Būtu efektīvi, bet man nepatīktu. Ceļš ir garš, kurā vietā reģistrētos? Virsstundas.”
(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

“Daudzās vietās to nevar realizēt, ceļiniekiem tas ir apgrūtināši. Kur 50 km garā posmā to izdarīt?”
(Ģenerāluzņēmējs)

“Nebūs iespēja reģistrēties nevienam, kas nav būvlaukumā reģistrēts. Mazākos objektos gan grūtāk to būs realizēt, bet vismaz visiem būs vieni noteikumi, visi vienā līmenī.”

(Inženiertiklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Jautājums uzreiz ir par to, kāš tas ir par būvobjektu. Būvobjekts var būt koncentrēts, kā piemēram, Ķīpsalas torņiem, ko šobrīd būvē, kur visi tiešām iet iekšā un ārā pa vieniem vārtiem un tad ir labi un efektīvi. Grūtāk ir definēt, kā veikt uzskaiti piemēram kilometru garu ceļu būvē. Torņos man kā ģenerālu uzņēmējam pašam prasītos uzskaites sistēmu ieviest, lai es zinātu cikos cilvēki ir iegājuši un cikos iznākuši. Ja 50 stāvos strādā celtnieki, elektriķi, signalizācijas cilvēki utml. tādā tornī ir iekšā 200 cilvēki un citādi nevar izkontrolēt kurš ir iegājis iekšā. Tas ir svarīgi arī no darba drošības viedokļa. Uz ceļa 15 kilometros kontroles sistēma novedīs pie tā, ka cilvēks brauks uz vienu vietu, pierēģistrēsies un brauks atpakaļ, lai sāktu darbu. Tur es efektivitāti neredzu. Tas nebūs efektīvi no ēnu ekonomikas apkaršanas viedokļa.”

(Inženierkomunikāciju būvniecības un inženiertehnisko risinājumu uzņēmums)

“Tas būs dārgi, bet efektīvi. Tas neatrisinās aploksņu algas, bet uzlabos situāciju. Ir interesants modelis, par kuru dzirdēju, – tagad maksā pusslodzi un pusi no minimālās, ne minimālo algu. Šis gadījums atrisinās šīs pusslodzes.”

(Ģenerālu uzņēmējs)

“Ir efektīvi, bet tur ir jādiferencē. Piemēram, VID uznāca mums virsū par to, ka darbinieks objektā ir 9 stundas, bet viņam maksā par 8 stundām. Kāds sakars? Paši VID darbinieki ēkā sēž pa naktīm – vai tur ir virsstundas? Tā sistēma ir laba, bet tur ir jādomā, kā to izkontrolēt un aprēķināt.”

(Ģenerālu uzņēmējs)

“Ja būs atbilstoša uzraudzība, tad būs efektīvi. Bet arī darbu vadītājs no rīta var atnākt ar 15 kartēm un tās nopikstināt un pēc pusdienlaika tās atkal nopikstināt. Ir jānāk pārbaudēs! ... Bet vispār tādas sistēmas ieviešana būs smagnēja, būs datubāze jāuztur, serveri... Ko VID darīs ar tiem datiem?”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

Tomēr saņēmām arī viedokļus, kas bija **“par”**:

“Obligāti jābūt, jābūt pieslēgtam VID, nekādi privāti uzņēmumi. Automātiski jāreķina un jāpiestāda reķins.”

(Ģenerālu uzņēmējs)

“Zviedrijā jau šāda sistēma pastāv, ir labi. Bet nevajag neko tādu, kas apgrūtinātu uzņēmēju. Jābūt skaidram no A līdz Z – kā darbosies, kā pārbaudīs, kā izmantot pārbaudzi secinājumus. Ja tas nav, tad lai labāk neievieš.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Ārzemēs – laba pieredze.”

(Viens no lielākajiem metāla būvkonstrukciju ražotājiem Latvijā)

“Labs variants, bet vajadzētu sasaistīt ar citām sistēmām, piemēram, vai ir darba līgums, algas noteikšanu, darbu stundu skaits utt., nevis vienkārša kartīte.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Laba lieta, var kontrolēt nostrādāto stundu skaitu.”

(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

... un izteikti **“pret”**:

“Ja tas ir par aplokšņu algām, tad zini, tas nemainīs absolūti neko. Tie, kas maksā tās, tie arī turpinās maksāt.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

“Personīgi neesmu saskāries ar neregistrētiem darbiniekiem. Nu, būs viņi reģistrēti, bet par minimālo algu... Kāda starpība? Tas palielinās administratīvo slogu uzņēmējiem vienīgi. Ir jāķeras citām lietām klāt, nevis šai.”

(Elektroinstalāciju ierīkošanas uzņēmums)

“Tas neko nemainītu. Elektroniski var izdzēst un apiet. Jāz dara ir tā, ka – ja tu dari nepareizi kaut ko, tas nav izdevīgi. Policejiska situācija rada pretreakciju – dalībnieki, kurus apspiež, izdomā metodes, kā to apiet.”

(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

“Figūra. Neko nedos. Ja to uzstādītu centralizēti, tas būtu pārāk dārgi un tas efekts nebūtu tā vērts. Vajadzēs ļoti daudz naudas, IT speciālistus, tur būs ieguvums ekonomikai, bet tas nesakārtos nozari nekādi.”

(Viens no vadošajiem būvniecības un restaurācijas uzņēmumiem Latvijā)

“Nebūs efektīvi – papildu izmaksas.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Pārāk ierobežo brīvību, nevēlos to.”

(Nozīmīgs ceļu remontu un būvdarbu uzņēmums)

“Ceļu būvē nav iespējams.”

(Viens no vadošajiem ceļu būves uzņēmumiem)

- **Ierosinājums noteikt ģenerāluzņēmējam pienākumu sniegt informāciju kontrolējošajām iestādēm par apakšuzņēmumiem**

Šo iniciatīvu kā iespējami ļoti efektīvu vērtēja septiņi no aptaujātajiem 30 lielāko Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītājiem (t. i., ar 6 un 7). Pozitīvo vērtējumu raksturo tālāk uzskaitītie citāti. Tomēr 11 no aptaujātajiem lika vērtējumu 1 vai 2, savukārt pārējā daļa iniciatīvu galvenokārt vērtēja ar 3 vai 4. Arī saņemtie komentāri liecina, ka lielai daļai šāda iniciatīva varētu, kā minimums, nepatikt:

“Tas ir lieks darbs, nu priekš kam?”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Diez vai tas kaut ko atrisinātu.”

(Celtniecības un remontdarbu uzņēmums)

“Kāpēc man būtu jāinformē VID? Es redzu, vai parādi vai nē. Kas man vēl – VID jāprasa atļauja, un tas man teiks, ar ko es varu slēgt vai ne?”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Nav reāli, doma ir laba gan. Mēs nevaram sniegt un atbildēt par apakšuzņēmējiem. Jā, VID tagad patīk nākt un pārbaudīt par mūsu sadarbības partneriem – patīk metāls, patīk degviela ... Bet nāk jau pie tā, pie kura ir nauda. Pie mums nāk.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“It kā jau to darām, kontrolējam apakšuzņēmumus, bet nevaram izkontrolēt, ko šie apakšuzņēmumi dara tālāk. Uzņēmumos tad vajadzētu pieņemt nodokļu ekspertus, kas pārņemtu VID funkcijas, tas ir ārprāts. VID tas ir jākontrolē.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Nezinu, vai būs kāds labums, viņi jau tagad visu var pārbaudīt.”

(Inženiertiklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Papīru stumdišana. Vēl lielāks birokrātiskais slogs jau tā noslogotajai ekonomikai.”

(Būvkonstrukciju projektu izstrādātājs)

“Ģenerāluzņēmējam nav vienmēr zināmi visi apakšuzņēmēji. Ģenerāluzņēmējam var kaut ko uzlikt, bet tas viss maksā naudu. Bet kā es varu iesniegt to, kā man nav? Kāpēc labāk neatlaista VID tos 4000 darbinieku, un paskatīsimies, ko mēs varam ar to naudu izdarīt. Protams, varam iesniegt informāciju par tiem līgumiem, kurus mēs slēdzam, un to es esmu gatavs iesniegt kaut rit. Bet es nevaru iesniegt informāciju par to, ko tas apakšnieks dara un kā viņš menedžē savas lietas. Vispār mēs iesniedzam pasūtītājam visu informāciju par to, ar ko slēdzam līgumu, – lai tad viņi arī iesniedz VID visu, ko viņiem vajag. Tas būtu loģiskāk.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

“Mēs jau tāpat sniedzam informāciju pēc pieprasījuma. Nav kapacitātes. Pasūtītājs prasa mums informāciju par līgumiem, bet mēs to nesniedzam, jo tā nav viņa darīšana. Mēs savukārt

nepieļaujām to, ka apakšnieks ņem apakšnieku. Citi ņem vēl apakšniekus – kā tad to varētu kontrolēt. Patiesībā, tas būtu slogs VID un ne tik ļoti uzņēmumam, bet VID varētu atsevišķu nodaļu ierīkot.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Ja likums noteiks, tad mēs tā darīsim. Mēs neuzskatām, ka tas būtu efektīvi, – tas ir valsts darbs sekot līdzī, kāpēc uzņēmējiem tas nav dara. Izstrādājiet kritērijus, un mēs sekosim, bet es neiešu stučīt kādu uz VID.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Viņi jau tāpat sniedz taču. Tu iedod VID rēķinu, un tur taču viss ir rakstīts! Taču EDS visu to var redzēt, ar ko tu sadarbojies – rēķinu izrakstījusi tāda un tāda kompānija, tas tad ir uzņēmums, ar kuru mēs sadarbojamies... Kas tur neskaidrs?”

(Elektroinstalāciju ierīkošanas uzņēmums)

“Kāpēc? Tas būtu līgumu slēgšanas brīvības ierobežojums. Ko tieši tas izmainīs? VID varētu pats nākt pastrādāt būvniecībā un tad redzētu, kā viņiem sanāktu samaksāt algas un nodarboties ar uzņēmējdarbību! VID ir citādāka domāšana, būtībā tas ir reiderisms un bandītisms valsts apmērā.”

(Viens no vadošajiem būvniecības un restaurācijas uzņēmumiem Latvijā)

“Jau tagad taču var pieprasīt un dabūt visu informāciju! VID taču negrib iedziļināties jau tagad, kas būs tālāk? Viņiem tāpat patik iznīcināt tos, kas maksā, nevis otrādi.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

“Nav ģenerāluzņēmēja darbs šo informāciju apkopot. Nevar atbildēt par apakšuzņēmējiem, vai tie maksā nodokļus.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Nevaru spriest. Man prasa, un es iesniedzu.”

(Daudznozaru būvsabiedrība)

“Kāpēc man kādam jāatskaitās? Tas ir valsts darbs – kontrolēt.”

(Nozīmīgs ceļu remontu un būvdarbu uzņēmums)

“Ģenerāluzņēmējs darbā pieņems apakšniekus, kuriem uzticas un kuri, liekas, maksā nodokļus.”

(Viens no vadošajiem ceļu būves uzņēmumiem)

“Pilnīgi absurds, tērēt naudu un laiku, lai veiktu valsts funkcijas.”

(Ģenerāluzņēmējs)

- **Palielināt administratīvos sodus par pārkāpumiem būvniecībā un/vai pilnveidot to piemērošanas praksi**

Lai arī, kā zināms, šādas iniciatīvas – sodi kā tādi un to palielināšana kā tāda – parasti netiek uzņemtas ar sajūsmu, tomēr atsevišķi lielāko Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāji administratīvo **sodu palielināšanu par pārkāpumiem vai sodu piemērošanas prakses pilnveidošanu vērtēja pozitīvi:**

“Jā, ja būs kriminālatbildība, tad jā. Sodam jābūt ātram un efektīvam.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Atbalstām, jo atbildība palielinās. Padomāsi simtreiz, pirms rīkosies. Uzņēmumu kontrolei stingrākai jābūt.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Sodiem jābūt lieliem. Darba drošība, instruēšana.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Pilnveidot piemērošanas praksi.”

(Nozīmīgs projektēšanas uzņēmums)

“Kur ir subjektīva piemērošana, tur ir ļoti lielas iespējas izlemt dažādi.”

(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

“Viduslaikos nebija zagļu tāpēc, ka katru reizi, pieķerot zādzībā, zaglim tika nocirsta viena roka, tad otra, tad... Zagļu nebija. ... Kāpēc no “Latvenergo” tarifiem valsts netieši var iekasēt naudu un veiksmīgi iekasēt? Nu, valsts saņem taču daļu “Latvenergo” peļņas, bet “Latvenergo” tik ceļ tarifu – netieša nodokļu iekasēšana. Un tur sistēma pavisam vienkārša – nemaksā par elektrību, un tevi atslēdz. Un atslēdz, kamēr tu samaksā. ... Ir jāsāk lietot šī brīža mehānisms un jāsteno efektīva uzraudzība. Atkārtotju, drakoniski noteikumi.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

“Savlaicīgi un normāla apmēra sodi.”

(Ģenerāluzņēmējs)

Tomēr liela daļa aptaujāto šo iniciatīvu vērtē negatīvi – kā **tādu, kas nedod efektīvu rezultātu cīņā ar ēnu ekonomiku**, nereti norādot uz to, ka arī pašreiz spēkā esošie sodi ir bargi:

“Šī brīža situācijā tas neko neatrisinātu.”

(Celtniecības un remontdarbu uzņēmums)

“Sodi jau šobrīd ir pārāk bargi.”

(Inženiertīklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Sodu palielināšana ved uz nekuriem – to var darīt, bet tas neko nemainīs. Tas, kurš ir pre-disponēts braukt dzērumā, turpinās to darīt. Sodu palielināšana nav risinājums. Efektīvizēt piemērošanu un pareizi piemērot – jā, tas varētu uzlabot.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

“Nav efektīvi, jādomā, kā motivēt nepārkāpt.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Latvijas apstākļos tas būs konkurences ierocis. Piemēram, ja man ir pazīstams kāds darba inspekcijā, es viņam varu palūgt aiziet pie mana konkurenta un regulāri viņu pārbaudīt. Tas ir atkarīgs no kontrolējošo iestāžu godaprāta. Tās var pagriezties gan pozitīvi, gan negatīvi.”

(Inženierkomunikāciju būvniecības un inženiertehnisko risinājumu uzņēmums)

“Kas maksās par sodiem? Atkal godīgie maksās. Atkarībā, par ko palielinās sodus... Ja par nelegālo darbaspēku – lai soda uz pilnu katušķu, jā! Jā, lai liek arī par aplokšņu algu!”

(Elektroinstalāciju ierīkošanas uzņēmums)

“Neko neietekmēs sodu apmērs. Cita piemērošanas prakse arī neko nemainīs.

Piemēram, bija tāds viens uzņēmums, vidēji liels, normāli strādāja, bet bez sava jurista, visi tādi tehniski cilvēki. Atnāk VID ar simts tūkstošu uzrēķinu. Vai nu tu kaut ko pārdod un samaksā, mēģini izdzīvot, vai arī taisies ciet, kas būtu izdevīgāk. Vai VID kāds labums no tā? Jā, atskaitīties vadībai, kura atskaitās tālāk. Vai valstij no tā labums? Domāju, ka nē. Plus tas uzņēmums, tie cilvēki, visdrīzāk, nekad vairs nemaksās nodokļus.”

(Viens no vadošajiem būvniecības un restaurācijas uzņēmumiem Latvijā)

“Nav vajadzības palielināt sodus, bet gan novērst pārkāpumu rašanās iemeslus.”

(Ģenerāluzņēmējs)

Jāpiebilst, ka sodu neizbēgamība un adekvātums, kā rāda vairāku citu valstu pieredze, ir būtisks instruments ēnu ekonomikas mazināšanai – patik tas uzņēmējiem vai ne? Tomēr svarīgi uzsvērt, ka šādos gadījumos (ar lieliem un neizbēgamiem sodiem) ir ļoti būtiski izdarīt visu iespējamo, lai veicinātu uzņēmējdarbības vidi, t. sk. būvniecības sektorā, vēlams – padarot iesaistīšanos ēnu ekonomikā mazāk pievilcīgu. Šajā kontekstā ir vērts ieklausīties būvniecības uzņēmumu pārstāvju viedokļos, piemēram, par darbaspēka nodokļiem, reinvestēto peļņu, klasifikāciju ieviešanu u. c. ieteikumiem, kas apkopoti šā ziņojuma 4. nodaļā.

- **Būvniecības nozares uzskaites pilnveidošana. Noteikt detalizētāku informāciju būvizstrādājumu pavaddokumentos**

Kā redzams 8. tabulā, šī iniciatīva lielākajiem Latvijas uzņēmējiem liekas visneefektīvākā ēnu ekonomikas mazināšanai, par ko liecina arī saņemtie komentāri:

“Priekš kam? Tās jau tagad ir papīru kaudzes.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Neko neatrisinātu.”

(Celtniecības un remontdarbu uzņēmums)

“Nē, noteikti nē.”

(Ģenerāluņņēmējs)

“Jau šobrīd pietiekami. Pat savas lietas ar pavadzīmēm jāvadā.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Jau tagad pārcenšas ar dokumentāciju. Tā birokrātija ir nežēlīgākā – papīru jūra, ko ierēdņi rada, lai nodrošinātu sev darbu.”

(Inženiertiklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Manuprāt, jau šobrīd ir ļoti detalizēta. Tas jau būtu par sarežģītu. Katra pavadzīme, katra piegādes vieta, visi dokumenti... Nu nav tur vairāk, kur.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

“Kur vēl detalizētāk...”

(Ģenerāluņņēmējs)

“Šobrīd taču jau ir ļoti detalizēti. Vajag vienotu pavadzīmi un konkrēti – sakiet, ko jūs gribat, un mēs izdarīsim. Bet absurda situācija, ko es jums aprakstīju iepriekš – es nopērk materiālus, visi dokumenti ir kārtībā, atbilstības deklarācija, viss, viss... Atnāk VID un prasa man, no kurienes ir nācis materiāls. Es norādu, ka esmu nopircis tur un tur, ejiet prasiet tur. Nē, man esot jāzina izcelsme. Nav absurdi? Un tad man saka – pērciet “Krūzā”! Es viņiem pretī – a kā jūs zināt, ka “Krūzā” no turienes tas materiāls nav atnācis? Jūs lobējat “Krūzu”? Viņiem mutes ciet. Bet nu tur nekas nav beidzies.. kompānija aizgāja pa burbuli, tāpēc viņi nāk pie mums. Viss ir kārtībā, visi sertifikāti, viss ... nezino, no kurienes materiāls nācis, tāpēc tas neesot materiāls. Tā ir valsts attieksme pret uzņēmēju. Varbūt cilvēka attieksme pret mani kā uzņēmēju, bet tomēr – šis cilvēks pārstāv valsti.

Apjomu nevajag, bet skaidrību un skaidras prasības. Piemēram, atbilstības deklarāciju var izsniegt tikai un vienīgi ražotājs. Tagad to atbilstības deklarāciju var izsniegt jebkurš. Normāli? Es paļāvos, ka pārku normālu materiālu, jo ievērotas visas prasības, ko valsts izvirzījusi, bet tad VID atnāk un sāk mani dzenāt, ka man jāatbild par izcelsmi. Esmu ļoti apdedzinājies ar šo.”

(Elektroinstalāciju ierīkošanas uzņēmums)

“Uzskaitē jau šobrīd ir nodrošināta.”

(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

“Kurš to visu kontrolēs? Kurš tur vispār kaut ko saprot? Kurš pārbaudīs kvalitāti? Kur man atgriezumi radušies, un kur kāda peļņa iespējama? Ko tieši tas mainīs?”

(Viens no vadošajiem būvniecības un restaurācijas uzņēmumiem Latvijā)

“Dieva dēļ, lūdzu, nē, tās jau šobrīd ir par daudz.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

“Jau tagad ir detalizēti pavaddokumenti, daudz labāk nekā pirms desmit gadiem.”
(Ģenerāluzņēmējs)

“Dokumenti ir normāli.”
(Ģenerāluzņēmējs)

“Dokumentus tāpat var viltot, falsificēt. Nepieciešama uzraudzība pašā objektā, būvuzraugiem jāseko līdzī, ar kādu materiālu strādā būvnieki.”
(Nozīmīgs ceļu remontu un būvdarbu uzņēmums)

“Tagad ir ļoti stingra kontrole valsts ceļiem, tādējādi nav nepieciešamības pēc pamatdokumentiem, jo apkrāpt nevar.”
(Viens no vadošajiem ceļu būves uzņēmumiem)

“Tagad jau ir ļoti detalizēti, tālāk vairs nevar.”
(Viens no lielākajiem metāla būvkonstrukciju ražotājiem Latvijā)

Saņēmām tikai dažus **pozitīvākus** viedokļus:

“Tas atvieglotu un noteiktu vienus noteikumus visiem, veicinātu konkurenci.”
(Ģenerāluzņēmējs)

“Vajag pieprasīt garantijas ne tikai no būvnieka, bet arī no ražotāja. Piemēram, lai B40 betona vietā nepiegādā B10 betonu.”
(Ģenerāluzņēmējs)

“Materiālu uzskaitē. Riģipša A vietā tiek nopirkts riģipšis B, bet tiek apgalvots, ka tas ir riģipšis A. Tā nedrīkst būt.”
(Nozīmīgs projektēšanas uzņēmums)

Visbeidzot, jautājām arī lielākajiem Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītājiem: **“Vai kopš reversā PVN ieviešanas ir samazinājies ēnu ekonomikas apmērs?”** Uz šo jautājumu **ar “nē” atbildēja tikai pieci no aptaujātajiem 30 Latvijas lielāko uzņēmumu vadītājiem**. Pamatojums šiem viedokļiem ir apkopots tālāk:

“Ēnu ekonomikas būvnieki nestrādā līgumos ar reverso PVN. Mazākās pašvaldības nepiemēro reverso PVN.”
(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

“Reversā PVN kārtība, darbojas līdz kādai sadaļai (būvniekam darbojas, arhitektiem vairs ne). Nav līdz galam izdomāts, nav konsekvences.”
(Nozīmīgs projektēšanas uzņēmums)

“Tas mums tikai čakarē naudas plūsmu, regulāri trūkst naudas, jo, ja nopērku 100 000 materiālos, tad man tie 21 000 jāgaida nez cik ilgi. Kāpēc gan būvnieks nevarētu jau pirkt bez PVN? Un tad lai maksā tas pēdējais, nevis uzņēmumiem naudas plūsma tiek ietekmēta.”

(Inženiertiklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Ir samazinājies, bet relatīvi nedaudz.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

“Tie, kas grib izkrāpt, tāpat to turpina darīt, bet to dara ar eksportu – paskatieties, cik daudz tukšu kravas mašīnu brauc uz Tallinu. Agrāk ar darbiem izkrāpa, bet, zīniet, es teikšu, ka tā ir lēta shēma, jebkurš revidents to uzreiz redz, dokumentus paņemot. Otra lieta – vai grib redzēt.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

Tomēr, kā atspoguļo tālāk apkopotie citāti, **lielākā daļa Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāju reversā PVN ieviešanu vērtē pat ļoti pozitīvi:**

“Tā viena lieta, par ko VID var teikt, – ar reverso PVN viss ir kārtībā, atmaksā termiņos, bez kavēšanās, un tur viss ir kārtībā.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

“Reversais PVN labs instruments.”

(Viens no vadošajiem ceļu būves uzņēmumiem)

“Reversais PVN – pareiza doma, bet vājš izpildījums, vajadzētu visā nozarē kopsummā, ne tikai pašā būvniecības procesā.”

(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

“Arī būvmateriāliem varētu ieviest reverso PVN.”

(Viens no vadošajiem inženierkomunikāciju būvuzņēmumiem)

“Reversais PVN ir palīdzējis.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Panākts tas, ka PVN būvniecībā vairs neeksistē kā iedaļa, kas ir labi.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Tā ir laba lieta, ir samazinājies, jā. Sadarbība ar VID ir ļoti laba, bez aizķeršanās.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“VID ir ļoti avancēts un var elementāri izsekot visam, kam grib. Bet jautājums – vai grib redzēt. Sistēma ir labākā gandrīz Eiropā, pat Eiropas Komisija to atzīst un OECD novēro, bet nē... Kaut kas nestrādā līdz galam.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“To PVN tagad nemazgā, jā. Sadarbība tās visplašākajā izpratnē ar VID mums nav, bet uzraudzība ir, jā, kaut ko viņi tur atmaksā.”

(Viens no vadošajiem būvniecības un restaurācijas uzņēmumiem Latvijā)

4. Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāju ieteikumi ēnu ekonomikas mazināšanai un konkurētspējas veicināšanai Latvijas būvniecības nozarē

Atbilstoši ziņojuma 2. nodaļā apkopotajām galvenajām ēnu ekonomikas apjomu veicinošajām problēmām, kā arī 3. nodaļā apkopotajam vērtējumam par esošo un plānoto iniciatīvu ēnu ekonomikas mazināšanai lielāko Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāji sniedza ieteikumus, lai mazinātu ēnu ekonomikas apjomu nozarē. Turklāt lūdzām ekspertus izdalīt ieteikumus pasākumiem, kuri jāveic īstermiņā – tuvāko 12 mēnešu laikā, un pasākumiem vidējam termiņam – nākamo 3–5 gadu laikā.

4.1. Galvenās prioritātes – pasākumi, kas jāievieš tuvāko 12 mēnešu laikā, lai mazinātu ēnu ekonomiku būvniecības nozarē

Lielākā daļa aptaujāto Latvijas lielāko būvuzņēmumu vadītāju uzsvēra nepieciešamību veikt konkrētus pasākumus ēnu ekonomikas mazināšanai tuvāko 12 mēnešu laikā šādās jomās:

LIKUMI, NORMATĪVIE AKTI, PRASĪBAS

Šajā sadaļā liels uzsvars tika likts uz **Publisko iepirkumu likuma** (PIL) sakārtošanu:

“Iepirkumu likums, lai nevarētu tenderus pielāgot atsevišķiem būvniekiem, kavēt konkurenci. Piedāvājumiem jābūt caurspīdīgiem. ... Būvniecības likums nav sakārtots, ļoti daudz jāpielāgojas citiem aktiem. Pēc “Maxima” ierēdņi ir iebaidīti; labāk izvēlas nepieņemt nekādu lēmumu nekā kaut ko darīt.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Jāpieņem nostāja attiecībā uz nolikumiem PIL, kā arī klasifikācija – tas mazinātu ietekmi uz konkrētiem slāņiem, tas mazinātu korupciju viennozīmīgi.”

(Elektroinstalāciju ierīkošanas uzņēmums)

“Uzņēmumi nostādīti neiespējamā stāvoklī. Valsts rok bedri uzņēmējdarbībai. Ir nekavējoties jākeras klāt iepirkumu procedūras sakārtošanai un jāslēdz ciet tie uzņēmumi, kas nemaksā nodokļus, nosakot aizliegumu nodarboties ar uzņēmējdarbību. Sociālais nodoklis – tas ir otras lielākais nodoklis, no kura valsts kase barojas, valstij jādomā, kā šo nodokli iekasēt un ļaut izdzīvot tiem, kas šo nodokli maksā.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

“Publiskajos iepirkumos izstrādāt saprātīgus nosacījumus, lai būtu saimnieciski izdevīgs projekts. No otras puses, lai nosacījumi nav pārāk ierobežojuši, ka paliek tikai 2–3 lielas kompānijas

ar milzīgu apgrozījumu.”

(Viens no lielākajiem metāla būvkonstrukciju ražotājiem Latvijā)

“Lai nodokļu maksātājiem ir priekšrocības. Kādas – punktu sistēma iepirkumā. Cenu var makroekonomiski aprēķināt, var aprēķināt multiplikatorus un to, cik katrs iepirkums dod ekonomikai. Legālais viennozīmīgi dod lielāku ieguldījumu, un tāpēc būtu jādod lielāks punktu skaits.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

“Jābūt vienotam centralizētam iepirkumu rāmim. Jābūt vienai iestādei, kas atbild par būvniecību, nevis katrai ministrijai ir sava būvniecības nodaļa. Kultūras ministrija uzraudzīja Latvijas Nacionālās bibliotēkas celtniecību un izraudzīja ārzemju projektu vadītājus par 10 miljoniem, tā vietā varēja šo naudu izlietot Būvniecības ministrijas izveidei. Profesionāļiem, ekspertiem jāveic būvniecības projektu attīstība, nevis katrai ministrijai atsevišķi.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Stipri ietekmē (publisko iepirkumu process). Kādreiz bija tāda doma, ka varētu uztaisīt vienu nolikumu visām iestādēm... Bet tie nolikumi tiek ražoti jau priekš zināma uzņēmēja, un tas tā ir. Tas noteikti ietekmē arī visu pārējo.”

(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

“Ja ir skaidri noteikumi (publiskajos iepirkumos), tad ir vienkārši – saproti kritērijus un zini, kas jādara. Piemēram, CSDD ievieša sistēmu, paņem numuriņu utt., un sistēma strādā. Ir jāsaprot – tās ir cilvēku attiecības, lobījs vai korupcija. Ja ir noteikumi, tad atkrīt visi šie jautājumi. Atbilsti vai neatbilsti.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Konkursā jānorāda visi apakšuzņēmēji, kas strādās objektā un viņus nedrīkst mainīt. Ja maina, tad viņiem ir jāatbilst konkursa nolikumam. Nav laba situācija, kurā uz papīra viss ir ideāli, bet reāli darbu dara citi un konkursa dokumentācijā minēti ir nodokļu maksātāji, bet pēc tam piesaistīti citi, kas to var nedarīt.”

(Inženierkomunikāciju būvniecības un inženiertehnisko risinājumu uzņēmums)

“Jācentralizē būvniecības iepirkumi, lai nav tā, ka ārsti būvē slimnīcas, rektors pasūta universitāti bez jebkādas sapratnes par procesu un prasībām. Ja tā ir viena aģentūra, tad tā arī izstrādā nolikumu, specifikāciju, prasības, un ir kompetenti pasūtītāji, kas izvērtē reputāciju, analogu izmantošanu un citus aspektus.”

(Viens no vadošajiem inženierkomunikāciju būvuzņēmumiem)

“Visi cenšas maksāt algu normāli, jo iepirkumu likumā ir izmaiņas par 80 % no vidējās algas. Var būt tāda prasība, un tad jāievēro, jābūt augstākai par 80 %. Pēdējā laikā praktiski 80 % iepirkumu ir šāda prasība. Tur varēja būt kaut kāds pārejas periods, lai būtu iespēja nokodēt pēc klasifikatora darbiniekus. Piemēram, dispečers... Klasifikatorā ir daudz un dažādu dispečerus.”

Mūsu transporta dispečers nevar tikt likts vienā kategorijā ar jūras dispečeri – tur atbildība un atalgojums pavisam cits.

Globāli tas uzlabo situāciju, agrāk bija cits normatīvs par vidējo algu, bet ne visā valstī, tikai pa reģioniem, jo nu nevar salīdzināt Rīgas cenas ar Valmieras cenām. Tās tika apstrīdēts un mobilizēja daudzus uzņēmējus maksāt normāli.”

(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

... īpaši attiecībā uz **zemākās cenas kritēriju**:

“Noregulēt PIL likumu, lai nav zemākās cenas kritērija.”

(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

“Valsts iepirkumos atteikties no zemākās cenas – būs dārgāks pasūtījums, bet būs arī nodokļu vairāk”.

(Celtniecības un remontdarbu uzņēmums)

“Aizvākt zemākās cenas kritēriju kā vērtēšanas kritēriju – tas visu bendē.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Jāizskauz zemākās cenas princips. Būtu jāsāk izmantot nepamatoti zemas cenas piedāvājumu izmešanu no konkursa.”

(Viens no vadošajiem inženierkomunikāciju būvuzņēmumiem)

“Jāatsakās no zemākās cenas kritērija iepirkumos un jānosaka vidējā alga būvniecībā.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

“Atteikšanās valsts iepirkumos no zemākās cenas.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Atteikšanās no zemākās cenas principa valsts iepirkumos.”

(Viens no vadošajiem uzņēmumiem inženierbūvju un inženierkomunikāciju celtniecībā un remontā)

Tāpat Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāji nepārprotami norādīja uz nepieciešamību ieviest **vienotus normatīvus un stingrākus kritērijus**:

“Visām valsts iestādēm (pašvaldības, Satiksmes ministrija, “Latvijas valsts meži”) vienoti normatīvi būvniecības prasībām, konkursa nolikumiem, līgumiem. Vienoti, stingri kvalifikācijas kritēriji.”

(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

“Vienlīdzīga Eiropas fondu finansējuma prasības. Ceļu būve nevar iegūt finansējumu kā zemieki.”

(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

“Valsts un pašvaldību iepirkumos (PIL pilnveidošana) – standarta nolikums un standarta līgums, lai nevar izpausties.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“(Nepieciešami) tipveida līgumi pasūtījumos.”

(Ēku tehnoloģiju uzņēmums)

(Ģenerāluzņēmējs)

(Viens no vadošajiem būvniecības un restaurācijas uzņēmumiem Latvijā)

Uzņēmumu vadītāji pauda arī neapmierinātību ar **Būvniecības likumu**:

“Būvniecības likums – ar to jātiek galā, tāds kroplīgs sanācis, piecus gadu kašķējas un nevar tikt galā.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Tiesiskās vides sakārtošana – Būvniecības likums, klasifikācija, PIL”

(Viens no vadošajiem būvniecības un restaurācijas uzņēmumiem Latvijā)

“Būvniecības likumu vajadzēja pieņemt vēlāk, kad “Maxima” sāga būs izbeigta un visiem mierīgāks prāts. Būvniecības kontroles birojs neefektīvs – nav ne spēka, ne resursu sertificēt ekspertus. Ja sāks kaut ko darīt, tad visa būvniecība apstāsies, jo gaidīs ekspertus.”

(Ģenerāluzņēmējs)

... kā arī ieteica ieviest **minimālo/vidējo algu** nozarē:

“(Ieviešama) minimālā alga būvniecības nozarē.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Vidējās algas noteikšana.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Vidējās algas prasības ģenerāluzņēmumiem un apakšniekiem.”

(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

“Ir jāiziet uz vidējām algām – kamēr nebūs šis, tikmēr nekas nemainīsies. Saprotama sistēma, bet ietekmē šīs algas. Viņam maza kompānija, un viņam nav nodokļu parādu, jo viņš tos nodokļus nemaksā. Agrāk bija tā, ka varēja arī ar parādiem startēt, un tad tie bija jānomaksā kaut kādā laika posmā, tas bija normāli. Tas, ko tagad grib ieviest, ka nedrīkst būt nodokļu parādu uz visu periodu – uzskatu, ka tas ir lielo kompāniju lobijs, jo viņiem nav problēmu paņemt kredītlīniju un uztaisīt tā, ka viņiem nav nodokļu parādu. Viņi arī ir tie, kas visbiežāk nesamaksā apakš-uzņēmējiem, kuri tāpēc arī nevar samaksāt tos nodokļus. Normālā vidējā uzņēmumā nav iespējams visu laiku strādāt bez nodokļu parādiem.”

(Elektroinstalāciju ierīkošanas uzņēmums)

Tāpat aptaujātie uzņēmēji ieteica veikt izmaiņas normatīvajos aktos, lai pilnveidotu **uzskaiti**:

“Tur (publiskajos iepirkumos) nekavējoties ir jāievieš klasifikators. Sistēma nāk no ārzemēm – visi sadalīti pa klasifikācijām. Ja es esmu A klases uzņēmējs, esmu šo sertifikātu dabūjis – varu piedalīties konkursā. Atkritī iespēja tiem, kas organizē konkursu, uzrakstīt kādam konkrētam pretendētam nolikumu. Tā ir šausmīgi svarīga lieta, ko ieviest.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Grāmatvedības un uzskaites kārtība ir apgrūtināta, pārāk daudz darbību.”

(Inženiertīklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Vēl viena lieta, ko atkārtotju jau desmit gadus – ir jāievieš nodokļa nomaksa no objekta, no konkrēta objekta – cik katrs uzņēmējs ir nomaksājis. Gada beigās radīt statistiku, un varētu redzēt – ko kurš maksā un ko kurš nemaksā. Mēs nevaram konkurēt ar 2000 Ls pamatkapitāla uzņēmumu, kurā vidējā alga ir 300 eiro.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“VID jāapkaro aplokšņu algas. Jābūt komunikācijai par šīm lietām masu medijos. Ieteikums – maksāt algu tikai pārskaitījumā, bez skaidras naudas aprites, izskaustu nelegālos algu maksājumus.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“(Nepieciešama) būvlaukumu sakārtošana un uzskaitē.”

(Ģenerāluzņēmējs)

... un ieviestu **klasifikāciju**:

“(Nepieciešama) elektroniskās uzskaites sistēmas un klasifikācijas ieviešana.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Darbaspēka reģistrācija gan pēc kvalifikācijas, gan sasaiste ar algu un nodokļu maksāšanu.”

(Viens no vadošajiem uzņēmumiem inženierbūvju un inženierkomunikāciju celtniecībā un remontā)

“Darbinieku kontrole objektos – biežāk un ar kvalificētiem speciālistiem.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Nepieciešami elektroniskie kontrolieri – ienāc, reģistrējies, izej, reģistrējies. VID kontrolē, var viegli pārbaudīt.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“ID kartes darbiniekiem un būvnieku klasifikators.”

(Ēku tehnoloģiju uzņēmums)

“Es gribētu lielāku valsts kontroli būvniecības sektorā, lai izskaustu nodokļu nemaksātājus. Būvuzņēmēju klasifikācija būtu solis uz priekšu.”

(Viens no vadošajiem ceļu būves uzņēmumiem)

“Būvniecības uzņēmumu kategoriju klasificēšana. Ja maksāju visus nodokļus, lai no valsts būtu uzticība konkursos. Nozares speciālistu klasifikators.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“No loģistikas viedokļa vajadzētu visiem autovadītājiem ID kartes. Jābūt amatu klasifikatoram, lai specifiskos būvniecības darbus (flīzēšana, bruģa likšana utt.) veiktu eksperti, t. i., flīzētāji, bruģētāji, nevis cilvēki no malas. Nepieciešams vairāk sakārtot nozari, lai atbildība par veikto darbu būtu ne tikai uzņēmumam, bet arī darbiniekiem.”

(Ēku tehnoloģiju uzņēmums)

“(Nepieciešama) darbaspēka reģistrācija gan ar kvalifikāciju, gan ar katra cilvēka sasaisti ar nodokļu apjomu, kas ir nolemts.”

(Ģenerāluzņēmējs)

Latvijas lielāko būvuzņēmumu vadītāji sniedza arī virkni ieteikumu šādās jomās:

NODOKĻU SISTĒMAS SAKĀRTOŠANA

KONTROLĒJOŠO INSTITŪCIJU DARBS, KAPACITĀTES CELŠANA

Ieteikumi attiecībā uz **nodokļu sistēmas sakārtošanu** galvenokārt ietver lūgumu pārskatīt atsevišķus nodokļus, to iekasēšanas veidu, t. sk.

darbaspēka nodokļiem:

“Nodokļu samazināšana uz darba algām.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Jāsakārto darbaspēka nodokļi. Ir nepieciešami drakoniski noteikumi – tas ir vienīgais ceļš, kā to sakārtot. Agrāk visi dati par sociālo nodokli, tā nomaksu bija pieejami. Tagad tā nav pieejama informācija un to nevar izmantot. Būtu nepieciešama datu publiskošana.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

“Darbaspēka nodokļu likme jāsamazina.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Samazināt darbaspēka nodokļus.”

(Ēku tehnoloģiju uzņēmums)

“Radikāli jāpārskata nodokļu sistēma, darbaspēka nodokļi neadekvāti lieli.”
(Nozīmīgs projektēšanas uzņēmums)

... **peļņas nodoklim:**

“Nodokļu sistēmas sakārtošana – peļņas nodokli nepiemērot, ja peļņu investē attīstībā (Igaunijas piemērs).”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Vispār vajadzētu, lai liek mierā to peļņas daļu, ko investē uzņēmuma attīstībā, par to nevajadzētu iekasēt nodokļus vai vismaz vajadzētu mazāku likmi.”

(Inženiertīklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

kā arī **kopējā nodokļu sloga mazināšanu:**

“Nodokļu sistēmas sakārtošana – izskatīt iespējas samazināt nodokļu slogu. Galvenais, ka vienādi noteikumi visiem. Vācija nodokļu ziņā ir labs piemērs.”

(Inženiertīklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Jāsakārto nodokļi, tie jāsamazina.”

(Ģenerāluzņēmējs)

... **vai VISMAZ nepalielināšanu:**

“Kā var runāt par nodokļu paaugstināšanu, ja iekasējamība dažos sektoros ir knapi 50%? Tā ir reāla niņģāšanās, no finanšu teorijas tas ir absolūts stulbums. Kā aug likmes, un kā ieņēmumi neturpina augt. Jā, Skandināvijā ir augstāki nodokļi, bet viņiem ir sociālā sistēma pavisam cita. Viss atdurās pret to, cik cilvēkam paliek pēc tam, kad tas nomaksā visus rēķinus. Ja cilvēkam paliek 3x vairāk, tad taču viņam vienalga, cik tas nodoklis.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

... kā arī **citus**, pēc aptaujāto lielāko Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju viedokļa, būtiskus ēnu ekonomiku mazinošus pasākumus attiecībā uz nodokļiem:

“(Ieviešami) līdzīgi pasākumi reversam PVN, padarīt nozari caurskatāmu.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Ieviest līdzīgu situāciju kā ar reverso PVN, līdzīgi darīt ar sociālo nodokli.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Reversais PVN, mikrouzņēmumu nodokli projām, materiālu uzskaitē. ... Nodokļu struktūra: samazināt sociālo nodokli; ja nesamazināt, tad iekļaut nodokli citas lietas, piemēram, veselības

apdrošināšanu. Peļņu manipulēt 2–3 gadu robežās. Peļņu izlīdzināt, paliks kompānijā.”
(Nozīmīgs projektēšanas uzņēmums)

Tāpat tika saņemti salīdzinoši daudz ieteikumu attiecībā uz **kontrolējošo institūciju darbu, kapacitātes celšanu**. Situāciju, kas raksturo lielas daļas aptaujāto Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāju nostāju šajā jomā, spilgti parāda citāts:

“Jānodod un jānāk preti uzņēmumiem, kas līdz VID iedomātajai latiņai šos nodokļus nomaksā, šobrīd tāds solījums kaut kur ir izskanējis, bet nav īstenojies. Tas taču ir nenormāls resurss, tās pārbaudes – atnāk tantuki, velk ar pirkstu pa dokumentiem, viņiem nav, ko darīt, lēnu garu čubinās ... Maniem cilvēkiem ir, ko darīt. Kad viņas sāk jautāt man, kāpēc man tāds līgums, kāpēc alga tik liela. Kā kāpēc? Alga atbilstoši ieguldījumam! Viņas nesaprot, ka gados jauns džeks un tādi maksājumi. Kāpēc man tas jāskaidro viņām? Tas ir biznesa lēmums, bet viņām šķiet, ka tā ir krāpniecība.

Tā attieksme aizskar. Mans grafiks ir reāli saspringts, un man nav laika tam.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompānijām)

... kā arī citāti, kuri galvenokārt norāda, pēc uzņēmēju uzskata, uz **kontrolējošo iestāžu pārstāvju nekompetenci**:

“Kontrolējošām institūcijām vajadzētu būt vairāk kompetentām, pa nozarēm, jābūt ekspertiem.”
(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

“Jāizveidē būvvaldes un jāpanāk, ka tās strādā efektīvi un uzņēmēju labā, nevis ražo papīrus, lai tiem pašiem ierēdņiem būtu darbs.”

(Inženiertīklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Pieņemt speciālistus, kas veic pārbaudes, – šobrīd esošais personāls nesaprot absolūti neko no būvniecības.”

(Elektroinstalāciju ierīkošanas uzņēmums)

Tāpat atsevišķos gadījumos tiek kritizēta **ideja kontroles funkcijas daļēji uzlikt uz ģenerāluzņēmēja pleciem**:

“VID jābūt lielākai kontrolei pār uzņēmumiem un nodokļiem. Nav cita instrumenta šodien, piemēram, attiecībā uz apakšuzņēmējiem. Kāpēc tas ģenerālim jādara? Mēs nevaram to darīt, jo mums nav tādu tiesību un iespēju.”

(Ģenerāluzņēmējs)

Attiecībā uz kontroli tika saņemti arī **citi** viedokļi:

“Ir skaidri jāpasaka, ko drīkst un ko nedrīkst, šobrīd tās robežas nav skaidras. VID jebkuru darījumu var uzskatīt par neatbilstošu un uzrēķināt sodu. Tiesāties ir bezjēdzīgi, jo, iedomājieties, jūs

esat tiesnesis tiesā, kurā skata jautājumu pret valsti. Ja jūs kā tiesnesis lemjat par labu pieteicējam (uzņēmumam), tad kāda āziotāža tam būs. Tiesa lemj par labu uzņēmējam tikai gadījumos, kad VID neizdarība ir acīm redzama un teju neapstrīdama. Citos gadījumos – tiesa lemj par labu VID, jo nav populāri lemt citādi, tie cilvēki arī domā par savu darbavietu.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

“Mērķtiecīgi jākoncentrē uzraugošo iestāžu resursi – tie nav jātērē tur ogu un sēņu lasītājos, bet gan jārisina aktuālās problēmas. Tas tikai veicina to, ka tie cilvēki, kas kaut ko dara, nonāk uz pabalstu saņēmēju solīņa, jo viņi nav motivēti kaut ko darīt. Jāsaprot, kas ir kritiskā masa, un uz to jākoncentrējas.”

(Viens no vadošajiem inženierkomunikāciju būvuzņēmumiem)

“Šeit (attiecībā uz publisko iepirkumu) ir jāpieiet daudz striktāk. Ir vienā dienā jānovelk svītra – tie, kas nodokļus nemaksā, ir ārpus publiskajiem iepirkumiem. Ir vajadzīga liela politiskā drošība, jā, būs liela masa, kas vienkārši brēks, ka tiek aizstāvētas lielo uzņēmumu intereses, bet es uzskatu, ka tā ir kategoriska lieta. Nodokļu nemaksātājiem ir jāaizliedz piedalīties vismaz publiskajos iepirkumos. Jo valsts nauda, kas tad ir valsts nauda – tie arī ir šie samaksātie nodokļi. Un tagad ir maza stulbeņu grupa, kas maksā nodokļus un veido budžetu. VID tikko publicēja datus, ka 3–5 % uzņēmumu, kas samaksā 80–90 % no nodokļiem. 95 % procenti ir tie, kas maksā tās mazās summas. Būs liela daļa, kas kliegs un brēks, bet tie ir tie, kas neveido valsts budžetu, tāpēc viņiem ir jāaizliedz piedalīties valsts naudas sadalē. Ir jānovelk svītra.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

“Būvuzņēmēju reģistrs jāsakārto (klasifikācija). Grūti saprast, kā strādās Būvniecības kontroles birojs. Tas tomēr ir Rīgā, bet būvniecība notiek visā valstī. Kad bija būvinspekcijas, nemaz tik slikti arī nebija – izkontrolēja gan mazo, gan lielo būvniecību. Varbūt to varētu darīt zem BKB? Grūti spriest.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Lielāka kontrole, konsekvence normu piemērošanā.”

(Viens no vadošajiem ceļu būves uzņēmumiem)

“Liela uzmanība jāpievērš algas maksāšanai/nemaksāšanai un privātajam sektoram. Privātajā sektorā liels ēnu ekonomikas īpatsvars.”

(Daudznozaru būvsabiedrība)

“Apakšuzņēmumu stingrāka reģistrēšana un uzraudzība.”

(Ģenerāluzņēmējs)

Aptaujātie uzņēmumu vadītāji, lai arī mazākā mērā, norādīja arī uz citiem tuvākajā laikā veicamiem pasākumiem ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē:

BALTĀ SARAĶSTA PILNVEIDE

“Balto sarakstu var pa taisno iebāzt... papīrgrauzējā. Mēs pat neesam pieteikušies baltajam sarakstam, jo mēs neredzam nekādu jēgu un nekādas priekšrocības, ieguvumu, kas mums jebkādi spētu palīdzēt. Vienīgais, ko solīja, – ātrāk atmaksās reverso PVN.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

“Baltā saraksta priekšrocību pilnveidošana.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Baltā saraksta attīstīšana.”

(Viens no vadošajiem būvniecības un restaurācijas uzņēmumiem Latvijā)

“Baltā saraksta pilnveide, publiskajos iepirkumos – priekšrocības.”

(Viens no lielākajiem metāla būvkonstrukciju ražotājiem Latvijā)

“Baltā saraksta pilnveide.”

(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

VALSTS IESAISTE KVALIFICĒTU SPECIĀLISTU SAGATAVOŠANĀ

“Kvalifikācijas jautājums – valstij jā rūpējas par speciālistu kvalifikāciju. Ir jāceļ profesionālā izglītība, kas dod efektu.”

(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

“Izglītība jāuzlabo, lai būtu vairāk profesionāļu.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Jāsakarāto sertifikācija. Šobrīd ir absurda situācija – tu pabeidz augstskolu un vari strādāt celtniecībā. Agrāk tā nebija, jo varēja konkrētā jomā strādāt, ja bija atbilstoša sertifikācija. Latvijā to pamato ar Eiropas regulām, mēs neko tādu nezinām, citur to pasaulē mēģina aizsargāt, šeit ne. Noalgot var jebko, lai darītu jebko. Ir jābūt speciālistu sertifikācijai. Ļoti vienkārši – labs speciālists zemāk par 1000 neies strādāt, grāvju racējs būs ar mieru par 300. Kā un ko viņš darīs – tas uz viņa atbildību. Ja agrāk elektrīķim vajadzēja sertifikātu, tad tagad pietiek, ka tu to māki darīt. Ar to ciešs viss – kvalitāte, izcenojumi.”

(Ģenerāluzņēmējs)

PASŪTĪJUMU APJOMA CELŠANA

“Pārāk maz pasūtījumu – vajag domāt, kā nodrošināt pasūtījumus.”

(Celtniecības un remontdarbu uzņēmums)

“Jā rūpējas par pasūtījumu apjomu un jā silda ekonomika, jāpalaiž ES fondi pēc iespējas ātrāk.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

VALSTS SADARBĪBA AR NOZARI

“Aktīvāk uzklausi, ņemt vērā nozares viedokli likumu pieņemšanas jautājumos.”

(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

“Adekvāta attieksme no valsts puses pret uzņēmējiem.”

(Inženiertīklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

Saņēmām arī **citus** ieteikumus/viedokļus, kas uzskaitīti tālāk:

“Ar represīvām metodēm neko daudz nevar panākt. Jāizglīto sabiedrība. Un arī ģenerāluzņēmēji – viņiem, godīgi sakot, diez ko daudz neinteresē, vai apakšnieki maksā nodokļus vai ne. Šobrīd ir ļoti asa konkurence ar cenām, tu taisi piedāvājumu un ceri, ka būs iespēja kaut kur nosist zemāk – ar apakšniekiem, varbūt ar tehniku, tehnoloģijām.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Ieinteresēt darba ņēmējus un devējus maksāt nodokļus – informēt arī cilvēkus par to, ka viņiem nekas nepienāksies, ja viņi strādās mikrouzņēmumos, jo par viņiem nodokļus taču nemaksā.”

(Celtniecības un remontdarbu uzņēmums)

“Noteikt pasūtījuma cenas grīdu, zemāko cenu.”

(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

“Revīzija Eiropas naudas apsaimniekotāju pulciņā – liels, plašs un neefektīvs. Kādam par to jāuzņemas atbildība.”

(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

“Cilvēku pašizglītošanās – jādama ilgtermiņā, atgriezt cilvēkus no ārzemēm.”

(Daudznozaru būvsabiedrība)

“Jāatalgo uzņēmumi, kas maksā visus nodokļus.”

(Viens no vadošajiem ceļu būves uzņēmumiem)

“Valsts garantijas.”

(Viens no lielākajiem metāla būvkonstrukciju ražotājiem Latvijā)

Visbeidzot, kā parāda citāti, lai arī maza, tomēr daļa no aptaujātajiem lielāko Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītājiem uzskata, ka **ēnu ekonomiku īstermiņā mazināt vispār nav iespējams:**

“Īstermiņā nevar...”

(Nozīmīgs ceļu remontu un būvdarbu uzņēmums)

“Nav iespējams. Domāšanu nevar mainīt īstermiņā.”

(Būvkonstrukciju projektu izstrādātājs)

4.2. Galvenās prioritātes – pasākumi, kas jāievieš ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē vidējā termiņā: 3–5 gadu laikā

Atšķirībā no ieteikumiem ēnu ekonomikas mazināšanai īstermiņā liela daļa aptaujāto lielāko Latvijas būvuzņēmumu vadītāju atteicās sniegt ieteikumus ēnu ekonomikas mazināšanai vidējā termiņā. Proti, galvenokārt tika norādīts, ka, ņemot vērā problēmas apjomu, svarīgi veikt nepieciešamās darbības maksimāli ātri. Tomēr atsevišķus ieteikumus saņēmām:

VALSTS APARĀTS, ATTIEKSME

“Samazināt valsts aparāta izdevumus un aģentūras – beigt tērēt valsts līdzekļus nejēdzībās, mazāks aparāts strādās efektīvāk.”

(Inženiertiklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Valsts aparāta intelektuālās kapacitātes celšana.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Mainīt Saeimas un pašvaldību ievēlēšanu sistēmu.”

(Nozīmīgs ceļu remontu un būvdarbu uzņēmums)

“Valsts ierēdņu rotācija. Jaunas asinis.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Galvenokārt ir jāmēģina mainīt sabiedrības domāšanu. Ja godīgi, es uzskatu, ka es esmu pelnījis zināmu cieņu par to, ko mēs esam izdarījuši. Kad visa šī tiesvedība gāja, es paņēmu no VID izziņu, cik uzņēmums samaksājis piecu gadu periodā. Mēs tikai kā uzņēmums esam samaksājuši 25 miljonus nodokļos. Es uzskatu, ka esam nopelnījuši kaut kādu cieņu par to, ko esam devuši valsts budžetam. Mēs neesam valsts uzņēmums, mēs esam privāts uzņēmums, un 25 miljoni nav maza nauda. Mēs varējām samaksāt arī 10 miljonus un 15 miljonus, formāli runājot, nokrāpt. Ko esam dabūjuši pretī? Kaut kādas tiesas, skaidrošanās un to visu. Tas vienā brīdī ir jāmaina, kad tiešām liekas... Lai viņi iet ieskrieties, braukšu prom – ir svešvalodu zināšanas, es varu jebkurā citā valstī strādāt. Protams, kas būs – ja darītāji aizbrauks, valsts sabruks. VID tantes nav darītājas, viņas neko nepienes valsts budžetam. Kad mēs runājam par augsta līmeņa politiķiem – es vairs netaisos iet pie kaut kādiem departamentu direktoriem, tikai ar ministru. Ir vajadzīgs novērtējums no malas un cieņa pret cilvēkiem. Saimnieks baro suni, un suns ir lojāls pret saimnieku. Mēs tomēr uzturam valsti.

Mani tas personiski aizskar – visas tās tiesas un skaidrošanās. Es uzskatu, ka viņiem jānāk un jāatvainojas par visu iztērēto laiku un enerģiju, ņemot vērā, ko mēs esam šīs valsts labā darījuši. Nu, pret savu bērnu – viņš visu tev dara labi, bet te pēkšņi tēju izlej. Nu, un tad, ka izlēja? Ko tu

viņam – kliegši virsū? Nu, ne taču. Bet pret mums tā izturas, gaida tikai, kad nokļūdīsies. Tur arī vēl viens aspekts – pilnīgi cilvēcīga skaudība. Kad tie cilvēki atnāk un runā, un redz, ka tev viss ir labi, – viņam taču skauž. Un viņš, izmantojot savu ierēdņa varu, cenšas tevi izčakarēt. Ar tādu attieksmi esmu saskāries ne vienu reizi vien.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

NODOKĻI

“Darbaspēka nodokļu samazinājums – nodokļu politika jāmaina. Vajag radīt apstākļus, lai uzņēmumi var atgūties... Nu paņemiet īstermiņā nost un ļaujiet atgūties!”

(Elektroinstalāciju ierīkošanas uzņēmums)

“Korupcijas mazināšana – zinu konkursus, kuri vinnēti ar ļoti zemām naudām, bet tad – hops – viņiem iedod papildu naudu. Ja es vinnētu tādu konkursu, man neviens nekad nedotu papildu finansējumu. Vienam maksā, otram nemaksā – normāli?”

(Elektroinstalāciju ierīkošanas uzņēmums)

“PVN samazināšana (15 %). Finanšu instrumentu neesamība.”

(Nozīmīgs projektēšanas uzņēmums)

“Jānodrošina vienādi spēles noteikumi visiem – ja maksājam, tad maksājam. Ja visi esam mikrouzņēmumi, tad visi esam mikrouzņēmumi. Un šie noteikumi jāpiemēro pilnā apjomā uz visiem, nevis izredzētajiem.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

“Vajadzētu nodokļu atlaides privātajiem investoriem.”

(Ēku tehnoloģiju uzņēmums)

IZGLĪTĪBA UN LICENCĒŠANA

“Uzņēmumu licencēšana – tagad strādā, kas grib. Visi var būtēt, vairs nav nekādu ierobežojumu. Jā, tagad ir tie sertificētie eksperti – bet valstī tādi ir divi vai trīs, un viņi strādā tā, kā maksā.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Vajag domāt par izglītību un licencēšanu.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Uzlabot izglītības sistēmu.”

(Viens no vadošajiem uzņēmumiem inženierbūvju un inženierkomunikāciju celtniecībā un remontā)

REGULĒJUMS

“Iepirkumu dokumentu kvalitātes pacelšana. Jāizvēlas saimnieciski izdevīgs darījums, nevis lētākais.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Saimnieciski izdevīgais darījums, nevis zemākā cena. Valstiski noteikt, ka konkursā var piedalīties lielākie nodokļu maksātāji. Nodokļu nomaksas īpatsvaru ietvert cenas piedāvājumā, lai varētu salīdzināt kompānijas.”

(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

“Jāievieš saimnieciski izdevīgākā piedāvājuma kritērijs PIL. Ja valsts grib palikt pie zemākās cenas, tad lai izstrādā noteikumus un nosaka izmaksu tāmi. Piemēram, projekts maksā četri miljoni, un tad visi, kas ir zem četriem miljoniem, tiek izmesti no konkursa. Un lai šī sacensība notiek NE uz pašizmaksas rēķina, bet uz peļņas. Tas ir elementārs risinājums, es nezinu, kāpēc valsts to negrib. Budžetā četri miljoni, un valsts priecājas, ka noslēgusi līgumu par 2,5 miljoniem. Iekonomējuši ko? Uz kvalitāti, hidroizolāciju, betona marķu... Valstij pašai neatnāk tie nodokļi atpaka!”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Pasūtījumos apmaksas dienas valsts iepirkumos – pāriet uz 10 apmaksas dienām nākamā mēneša ietvaros. 60 dienas, 90 dienas ir pārāk daudz uzņēmējam. Būtībā tu divus trīs mēnešus sēdi mīnūsā, jo esi samaksājis darbiniekiem, par materiāliem, un tev reāli jābūt atbilstoši rezervei, lai neciestu no tā.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Vienādi spēles noteikumi visiem, nevis kā tagad – valsts iepirkumu nosacījumi izslēdz daudzas firmas un paliek tikai 3–4 lielās megafirmas.”

(Viens no vadošajiem uzņēmumiem inženierbūvju un inženierkomunikāciju celtniecībā un remontā)

CITS

“Kampaņveidīgi veikt pārbaudes objektos – lai aiziet uz kādu Jaunmārupes māju, ko ceļ, un pārbauda tur kādu, tur visi bez papīriem strādā.”

(Inženiertiklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Energoefektivitātes programma jāievieš!”

(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

“Jāsāk prognozēt ekonomiskā attīstība – šobrīd visiem stāsta, cik daudz naudas nāks, bet, kā nenāk, tā nenāk.”

(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

“Jādomā, kā noturēt cilvēkus Latvijā.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

“Kvalificētu speciālistu trūkums – jābūt izglītībai un profesionālajai kompetencei. Kvalificēti darbinieki neveic nelegālas operācijas, nodokļu optimizācijas.”

“Tipveida līgumi.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Būvniecības periodu plānošana.”

(Daudznozaru būvsabiedrība)

“Operatīvāk apgūt ES fondus.”

(Ēku tehnoloģiju uzņēmums)

“Problēma ir privāto pasūtījumu nepietiekamība.”

(Viens no vadošajiem uzņēmumiem inženierbūvju un inženierkomunikāciju celtniecībā un remontā)

“Nodokļu slogs – pārskatīt avansa maksājumu, domāt par uzņēmuma naudas plūsmu.”

(Ģenerāluzņēmējs)

Intervijas nobeigumā lielāko būvniecības uzņēmumu vadītājiem uzdevām jautājumu: **“Finanšu ministrija ir izstrādājusi plānu ēnu ekonomikas mazināšanai Latvijā. Ja esat ar to iepazīnies, vai varat sniegt konkrētus priekšlikumus tā uzlabošanai, lai mazinātu ēnu ekonomiku un veicinātu konkurētspēju Latvijas būvniecības nozarē?”** Kopumā atbildes liecina, ka arī lielāko būvuzņēmumu vadītāji nav lietas kursā par plānotajiem pasākumiem ēnu ekonomikas mazināšanai, kas norāda arī uz **potenciālu politikas veidotāju un nozares uzņēmumu komunikācijas pilnveidošanā**. Tālāk pievienoti atsevišķu aptaujāto uzņēmumu vadītāju viedokļi:

“Plānu neesmu redzējis. Tādus plānus var rakstīt un rakstīt, bet svarīgi kaut ko izdarīt. Reverso PVN ieviesām, ļoti labi. Ir nianses, kas jāsakārto. Pieņemam klasifikatoru? Ātri realizējam, nevis muļļājam nezin cik ilgi. Divi gadi pagājuši, un nav noteikumu. Tās pats ar nodokļiem – izlemjam un rikojamies ātri, un vajag novest līdz galam, nevis rakstīt n–tos apakšpunktus.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Nē, ar ko tas atšķiras. Ja tas neatšķiras no iepriekšējā, tad kāda jēga ir to redzēt.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Es zinu, ka tāds ir. Neesmu lasījis un principiāli atsakos tās stulbības lasīt. Viss tiek risināts, bet ne pats svarīgākais. Priekšlikumi – esmu tos jau intervijā izteicis. Visu var analītiski apstrādāt un aprēķināt. No VID datubāzēm ir bezjēdzīgi kaut ko ņemt, jo tur jau tas nelegālais viss

atspoguļojas, nav faktisko datu, ko apstrādāt. Izrēķināt un novilkt robežu – to visu var. Trūkst analītiskuma, un nav spēju izdarīt. Viss ir pieejams, un tas ir elementāri – to varētu izdarīt. Trūkst politiskā atbalsta un drosmes pārvilkt līniju citā vietā. Tā būtu tāda next level pieeja – vienā dienā vajag pārkāpt uz citu vietu. Kāpēc neviens to nedara... Trūkst drosmes, būs negācijas no lielās, smirdošās masas, jā, bet vēlēšanas tuvojas, tas tuvojas. Nav politikajā vidē tādu cilvēku šobrīd.”

(Viena no vadošajām inženierbūvju būvkompanijām)

“Mēs, būvnieki, neesam neko tādu redzējuši, neviens nav nācis pie mums, pat atsūtījis vai iepazīstinājis nav. Nozares pārstāvji nav tikuši aicināti, konkrēti – mūsu apvienība. Varbūt LTRK ir pedālījušies izstrādē, viņi tiešām “daudz ir cēlušī (mājas)”. Ja tev vajag atmūķēt durvis, tu meklē kādu, kas to var izdarīt, aizbrauc uz cietumu un atrodi kādu, kas to var izdarīt. Šeit tas pats – plāns izstrādāts, un to darījuši cilvēki, kas mūžā nav būvlaukumā kāju spēruši. Vajag paaicināt speciālistus.”

(Ģenerāluzņēmējs)

“Jā, zinu, ka tāds ir, bet neesmu lasījis. Tas viss, ko viņi dara, ir labi, bet vajag pareizo virzienu – no tiem, kas nemaksā, nebūs, ko paņemt, viņi visu sakārtos tā, kā vajag. Viņus vienkārši vajag masveidā vērt ciet un neļaut atvērt jaunu!”

(Elektroinstalāciju ierīkošanas uzņēmums)

“Jā, apskatīju, esmu lasījusi. Tas, kas uz būvniecības nozari attiecināms, – jā, ir labi, ja to izdarīs, būs ļoti labi. Bet vajag izdarīt.”

(Viens no vadošajiem ēku un inženierbūvju būvuzņēmumiem)

“Nē, nezinu par tādu plānu, nav arī intereses.”

(Inženiertiklu projektēšanas un montāžas uzņēmums)

“Neko nezinu par plānu”.

(Būvkonstrukciju projektu izstrādātājs)

“Nē, neesmu informēts.”

(Nozīmīgs būvniecības uzņēmums)

“Neesmu redzējis un negrasos skatīt.”

(Inženierkomunikāciju montāžas uzņēmums)

“Neesmu redzējis.”

(Daudznozaru būvsabiedrība)

(Nozīmīgs ceļu remontu un būvdarbu uzņēmums)

(Ēku tehnoloģiju uzņēmums)

(Viens no lielākajiem metāla būvkonstrukciju ražotājiem Latvijā)

(Nozīmīgs ceļu būves uzņēmums)

**II. ĒNU EKONOMIKAS PROBLĒMAS
UN IETEICAMIE RISINĀJUMI LATVIJAS
BŪVNICĪBAS NOZARĒ:
REPREZENTATĪVA LATVIJAS BŪVNICĪBAS
UZŅĒMUMU APTAUJA**

Arnīs Sauka

Sadarbībā ar:

**LATVIJAS
BŪVUZŅĒMĒJU
PARTNĒRĪBA**

2016. gada jūnijs

Pateicība

Liels paldies visiem 254 Latvijas būvniecību uzņēmumu vadītājiem un vadošajiem speciālistiem, kuri piekrita piedalīties intervijās.

1. Ievads un metodoloģija

Šajā ziņojuma daļā apkopoti rezultāti no reprezentatīvas Latvijas būvniecības uzņēmumu aptaujas. Proti, pētījums veikts lai iegūtu vispārīnāmu Latvijas būvniecības nozares vērtējumu attiecībā uz ēnu ekonomikas apjomu, galvenajām komponentēm un problēmām, kā arī ēnu ekonomiku ietekmējošajiem faktoriem Latvijas būvniecības nozarē.

Pētījuma ietvaros tika aptaujāti pavisam 254, pēc nejaušās izlases atlasīti, Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāji un vadošie speciālisti. Izlase tika veidota atbilstoši Lursoft datiem par būvniecības nozarē (NACE 41, 42, 43) ekonomiski aktīvu uzņēmumu⁷ sadalījumu pēc sekojošiem parametriem:

Reģions:	Uzņēmuma lielums:
Rīgā: 47%	līdz 9 darbiniekiem: 74%
Pierīga: 23%	10–49 darbinieku: 18%
Kurzeme: 8%	50–249 darbinieku: 7%
Vidzeme 7%	250 un vairāk darbinieku: 1%
Zemgale: 10%	
Latgale: 5%	

Informācijas ieguves metode: datorizētas telefonintervijas (CATI). Intervijas veica “Latvijas fakti” laika periodā no 2016. gada aprīļa līdz maijam. Intervijas balstījās uz aptaujas anketas (sk. pielikums Nr. 1), kura sastāv no četrām galvenajām daļām:

- a. Profila informācija (jautājums 1–4)
- b. Ēnu ekonomikas apjoms un cēloņi nozarē

Šajā daļā, balstoties uz Putniņš un Sauka (2015) izstrādāto metodoloģiju, jautājām Latvijas būvniecības uzņēmumiem par (1) ēnu ekonomikas apjomu atsevišķās ēnu ekonomikas komponentēs, (2) to, cik lielā mērā ēnu ekonomika ir problēma nozares konkurētspējai, (3) kāda ir varbūtība tikt piekertam iesaistoties dažādās ēnu ekonomikas darbībās, un (4) kādas ir potenciālās sekas. Tāpat lūdzām respondentus novērtēt no kādas nodokļu nomaksas Latvijas būvniecības uzņēmumi izvairās visvairāk.

- c. Galvenās ēnu ekonomikas problēmas Latvijas būvniecības nozarē– būvniecības uzņēmumu skatījumā

Šī anketas daļa tika izstrādāta balstoties uz ziņojuma I. daļā apkopotajiem rezultātiem – informācijas, kuru ieguvām aptaujājot 30 lielākos Latvijas būvniecības uzņēmumus. Proti, lūdzām būvniecības uzņēmumu vadītājus un vadošos speciālistus novērtēt, cik lielā mērā atsevišķas, lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāju identificētās problēmas, var tikt uzskatītas par galvenajām

(3–5) problēmām, kas veido ēnu ekonomikas lielo apjomu būvniecības nozarē. Vērtējums tika sniegts skalā no 1 līdz 7, kur viens ir pilnībā nepiekrītu, bet 7 – pilnībā piekrītu, ka šī ir starp galvenajām (3–5) problēmām.

- d. Ēnu ekonomiku ietekmējošo faktoru un atsevišķu plānoto politikas iniciatīvu ēnu ekonomikas mazināšanā analīze– būvniecības uzņēmumu skatījums

Savukārt šajā daļā, līdzīgi kā aptaujājot lielākos 30 Latvijas būvniecības uzņēmumus, lūdzām būvniecības uzņēmumu vadītājiem un vadošajiem speciālistiem novērtēt gan atsevišķus ēnu ekonomiku ietekmējošos faktorus, gan arī plānotās iniciatīvas ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē.

Šī ziņojuma daļas turpinājuma tiek sniegti galvenie pētījuma rezultāti– kur iespējams, salīdzinot reprezentatīvajā Latvijas būvniecības nozares aptaujā un 30 lielāko Latvijas būvniecības uzņēmumu aptaujā iegūtos datus.

2. Ēnu ekonomikas apjoms un cēloņi Latvijas būvniecības nozarē

Pirmkārt, tāpat kā lielākos Latvijas būvniecības uzņēmumus, arī reprezentatīvu Latvijas būvniecības uzņēmumu izlasi lūdzām novērtēt **“cik lielā mērā ēnu ekonomika ir problēma būvniecības nozarē strādājošo uzņēmumu konkurētspējai pasūtījumu izpildē Latvijā?”** Skalā, kur ‘7’ nozīmē, ka ēnu ekonomika ir ļoti liela problēma, kas būtiski, negatīvi ietekmē konkurētspēju, uzņēmēji lika vērtējumu 4.8. Tātad salīdzinoši mazāk kā 30 lielākie būvniecības uzņēmumi, kuri problēmu vērtēja ar 5.8.

Balstoties uz Putniņš un Sauka (2015) metodoloģiju, šī pētījuma ietvaros tika aprēķināts **ēnu ekonomikas apjoms tās atsevišķās komponentēs**. Rezultāti par situāciju būvniecības nozarē 2015. gadā, kopā ar datiem par situāciju Latvijā, 2015 (sk. Putniņš un Sauka, 2016) prezentēti 9. tabulā. Atbilstoši pētījuma rezultātiem, gan aplokšņu algas, gan neuzrādītie ienākumi Latvijas būvniecības nozarē ir iespaidīgi – pie tam būtiski lielāki nekā vidēji Latvijā. Proti, aplokšņu algu proporcija būvniecības nozarē sasniedz 36.3%, bet neuzrādītie ienākumi– 31.6%. Arī neuzrādīto darbinieku skaits un korupcijas apjoms vidēji nozarē ir būtiski lielāks kā šo rādītāju apjoms vidēji valstī.

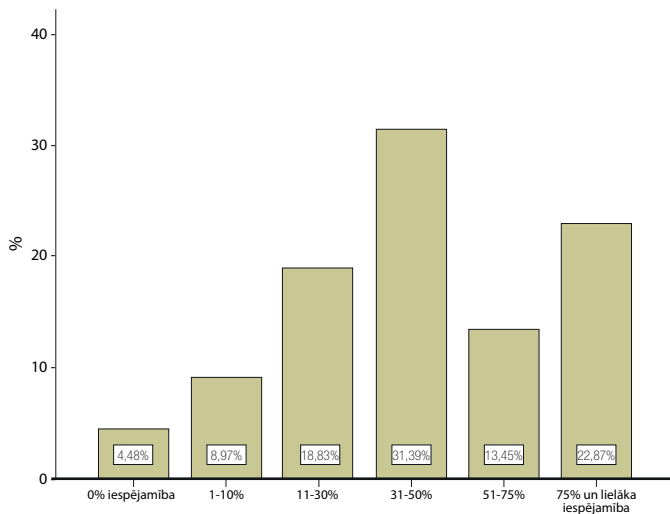
9. tabula. Ēnu ekonomikas īpatsvars tās atsevišķās komponentēs: Latvijas būvniecības nozares salīdzinājums ar kopējiem rādītājiem Latvijā, 2015. gadā

	Būvniecības nozarē	Latvijā kopumā (Putniņš un Sauka, 2016)
Aplokšņu algu līmenis 2015. gadā	Firmas neuzrāda aptuveni 36.3% no faktiski izmaksātās darbinieku algas	Firmas neuzrāda aptuveni 17.9% no faktiski izmaksātās darbinieku algas
Uzņēmumu ienākumu neuzrādīšanas līmenis 2015. gadā	Vidējā ienākumu daļa, kuru uzņēmumi slēpju no valsts: 31.6%	Vidējā ienākumu daļa, kuru uzņēmumi slēpju no valsts: 19.9%
Darbinieku skaita neuzrādīšanas līmenis 2015. gadā	Firmas neuzrāda aptuveni 23.3% no 2015. pārskata gada faktiskā darbinieku skaita	Firmas neuzrāda aptuveni 9.6% no 2015. pārskata gada faktiskā darbinieku skaita
Neoficiālo maksājumu līmenis, lai 'nokārtotu lietas' (korupcija) 2015. gadā	2015. gadā firmas neoficiālos maksājumus izdeva 17.9% no gada apgrozījuma	2015. gadā firmas neoficiālos maksājumus izdeva 7.6% no gada apgrozījuma

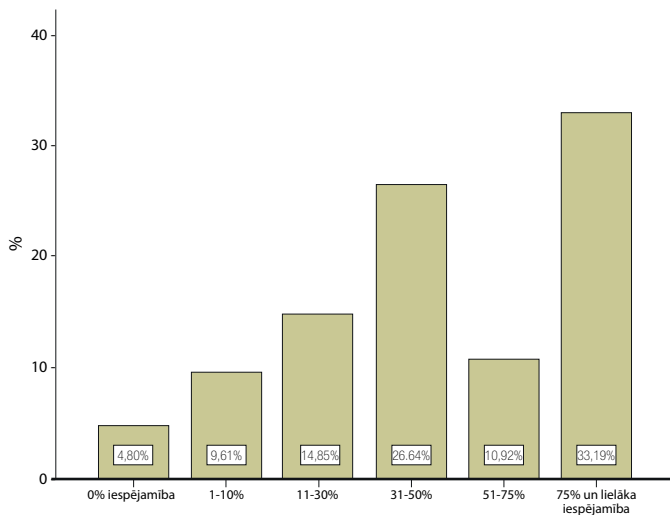
Jāpiebilst, ka reprezentatīvā Latvijas būvniecības uzņēmumu aptaujas dati attiecībā uz ēnu ekonomikas apjomu tās dažādās komponentēs rāda līdzīgu situāciju kā rezultāti no 30 lielāko būvniecības uzņēmumu aptaujas. Proti, arī lielākie Latvijas būvniecības uzņēmumi uzsvēra aplokšņu algu problēmu nozarē, vērtējot to pat vairāk kā 47% līmenī. 20–40% robežas tika vērtēta arī darbinieku skaita neuzrādīšanas komponente. Savukārt ienākumu neuzrādīšanas komponente tika vērtēta neviennozīmīgi, lielā mērā uzsverot uzņēmuma lieluma ietekmi. Salīdzinoši zemāk, 6–7% robežās, lielle būvniecības uzņēmumi vērtēja korupcijas līmeni nozarē.

Aptaujas turpinājumā lūdzām reprezentatīvi būvniecības uzņēmumu izlasi novērtēt, **kāda ir aptuvenā varbūtība tikt “noķertam” tipiskam uzņēmumam Jūsu nozarē, ja uzņēmums neuzrāda ieņēmumus, neuzrāda darbinieku skaitu, neuzrāda (patieso) darbinieku algu un veic neoficiālus maksājumus, lai ‘nodrošinātu’ kontraktu?** Rezultāti ir apkopoti *attēlos 4 – 7*. Kā rāda pētījuma rezultāti, visās minētajās komponentēs, izņemot veicot neoficiālus maksājumus, respondenti vērtē varbūtību tikt pieķertiem kā salīdzinoši augstu. Tomēr, kā rāda 8. attēls, sekas par pieķeršanu vairumā gadījumu tiek vērtētas kā salīdzinoši nebūtiskas – aptuveni 30% aptaujāto uzņēmumu vērtē ‘pieķeršanas’ sekas, sniedzot nepatiesus rādījumus, kā ļoti būtiskas, tomēr pārējie 70% – kā salīdzinoši mazāk būtiskas vai nebūtiskas.

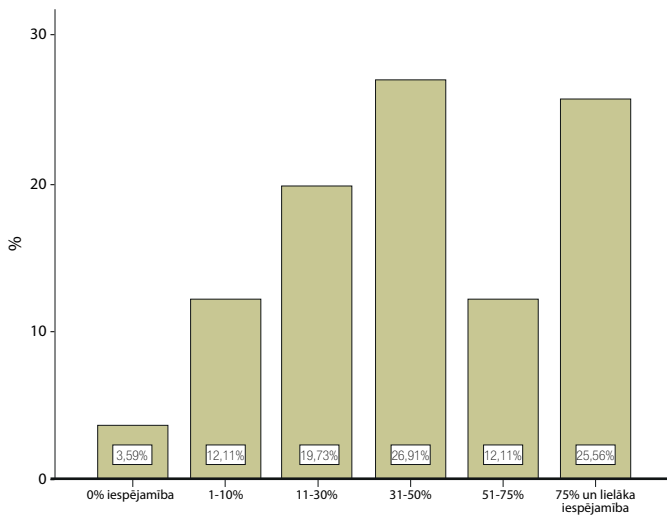
**II. Ēnu ekonomikas problēmas un ieteicamie risinājumi latvijas būvniecības nozarē:
Reprezentatīva latvijas būvniecības uzņēmumu aptauja**

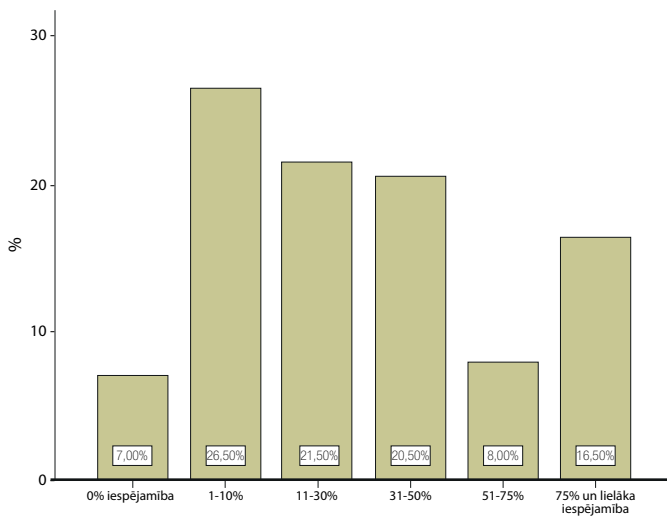
4. attēls. Iespēja tikt piekertiem, neuzrādot ienākumus

5. attēls. Iespēja tikt piekertiem, neuzrādot (patieso) darbinieku skaitu

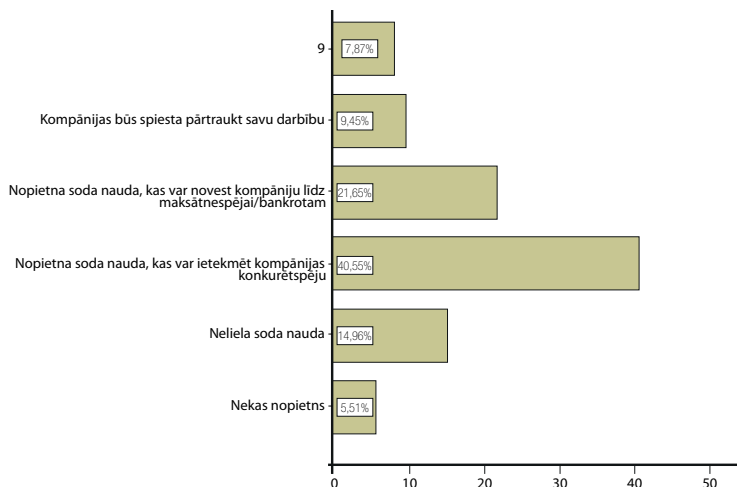
6. attēls. Iespēja tikt piķertiem, neuzrādot (patieso) darbinieku algu

7. attēls. Iespēja tikt piķertiem, veicot neoficiālus maksājumus, lai 'nodrošinātu' kontraktu

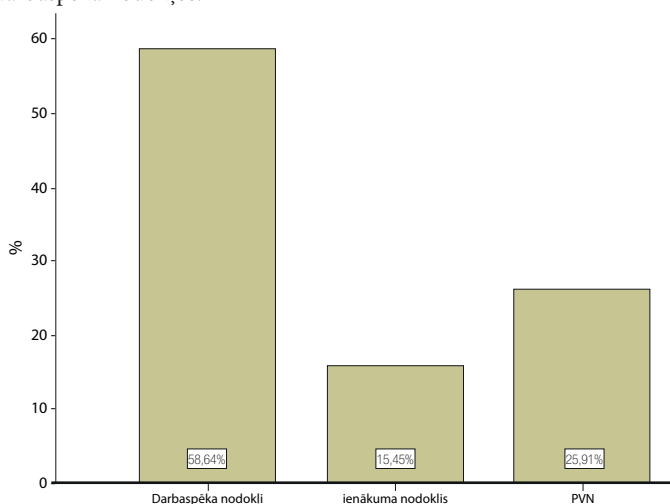
II. Ēnu ekonomikas problēmas un ieteicamie risinājumi latvijas būvniecības nozarē:
 Reprezentatīva latvijas būvniecības uzņēmumu aptauja

Jūsprāt, kādas būtu sekas, ja kompānija jūsu nozarē tiktu “pieķerta” par nepatiesu rādījumu sniegšanu?

8. attēls. Iespēja tikt pieķertiem veicot neoficiālus maksājumus lai ‘nodrošinātu’ liguma izpildi.
 ‘9’ = nav atbildes.

Jautājām respondentiem arī “... no kādu nodokļu nomaksas uzņēmumi Latvijā būvniecības nozarē izvairās visvairāk?”. Tāpat kā lielāko 30 būvniecības uzņēmumu aptaujā, arī aptaujājot reprezentatīvu Latvijas būvniecības uzņēmumu izlasi, rezultāti liecina (sk. 9. attēls), ka vislielākā problēma ir darbaspēka nodokļos.

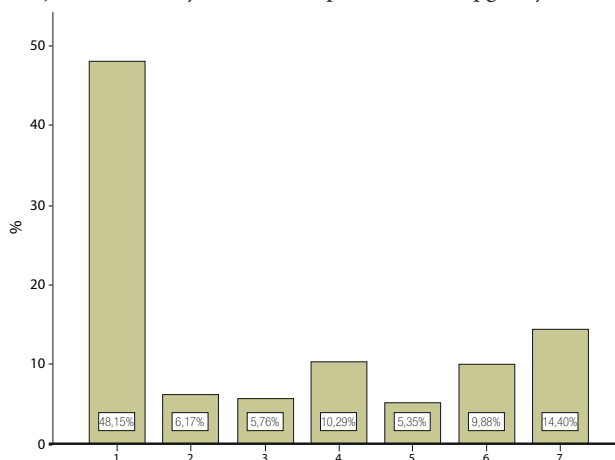
9. attēls. Jūsprāt, no kādu nodokļu nomaksas uzņēmumi Latvijā būvniecības nozarē izvairās visvairāk.

Visubeidzot, līdzīgi kā 30 lielāko uzņēmumu aptaujā, lūdzām arī reprezentatīvu Latvijas būvniecības uzņēmumu izlasi novērtēt apgalvojumu attiecībā uz nodokļu nemaksāšanu un konkurētspējas ieguvumiem. Kā redzams 10. tabulā, apgalvojumam **“Uzņēmumu sasniegumus būvniecības nozarē ļoti ietekmē tas, vai tie maksā vai nemaksā nodokļus; izvairoties no nodokļu maksāšanas, būvniecības nozares uzņēmumi gūst daudz lielāku peļņu un/vai konkurētspējas priekšrocības”** kopumā būvniecības uzņēmumi piekrīt apgalvojumam mazāk kā lielie būvniecības uzņēmumi.

10. tabula. Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāju viedokļi par ēnu ekonomikas uztveri nozarē
 (“1” – “pilnībā piekrītu”, “7” – “pilnībā nepiekrītu”)

Cik lielā mērā piekrītat šim apgalvojumam?	Vidējais vērtējums lielākie	Vidējais vērtējums reprezentatīva izlase
Uzņēmumu sasniegumus būvniecības nozarē ļoti ietekmē tas, vai tie maksā vai nemaksā nodokļus; izvairoties no nodokļu maksāšanas, būvniecības nozares uzņēmumi gūst daudz lielāku peļņu un/vai konkurētspējas priekšrocības	2,6	3.4

Papildu reprezentatīvai izlasei lūdzām vērtēt apgalvojumu **“Uzņēmumi daudz vairāk maksātu nodokļus, ja to darītu arī to konkurenti”**. Kā redzams 10. attēlā, nospiedoši lielākā daļa Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju un vadošo speciālistu šim apgalvojumam lielā mērā piekrīt.

10. attēls. Vērtējums apgalvojumam **Uzņēmumi daudz vairāk maksātu nodokļus, ja to darītu arī to konkurenti”**

(“1” – “pilnībā piekrītu”, “7” – “pilnībā nepiekrītu”)

3. Galvenās ēnu ekonomikas problēmas Latvijas būvniecības nozarē– būvniecības uzņēmumu skatījumā

Kā aprakstīts ziņojuma II. daļā, lielāko Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītājiem tika lūgts identificēt 3–5 galvenās problēmas, kas veido ēnu ekonomikas lielo apjomu būvniecības nozarē. Balstoties uz pētījumā identificētājām problēmām, tika sastādīts saraksts, kuru piedāvājam vērtēt arī reprezentatīvai Latvijas būvniecības uzņēmumu izlasei (sk. 13. jautājums pielikumā Nr 1.). Proti, vaicājām **“Cik lielā mērā šīs nosauktās problēmas var tikt uzskatītas par galvenajām (3–5) problēmām, kas veido ēnu ekonomikas lielo apjomu būvniecības nozarē?”**, lūdzot sniegt vērtējumu skalā no 1 līdz 7 (1 – pilnībā nepiekrītu, bet 7 – pilnībā piekrītu, ka šī ir starp galvenajām 3–5 problēmām). Tāpat, līdzīgi kā lielāko Latvijas būvniecības uzņēmumu izlasi, arī reprezentatīvai Latvijas būvniecības izlasei lūdzām **vērtēt atsevišķu faktoru ietekmi uz ēnu ekonomikas veidošanos būvniecības nozarē** (sk. 14. jautājums pielikumā Nr 1.).

Kā uzsver Putniņš un Sauka (2015, 2016), ēnu ekonomika ir kompleksa parādība, kas prasa kompleksu pieeju tās risināšanā. Šo viedokli apstiprina gan reprezentatīvas būvniecības nozares uzņēmumu izlases, gan lielāko Latvijas būvniecības uzņēmumu izlases rezultāti attiecībā uz galvenajām ēnu ekonomikas problēmām nozarē un atsevišķu faktoru ietekmi uz ēnu ekonomiku vērtējumi. Proti, lai arī izmantotās metodes dēļ, lielāko uzņēmumu aptauja sniedz dziļāku ieskatu atsevišķu problēmu būtībā, kā arī, iespējams, atšķirīgu metožu dēļ saņemti nedaudz atšķirīgi kvantitatīvie vērtējumi, kopumā dažādu lielumu uzņēmumumi tomēr runā par vienām un tām pašām problēmām. To apkopojums sniegts 11. tabulā, t.sk. salīdzinot abas minētās izlases. Galvenais secinājums vērtējot iegūtos rezultātus ir, ka, Latvijas politikas veidotājiem ir jāstrādā pie vairākiem, gan ar likumdošanu, gan nodokļu sistēmas sakārtošanu, gan ‘domāšanas’ un motivācijas uzlabošanu, gan nozari kontrolējošo iestāžu kvalitātes uzlabošanas, komunikācijas ar nozari uzlabošanas saistītiem pasākumiem vienlaikus. Nedaudz dziļākai 11. tabulā atspoguļoto kvantitatīvo vērtējumu analīzei– atbilstu sadalījuma grafikiem, sk. pielikumu Nr. 2.

11. tabula. Reprezentatīvas izlases un Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vērtējums: galvenās problēmas, kas veido ēnu ekonomikas lielo apjomu būvniecības nozarē.

(“1” – “pilnībā piekrītu”, “7” – “pilnībā nepiekrītu”)

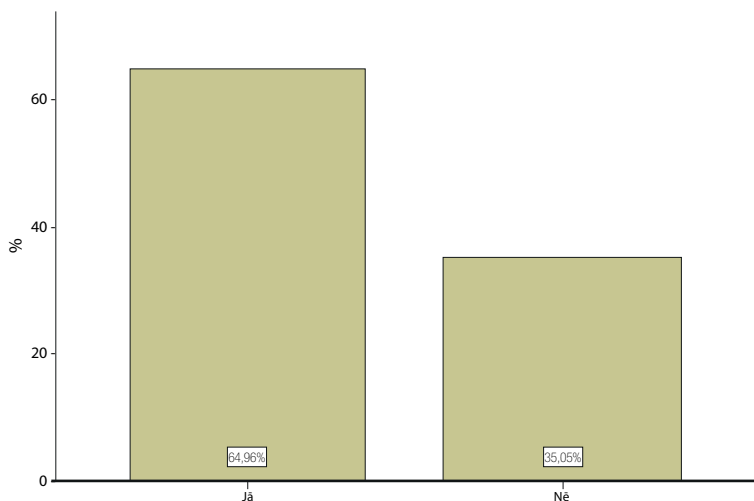
“Cik lielā mērā šīs nosauktās problēmas var tikt uzskatītas par galvenajām (3–5) problēmām, kas veido ēnu ekonomikas lielo apjomu būvniecības nozarē?” (reprezentatīva izlase) / Problēmas būtiskums lielāko būvniecības uzņēmumu skatījumā	Reprezentatīva izlase	Lielāko būvniecības uzņēmumu izlase
Augstas nodokļu likmes	5.9	!!! 4.7 Uzsvars uz darbaspēka nodokļiem.
Nekonsekvēna nodokļu politika	5.8	!!! 4.0
Nesakārtota tiesiskā vide – nav efektīva strīdu izskatīšanas kārtība	5.5	!!!
Iepirkumos tiek noteikts zemākās cenas princips	5.3	!!!
Process, kā notiek publiskie iepirkumi būvniecības nozarē	5.2	!!! 5,8
“Vienas dienas/ projekta” uzņēmumu parādīšanās konkursos	5.0	Tieši netika pieminēts
Būvniecības nozares sadarbībai ar valsti, t. sk. abpusēja uzticība	4.8	!!! 5,0
Augsta konkurence nozarē	4.7	!!!
Iepirkumu rezultātu apstrīdēšanas ļaunprātīga izmantošana	4.6	!!
Būvprojektu kvalitātes problēma	4.6	!
Nesakārtota kontroles sistēma	4.6	!!! 4.3
Kontrolējošo iestāžu darbinieku nekompetence	4.6	!!! 4.3
Problēmas ar jauno būvniecības likumu	4.2	!!!
Problēmas ar būvvalžu darbu	4.1	!!
Vienkārši neredzam jēgu apmaksāt nodokļus (sociālās garantijas, valsts sniegtie pakalpojumi u.c.)	4.1	!!!
Drastiski sodi un sankcijas	3.8	!! 3.4
Sociālā nodokļa nomaksai nav noteikts princips līdzīgs reversajam PVN	3.8	!!
Normatīvajiem aktiem (likumdošanai), kas attiecas uz būvniecības nozari	3.7	!!! 4.5
Nav noteikta vidējā alga būvniecības nozarē	3.3	!!!
Mikro uzņēmumu esamība būvniecības nozarē	3.2	!!!

4. Ēnu ekonomiku ietekmējošo faktoru un atsevišķu plānoto politikas iniciatīvu ēnu ekonomikas mazināšanā analīze – būvniecības uzņēmumu skatījums

Līdzīgi kā 30 lielāko Latvijas būvniecības uzņēmumu aptaujā, arī reprezentatīvai būvniecības uzņēmumu izlasei lūdzām novērtēt: **“Cik efektīvi ir bijuši valsts līdz šim izstrādātie un ieviestie instrumenti ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē Latvijā?”**. Respondenti vērtēja iepriekš veiktās aktivitātes ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē skalā no 1 līdz 7, kur “1” nozīmē “ļoti neefektīvi”, bet “7” – ka aktivitātes bijušas ļoti efektīvas. Secinājums:

LATVIJAS BŪVNICĪBAS UZŅĒMUMU VADĪTĀJI UN VADOŠIE SPECIĀLISTI POLITIKAS VEIDOTĀJU LĪDZ ŠĪM PAVEIKTO ĒNU EKONOMIKAS MAZINĀŠANAI NOZARĒ VĒRTĒ AR 3.2– SALĪDZINĀJUMĀ AR LIELĀKO BŪVNICĪBAS UZŅĒMUMU VADĪTĀJIEM, KURI SNIEDZA VĒRTEJUMU 2,6.

Vaicājām arī: “Vai, jūsuprāt, kopumā kopš reversā PVN ieviešanas ir samazinājies ēnu ekonomikas apmērs?”, uz ko lielāka daļa Latvijas būvniecības uzņēmumu vadītāju un vadošo speciālistu atbildēja ar “Jā” (11. attēls).

11. attēls. “Vai, jūsuprāt, kopumā kopš reversā PVN ieviešanas ir samazinājies ēnu ekonomikas apmērs?”

Visbeidzot, līdzīgi kā aptaujājot lielākos Latvijas būvniecības uzņēmumus, arī reprezentatīvai būvniecības izlasei lūdzām izvērtēt atsevišķu aktivitāšu un pasākumu, ko varētu īstenot, lai mazinātu ēnu ekonomikas apjomu Latvijas būvniecības nozarē, lietderīgumu. Atgādinām, ka dažas no šīm aktivitātēm ir arī iekļautas “Valsts iestāžu darba plāna ēnu ekonomikas ierobežošanai 2016. – 2020. gadam” projektā. Gan reprezentatīvās būvniecības uzņēmumu, gan lielāko Latvijas

būvniecības uzņēmumu sniegtās atbildes uz jautājumu: **“Cik efektīvas, jūsuprāt, būtu šādas aktivitātes, lai mazinātu ēnu ekonomikas apjomu būvniecības nozarē Latvijā...?”**, apkopotas 12. tabulā. Vērtējums sniegts skalā no 1 līdz 7, kur “1” nozīmē, ka, pēc uzņēmumu vadītāju domām, konkrētā aktivitāte būtu ļoti neefektīva ēnu ekonomikas mazināšanai, bet “7” – ka tā būtu ļoti labs instruments ēnu ekonomikas mazināšanai.

Atbilstoši rezultātiem, skaidri redzams, ka gan reprezentatīvas, gan lielāko būvniecības uzņēmumu viedoklis sakrīt attiecībā uz būtiskumu ‘Izstrādāt un ieviest valsts un pašvaldību pasūtījumos būvniecības standarta jeb tipveida līgumus’. Tāpat, lai arī šādā formā lielāko uzņēmumu vadītāju viedoklis netika lūgts, atbilstoši iepriekšējās ziņojuma sadaļās prezentātajiem rezultātiem arī ‘Saimnieciski izdevīgākā piedāvājuma vērtēšanu īstenot ne tikai galvenokārt balstoties uz zemākās cenas principu’ ieviešanas svarīgums uzsvērts abās izlasēs. Līdzīgs secinājums ir arī attiecībā uz iniciatīvu ‘Būvkomersantu klasifikācijas sistēmas ieviešana un sasaistīšana ar Publisko iepirkumu likumu, lai noteikta apjoma būves būvēt varētu tikai attiecīga apjoma un pieredzes uzņēmumi’.

Abas izlases kā ļoti būtisku min arī iniciatīvas ‘Pilnveidot t.s. “baltā saraksta” uzņēmumu priekšrocības t.sk. publiskajos iepirkumos’ un ‘Nodarbināto personu elektroniska reģistrēšana un to kustības uzskaitē būvobjektā’, lai arī attiecībā uz abiem lielāko būvniecības uzņēmumu viedoklis dalās (sk. ziņojuma II. daļa, 3. nodaļa, 3.2 apakšnodaļa). Savukārt salīdzinoši atšķirīgi reprezentatīva izlase un lielākie būvniecības uzņēmumi vērtē aktivitāti ‘Ierosinājums noteikt ģenerāluzņēmējam pienākumu sniegt informāciju par piesaistīto apakšuzņēmēju nodokļu nomaksu vai algu nomaksu un kontrolējošajām iestādēm par apakšuzņēmumiem’. Visbeidzot, abu izlašu viedokļi ir līdzīgi attiecībā uz neefektivitāti palielinot administratīvos sodus par pārkāpumiem būvniecībā, kā arī būvniecības nozares uzskaites pilnveidošanu – noteikot detalizētāku informāciju būvizstrādājumu pavaddokumentos.

12. tabula. Dažādu ieviešamu aktivitāšu vērtējums, lai mazinātu ēnu ekonomiku Latvijā
Reprezentatīvas izlases un Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāju skatījumā
 “1” – “būtu ļoti neefektīvi ēnu ekonomikas mazināšanai”, “7” – “būtu ļoti labs instruments ēnu ekonomikas mazināšanai nozarē”

Cik efektīvas, Jūsaprāt, būtu sekojošas aktivitātes, lai mazinātu ēnu ekonomikas apjomu būvniecības nozarē Latvijā?	Vidējais vērtējums lielākie	Vidējais vērtējums reprezentatīva izlase
Saimnieciski izdevīgākā piedāvājuma vērtēšanu īstenot ne tikai galvenokārt balstoties uz zemākās cenas principu	!!!	5.6
Izstrādāt un ieviest valsts un pašvaldību pasūtījumos būvniecības standarta jeb tipveida līgumus	5,7	5.0
Pilnveidot t.s. “baltā saraksta” uzņēmumu priekšrocības t.sk. publiskajos iepirkumos	4,1	4.7
Nodarbināto personu elektroniska reģistrēšana un to kustības uzskaitē būvobjektā	4.0	4.0
Ierosinājums noteikt ģenerāluzņēmējam pienākumu sniegt informāciju par piesaistīto apakšuzņēmēju nodokļu nomaksu vai algu nomaksu un kontrolējošajām iestādēm par apakšuzņēmumiem	3,4	4.5
Būvkomersantu klasifikācijas sistēmas ieviešana un sasaistīšana ar Publisko iepirkumu likumu, lai noteikta apjoma būves būvēt varētu tikai attiecīga apjoma un pieredzes uzņēmumi	!!!	4.2
Pilnveidot administratīvo sodu piemērošanas praksi par pārkāpumiem būvniecībā	!!!	3.9
Būvniecības nozares uzskaites pilnveidošana. Noteikt detalizētāku informāciju būvizstrādājumu pavaddokumentos	2,7	3.4
Obligāti noteiktas minimālās algas un stundu likmes atbilstoši būvstrādnieku kategorijām un kvalifikācijai	!!!	3.8
Paliecināt administratīvos sodus par pārkāpumiem būvniecībā	3,3	3.1

Nedaudz dziļāki 12. tabulā atspoguļoto kvantitatīvo vērtējumu analīzei – atbilžu sadalījuma grafikiem, sk. pielikumu Nr. 3.

**III. VALSTS INSTITŪCIJU UN LIELĀKO
UZŅĒMĒJUS PĀRSTĀVOŠO ORGANIZĀCIJU
VĒRTĒJUMI, UN PRIEKŠLIKUMI ĒNU
EKONOMIKAS MAZINĀŠANAI BŪVNICĪBAS
NOZARĒ LATVIJĀ**

**Ilze Peipiņa
Arnīsa Sauka**

Sadarbībā ar:

**LATVIJAS
BŪVUZŅĒMĒJU
PARTNERĪBA**

2016. gada jūnijs

Pateicības

Pateicamies Jurim Stinkam, Jānim Butkevičam un Baibai Fromanei par ieguldījumu aptaujas anketas izstrādāšanā. Liels paldies ekspertiem, kuri piekrita piedalīties intervijās.

1. Ievads

Šajā ziņojuma daļā apkopoti valsts institūciju un uzņēmēju interešu pārstāvības organizāciju viedokļi par jautājumiem, kas tieši skar ēnu ekonomiku Latvijas būvniecības nozarē. Ziņojums balstās uz ekspertu intervijām, kuras notika 2016. gada maijā. Aptaujā piedalījās ēnu ekonomikas jautājumu eksperti no sekojošām institūcijām un organizācijām:

LR Ekonomikas ministrijas (EM);
LR Finanšu ministrijas (FM);
Būvniecības valsts kontroles biroja (BVKB);
Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras (LTRK);
Latvijas Darba devēju konfederācijas (LDDK).

Svarīgi piebilst, ka, sevišķi valsts institūciju ekspertu intervijās paustais viedoklis var nesakrist ar oficiālo ministriju viedokli, tāpēc apkopojot datus respondentu atbildes saglabātas kā anonīmas. Eksperti tika izvēlēti ņemot vērā pieredzi un kompetenci ēnu ekonomikas jautājumu risināšanā.

Aptaujas anketa – interviju vadlīnijas – tika izstrādāta sadarbībā ar biedrību “Latvijas Būvuzņēmēju partnerība”. Interviju vadlīnijām ir četras galvenās daļas:

- a. ēnu ekonomika būvniecības nozarē;
- b. konkurētspējas stiprināšana būvniecības nozarē;
- c. izvērtējums par īstenotajām aktivitātēm ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē;
- d. ieteikumi ēnu ekonomikas mazināšanai Latvijas būvniecības nozarē.

Intervijas pirmā daļa “**Ēnu ekonomikas apjoma un cēloņu izvērtējums Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu skatījumā**” ietver šādas tēmas:

- **Būtiskākās ar ēnu ekonomiku saistītās problēmas un to cēloņi Latvijas būvniecības nozarē.**

Šajā intervijas daļā lūdzām ekspertus identificēt 3 – 5, viņuprāt, galvenās ēnu ekonomikas problēmas un to rašanās cēloņus Latvijas būvniecības nozarē. Jautājums tika uzdots atvērtā formā.

- **Ēnu ekonomikas apjoma un ietekmes novērtējums Latvijas būvniecības nozarē.**

Šajā daļā lūdzām ekspertus novērtēt, cik lielā mērā ēnu ekonomika ir problēma būvniecības nozarē strādājošo uzņēmumu konkurētspējai pasūtījumu izpildē Latvijā. Tāpat lūdzām sniegt viedokli par to, no kādu nodokļu maksāšanas visvairāk izvairās Latvijas būvniecības nozarē, kā arī – kurā būvniecības darbu izpildes (pievienotās vērtības ķēdes) līmenī ir vislielākā ienākumu neuzrādīšana un darbinieku neuzrādīšana.

Uzdēvam arī jautājumu: “Pastāv pieņēmums, ka uzņēmumi izvairās no nodokļu nomaksas, lai gūtu lielāku peļņu. Vai piekriat minētajam apgalvojumam?”

• **Dažādu ēnu ekonomiku potenciāli ietekmējošu faktoru vērtējums.**

Šajā daļā lūdzām ekspertus izvērtēt konkrētus ēnu ekonomiku potenciāli ietekmējošus faktorus – gan sniedzot kvantitatīvu vērtējumu skalā no 1 līdz 7, kur “1” nozīmē “neietekmē ēnu ekonomikas apjoma veidošanos būvniecības nozarē”, bet “7” – “būtiski ietekmē ēnu ekonomikas apjoma veidošanos būvniecības nozarē”, gan arī lūdzot savu vērtējumu komentēt. Proti, jautājot, “cik liela ietekme uz ēnu ekonomikas salīdzinoši lielo īpatsvaru būvniecības nozarē ir...”, Latvijas lielāko uzņēmumu vadītāju izvērtēšanai tika piedāvāti šādi faktori:

- normatīvajiem aktiem (likumdošanai), kas attiecas uz būvniecības nozari;
- kontrolējošo iestāžu darbam;
- nodokļu likmēm;
- sankcijām par nodokļu likumu pārkāpumiem;
- to nodokļu sistēmas saprotamībai un konsekvencei, kas attiecas uz būvniecības nozari;
- procesam, kā notiek publiskie iepirkumi būvniecības nozarē;
- būvniecības nozares sadarbībai ar valsti, t. sk. abpusēja uzticība;
- cik lielā mērā šis apgalvojums atbilst patiesībai: būvniecības nozares uzņēmumi, jau iesniedzot cenas piedāvājumu, rēķinās, ka nodokļi netiks pilnībā samaksāti.

Savukārt intervijas daļā **“Iepriekš īstenoto aktivitāšu ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē izvērtējums”** lūdzām sniegt

• **iepriekš izstrādāto un ieviesto instrumentu ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē Latvijā novērtējumu.**

Šajā daļā lūdzām ekspertus novērtēt, cik efektīvi, viņuprāt, ir izrādījušies Latvijas politikas veidotāju izstrādātie instrumenti, lai mazinātu ēnu ekonomikas īpatsvaru Latvijas būvniecības nozarē. Lūdzām respondentus sniegt vērtējumu skalā no 1 līdz 7, kur “1” apzīmē “ļoti neefektīvi”, bet “7” – “ļoti efektīvi”, kā arī sniegt komentāru, pamatojot izvēlēto vērtējumu. Respondentiem arī jautājām: “Vai varat nosaukt 3–5 aktivitātes, kuras valsts ir īstenojusi efektīvi, tādējādi ierobežojot ēnu ekonomiku būvniecības nozarē Latvijā?” – piedāvājot izteikt viedokli brīvā formā.

• **Dažādu ēnu ekonomikas apjomu būvniecības nozarē potenciāli ietekmējošu aktivitāšu vērtējums.**

Šajā daļā lūdzām ekspertus novērtēt, cik efektīvas, viņuprāt, būtu šādas aktivitātes, lai mazinātu ēnu ekonomikas apjomu būvniecības nozarē Latvijā:

- nodarbināto personu elektroniska reģistrēšana un viņu kustības uzskaitē būvobjektā;
- ierosinājums noteikt ģenerāluzņēmējam pienākumu sniegt informāciju kontrolējošajām iestādēm par apakšuzņēmumiem;
- administratīvo sodu palielināšana par pārkāpumiem būvniecībā un/vai to piemērošanas prakses pilnveidošana;

-
- būvniecības nozares uzskaites pilnveidošana. Detalizētākas informācijas noteikšana būvuzstrādājumu pavaddokumentos;
 - t. s. baltā saraksta uzņēmumu priekšrocību pilnveidošana, t. sk. publiskajos iepirkumos;
 - būvniecības standarta jeb tipveida līgumu izstrādāšana un ieviešana valsts un pašvaldību pasūtījumos.

Katru no minētajiem faktoriem lūdzām novērtēt skalā no 1 līdz 7, kur “1” nozīmē “ļoti neefektīvi”, bet “7” – “ļoti efektīvi”, kā arī sniegt komentāru par izvēlēto vērtējumu.

Šajā daļā ekspertiem uzdevām arī jautājumu: “Vai kopš reversā PVN ieviešanas ir samazinājies ēnu ekonomikas apmērs?”, piedāvājot atbilžu variantus “jā” vai “nē”, kā arī lūdzot izvēlēto atbildi komentēt.

Noslēgumā trešajā daļā “**Ieteikumi sadarbībai ēnu ekonomikas mazināšanai Latvijas būvniecības nozarē**” apkopojām Latvijas lielāko būvuzņēmumu vadītāju ieteikumus ēnu ekonomikas mazināšanai nozarē. Proti, vaicājām: “Kādas, pēc jūsu domām, būtu 3–5 prioritātes – pasākumi, kas jāievieš tuvāko 12 mēnešu laikā, lai mazinātu ēnu ekonomiku būvniecības nozarē?” un “Papildus minētajiem pasākumiem kādas, pēc jūsu domām, būtu 3–5 prioritātes – pasākumi, kas jāievieš vidējā termiņā – 3–5 gadu laikā – ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē?” Interviju pabeidzām ar jautājumu: “Finanšu ministrija ir izstrādājusi plānu ēnu ekonomikas mazināšanai Latvijā – vai varat sniegt konkrētus priekšlikumus tā uzlabošanai, lai mazinātu ēnu ekonomiku un veicinātu konkurētspēju Latvijas būvniecības nozarē?”

Ziņojumā – citātu formā – apkopotas nosacīti galvenās, ilustratīvākās atbildes, kas atspoguļo aptaujāto ekspertu un viņu pārstāvēto institūciju viedokli. Lai nodrošinātu respondentu anonimitāti, ziņojumā pie citātiem uzrādīti apzīmējumi: (VI)– valsts iestādei, vai (NVO)– nevalstiskā organizācija. Svarīgi uzsvērt, ka, neskatoties uz anonimitāti, ir jāņem vērā, ka šī ziņojuma daļa balstās uz ekspertu viedokli un pētījums ir šo viedokļu apkopojums. Proti, par cik eksperti pārstāvgan valsts iestādes, gan nevalstiskās organizācijas, pieļaujams, ka sniegtās atbildes apzināti ilustrē viedokli, kuru iepriekš paudusi un/vai uztur pārstāvētā attiecīgā institūcija.

2. Ēnu ekonomikas apjoma un ietekmes novērtējums Latvijas būvniecības nozarē

Pirms sniegt viedokli par ēnu ekonomikas aspektiem būvniecības nozarē, respondenti tika aicināti atbildēt uz jautājumu, kurās tautsaimniecības nozarēs ir vislielākais ēnu ekonomikas īpatsvars. Atbildot uz jautājumu, tika nosauktas šādas nozares – dilstošā secībā pēc lielākā ēnu ekonomikas īpatsvara:

pakalpojumu nozare (VI (2), NVO (2))

skaistumkopšanas pakalpojumi (NVO);

pakalpojumu sniegšana fiziskām personām (VI);

būvniecība (VI (2), NVO)

būvniecībā (personīgo privātmāju) un remontdarbos (VI);

pārvadājumu pakalpojumi (VI (2));

**mazumtirdzniecība (NVO, VI);
lauksaimniecība (VI);
restorāni, viesmīlība, tā saucamais HoReCa segments (NVO);
tirdzniecība (NVO).**

Tika saņemti arī šādi komentāri:

“Man nav objektīvu datu, vairāk pēc pieņēmuma, kur notiek skaidras naudas darījumi.”
(NVO)

“Tie dati ir pieejami, visi to izjūt uz savas ādas, un būvniecība ir viena no nozarēm. Stipri par maz tiek runāts par PVN shēmām un citām nodokļu shēmām. Pārāk daudz uzmanības tiek pievērsts atsevišķām nozarēm, kurām, protams, ir sava specifika, bet nepiedodami maz tiek skatīts tas, ka mūsu nodokļu sistēma veicina vai pieļauj nodokļu nemaksāšanu.”
(NVO)

Būtiskākās problēmas, kas pastāv būvniecības nozarē un veicina ēnu ekonomikas veidošanos, pēc ekspertu uzskata, ir:

LIKUMDOŠANA

“Vēlāk jau, ejot prom no PSRS normatīvās bāzes uz ES normatīvo bāzi, esam pārejas posmā pie samērā nesakārtotas jaunās normatīvās bāzes. Rezultātā pasūtītājam tā ir neskaidra un dod iespējas izpildītājam atkāpties no saistībām, prasības neizpildot vai izpildot daļēji. Ja prasības nav skaidras un par visām kļūdām pamatā samaksā pasūtītājs, tad izpildītājs var neievērot darba organizācijas disciplīnu, nav nepieciešamības uzlabot darba efektivitāti un rezultātā tiek pievērtas acis gan uz būvnormatīvu prasību ievērošanu, gan administratīvo prasību ievērošanu, gan tālāk arī uz nodokļu nomaksas disciplīnu.”
(VI)

NODOKĻU SLOGS

“Būtiskākais ir nodokļu slogs.”
(VI)

NOZARĒ STRĀDĀJOŠO DOMĀŠANA UN PARADUMI

“Šodien nozarē joprojām nav cieņā tirgus ekonomikas domāšana un atbildības uzņemšanās. Latvijas būvniecībā darbojas princips – es daru kā projektā, un, ja kas, vainīgs projektētājs. Šobrīd izskatās, ka tieši būvniekam ir izdevīgs šāds neskaidrs un nekvalitatīvs projekts, jo tas veicina iespēju izgriezt arī papildu maksu no pasūtītāja, kuram, lai kaut kā noturētu plānotās izmaksas, pašam nākas optimizēt izmaksas, atbalstot un veicinot pašam “beznodokļu norēķi-

nus”. Nozares un pasūtītāju/pircēju paradumi, kuri iesākās 90. gados (mainoties dalībniekiem un esošo būvniecību kompāniju vadībai), un iedibinātie koruptīvie ieradumi. Mazā apjoma dēļ tirgū tā arī neiesakņojās ārvalstu kompānijas, kuras veicinātu paradumu maiņu, tirgū valda esošo kompāniju un starpnieku paradumi, kas īpaši aizdomīgi ir publiskajos pasūtījumos.”
(VI)

Papildus kopīgi ieskicētajām problēmām valsts pārvalžu iestāžu eksperti min arī sekojošas problēmas:

ZEMĀKĀS CENAS PRINCIPA IZMANTOŠANA

“Zemākās cenas princips – iepirkumos praksē vēl joprojām izvēlas zemāko cenu. Tas liek krāpties ar nodokļiem.”
(VI)

BŪVMATERIĀLU NEREĢISTRĒTA APRĪTE NELEGĀLA NODARBINĀTĪBA

Savukārt nozares organizācijas papildus min šādas problēmas:

DARBASPĒKA IZMAKSAS IESPĒJA OPERĒT AR LIELU SKAIDRAS NAUDAS DAUDZUMU

“Iespēja operēt ar lielu daudzumu skaidras naudas – tur rodas aplokšņu algas. Tirgus sadale, pārdale – nav uzņēmumu ar tradīcijām un ilgtspējīgu domāšanu, un, otrs, ne vienmēr tā tirgus sadale un pārdale ir godīga (runa par ģenerālu uzņēmēju un tā apakšuzņēmējiem).”
(NVO)

NODOKĻU SISTĒMA, KAS PIEĻAUJ NODOKĻU SHĒMOŠANU TIRGUS PĀRDALES GODĪGUMS KVALIFIKĀCIJAS CELŠANAS TRŪKUMS ADMINISTRATĪVAIS SLOGS DARBA LIKUMS – TĀ ELASTĪBAS TRŪKUMS VISPĀRĒJĀS KONKURĒTSPĒJAS LĪMENIS

2.1. Ēnu ekonomikas īpatsvars būvniecības nozarē

Aicināti novērtēt procentos no kopējā nozares apgrozījuma ēnu ekonomikas īpatsvaru būvniecības nozarē, trīs no pieciem respondentiem snieguši atbildi, ka **nevar nosaukt konkrētu skaitli, kas raksturotu ēnu ekonomikas īpatsvaru būvniecības nozarē**. Savu atbildi viņi pamato ar to, ka nav veikuši padziļinātu izpēti, lai varētu šādu prognozi izteikt. **Divi respondenti snieguši atbildes, ka ēnu ekonomikas īpatsvars varētu būt attiecīgi 33 % apmērā no kopējā nozares apgrozījuma un zem 10 % no kopējā nozares apgrozījuma.**

III. Valsts institūciju un lielāko uzņēmēju pārstāvošo organizāciju vērtējumi, un priekšlikumi ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē Latvijā

Tiek pausts viedoklis, ka ēnu ekonomika varētu būt augstāka atsevišķos darbu izpildes līmeņos, piemēram, apakšuzņēmēju posmā, kā arī pieņēmums, ka privātajā sektorā, piemēram, dzīvokļu remontu segmentā, ēnu ekonomika varētu būt izteiktāka. Attiecībā uz privāto sektoru – tas esot saistāms ar to, ka šajā segmentā pasūtījumu apjoms un izmaksas ir krietni mazākas nekā citos būvniecības pasūtījumos, tāpēc valsts uzraudzība ir grūtāk īstenojama un faktiski nenotiek. Pamatojot savus vērtējumus, respondenti sniedza šādus komentārus:

“Nevaru būt objektīvs, jo neesmu veicis vai redzējis detalizētu nozares makroekonomisko analīzi, tomēr pieņemu, ka būvniecībā tas varētu būt viens no augstākajiem starp citām nozarēm. Savukārt būvniecības iekšienē noteikti augstāks ēnu ekonomikas īpatsvars ir ēku būvniecībā (īpaši darba algas), savukārt infrastruktūras būvniecībā tā ir PVN shēmās (lielā materiālu īpatsvara dēļ).”

(VI)

“33 % no kopējā nozares apgrozījuma.”

(VI)

“Jautājums nav atbildams, jo būvniecības nozare ietver plašu uzņēmēju darbības loku. Tie ir ražotāji, specifisku pakalpojumu sniedzēji u. tml. Ja skatāmies uz ražotājiem, tad, piemēram, tur runa varētu būt par 1 %, bet mazajiem apakšuzņēmējiem – līdz pat 90 %.”

(VI)

“Viena lieta ir publiskie iepirkumi / pasūtījumi no valsts finansēm – tur tā ēnu ekonomika nav tik liela. Bet pilnīgi nesakārtota ir joma ar privātajiem objektiem, kur viss tikai skaidrā naudā notiek. Tur arī rodas tās melnās brigādes, un tas cilvēkiem ļauj runāt par ēnu ekonomiku būvniecības nozarē. Nav arī izvērtēts, cik lielu apjomu šīs pelēkās brigādes rada. Vēl viens aspekts – nezinu, vai VID pareizi atspoguļo vidējās algas būvniecības nozarē. Acīmredzot ir kāda iespēja, kā notiek skaidras naudas norēķini.”

(NVO)

“Ja kopējais ir 23 %, bet pēc EK datiem 18–19 %, tad būvniecībā tie varētu būt 10 % un zem.”

(NVO)

Visi respondenti uzsvēra, ka **Latvijas būvniecības nozarē visvairāk izvairās** no to nodokļu maksāšanas, kas saistīti ar

DARBASPĒKA IZMAKSĀM

Valsts iestāžu eksperti minējuši, ka notiek izvairīšanās arī no pievienotās vērtības nodokļa (PVN) maksāšanas. Izteikts pieņēmums, ka notiek izvairīšanās arī no uzņēmumu ienākuma nodokļa (UIN) maksāšanas.

Visi respondenti minēja, ka tas **būvniecības darbu izpildes līmenis, kurā ir vislielākā ienākumu neuzrādīšana un darbinieku neuzrādīšana, ir:**

BŪVDARBU VEIKŠANA OBJEKTĀ (APAKŠUZŅĒMĒJU LĪMENIS)

No atbildēm secināms, ka lielākā ienākumu un darbinieku neuzrādīšana ir būvniecības darbu izpildes ķēdes zemākajā līmenī (apakšuzņēmēju līmenī):

“Jo tālāk no ģenerāluņēmēja, jo lielāka varbūtība. 3. līmeni nepārprotami.”

(VI)

“Būvdarbu veikšana būvobjektā. PVN – uz būvmateriālu iegādēm un būvtehnikas nomāšanu.”

(VI)

“Visos posmos. Arī augšējie uzņēmumi slēpj stundas, tikai apjomi atšķiras. Primāri – to visbiežāk dara apakšnieki.”

(VI)

“Apakšuzņēmēju ķēdes galā. Jo garāka ķēde, jo vairāk netiek uzrādīts.”

(NVO)

“Projektēšana un tāmēšana ir samērā uzraudzīta, projektos visgrūtāk izkontrolēt pašu darbu izpildi. Pelēko daļu rada arī faktors, ka reversais PVN ir pakalpojumiem, bet nav būvmateriāliem. Joprojām shēmo ar materiāliem.”

(NVO)

Uz jautājumu, **vai būvniecības uzņēmumi izvairās no nodokļu maksāšanas, lai gūtu lielāku peļņu, lielākā daļa respondentu atbildējuši noliedzoši**, jo izvairīšanos no nodokļu maksāšanas vairāk saista ar to, ka

UZŅĒMUMI CENŠAS IZDZĪVOT.

Radītie (izdzīvošanas) apstākļi esot saistāmi ar to, ka **tirgū cenas tiek dempingotas**, lai iegūtu pasūtījumus, kuros noteikts zemākās cenas princips. Šādos apstākļos, kad nepieciešami pasūtījumi uzņēmuma dzīvotspējai, uzņēmums izšķiras par labu nodokļu nemaksāšanai. Respondenti min, ka, viņuprāt, no **nodokļiem vairāk tomēr izvairās mazie uzņēmēji**, kas ir spiesti pielāgoties cenu nosacījumiem, kurus izvirza uzņēmēji, kas atrodas virs tiem būvniecības darbu ķēdē.

Konstatēts, ka ir grūtības mainīt ierasto kārtību, jo nav viena uzņēmuma spēkos izmainīt lietu kārtību un šādas pārmaiņas pagēr uzņēmumu vienotu nostāju par konkrētu rīcību un savstarpēju uzticību. Sniegti šādi respondentu komentāri:

“Iespējams, ka uzņēmumi izvairās, lai gūtu peļņu, jo UIN ir ar mazāku likmi un iegūtās naudas izcelsme ir legāla. Rezultātā gan peļņas rādītāji augsti, gan brīvā nauda, lai norēķinātos ar darbiniekiem. Tie ir paradumi, no kuriem pašiem grūti atkāpties. Un pat, ja pats gribētu mainīties, pastāv bažas, ka konkurenti nemainīsies, un arī, ja vienosies, ka darām kopā pareizi, savstarpējās uzticības nav un kolektīvi turpinās vecie paradumi.”

(VI)

III. Valsts institūciju un lielāko uzņēmēju pārstāvošo organizāciju vērtējumi, un priekšlikumi ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē Latvijā

“Daļēji var piekrist, ka uzņēmumi nemaksā nodokļos, lai gūtu peļņu. Krāpjas arī iepirkumu sistēmas dēļ, nav iespējams konkurēt.”

(VI)

“Visi uzņēmumi strādā, lai gūtu peļņu. Ja būtu vienādi nosacījumi tirgū, tad šis būtu mazāk aktuāls jautājums. Tiek dempingotas cenas, un kaut kā ir jākonkurē. Peļņa jau ir visiem kaut kāda, bet uz kā rēķina – uz godīgas konkurences vai shēmošanas rēķina.”

(VI)

“Domāju, ka uzņēmumiem tas ir izdzīvošanas jautājums, īpaši apakšuzņēmumiem, nelieliem uzņēmumiem. Jo peļņa līdz tiem nenonāk.”

(NVO)

“Lielākie uzņēmumi neizvairās, bet optimizē nodokļus, kas ir legāli. Tie, kas izvairās, tiem tas ir izdzīvošanas jautājums. Ja no 1 euro nodokļos jāsamaksā 89 centi, tad, esot mazam, to ir ļoti grūti izpildīt.”

(NVO)

2.2. Dažādu ēnu ekonomiku potenciāli ietekmējošu faktoru vērtējums

Ekspertiem lūdzām novērtēt, cik lielā mērā konkrēti faktori ietekmē (liela apjoma) ēnu ekonomikas veidošanos Latvijas būvniecības nozarē. Faktori tika atlasīti, ņemot par pamatu iepriekš veiktos pētījumus par ēnu ekonomikas apjomu ietekmējošajiem faktoriem, kā arī Latvijas buvuzņēmēju partnerības priekšlikumus. Katru faktoru lūdzām vērtēt skalā no 1 līdz 7, kur “1” nozīmē “(negatīvi) neietekmē ēnu ekonomikas apjoma veidošanos būvniecības nozarē”, bet “7” – “būtiski (negatīvi) ietekmē ēnu ekonomikas apjoma veidošanos būvniecības nozarē”. Kopējais (vidējais) katra ēnu ekonomikas potenciāli ietekmējošā faktora vērtējums apkopots 13. tabulā.

13. tabula. **Ēnu ekonomikas potenciāli ietekmējošo faktoru vērtējums, ekspertu viedoklis**
“1” – “(negatīvi) neietekmē ēnu ekonomikas apjoma veidošanos būvniecības nozarē”, bet “7” –
“būtiski (negatīvi) ietekmē ēnu ekonomikas apjoma veidošanos būvniecības nozarē”

Cik liela ietekme uz ēnu ekonomikas salīdzinoši lielo īpatsvaru būvniecības nozarē ir	Vidējais vērtējums
Procesam, kā notiek publiskie iepirkumi būvniecības nozarē	5,6
To nodokļu sistēmas saprotamībai un konsekvencei, kas attiecas uz būvniecības nozari	5,4
Nodokļu likmēm	5,3
Būvniecības nozares sadarbībai ar valsti, t. sk. abpusēja uzticība	5,0
Kontrolējošo iestāžu darbam	4,75
Normatīvajiem aktiem (likumdošanai), kas attiecas uz būvniecības nozari	4,25
Sankcijām par nodokļu likumu pārkāpumiem	4,0

Kā redzams 13. tabulā, atbilstoši ziņojuma 2.1. sadaļā identificētajām būtiskākajām ar ēnu ekonomiku saistītajām problēmām eksperti uzskata, ka vislielāko ieguldījumu lielajā ēnu ekonomikas apjomā nozarē dod (nesakārtotais) publisko iepirkumu process būvniecības nozarē (5,6 no 7). Pastiprinot jau pausto ekspertu vērtējumu par nodokļu slogu, tam seko to nodokļu sistēmas saprotamība un konsekvence, kas attiecas uz būvniecības nozari, (5,4 no 7) un nodokļu likmes (5,3 no 7). Eksperti uzskata, ka vismazāko ietekmi uz ēnu ekonomikas apjoma veidošanos sniedz sankcijas par nodokļu likumu pārkāpumiem (4 no 7). Pārējie faktori variē no 4,25 līdz 5 no 7.

Papildus kvantitatīvajam vērtējumam lūdzām sniegt plašāku komentāru par katru novērtēto faktoru, kas apkopot tālāk:

- **Process, kā notiek publiskie iepirkumi būvniecības nozarē**

Attiecībā uz šā aspekta vērtējumu respondentu viedoklis dalījās. Piemēram, **valsts iestāžu respondenti norādīja, ka problēma nav regulējumā vai zemākajā cenā, bet gan tehniskajā regulējumā un tajā, kā regulējums tiek piemērots.** Tas atspoguļojas šādos citātos:

“Es neesmu piekritējs apgalvojumam, ka jāuzlabo publiskie iepirkumi un ka problēmas ir zemākajā cenā. Piekritu, ka afēras stāstu publiskajos iepirkumos ir ļoti daudz, un tur cēloņi ir abās pusēs. Tomēr tieši nesakārtotais tehniskais regulējums, ka nav skaidrs, par ko tiek maksāts, ļauj manipulēt ar publiskajiem iepirkumiem.”

(VI)

“Process nav vienāds visur – katrs izprot citādi, tāpēc notiek citādi.”

(VI)

Nevalstisko organizāciju pārstāvji savukārt norādīja, ka zemākās cenas princips tomēr ļoti ietekmē ēnu ekonomikas apjoma veidošanos un rada apstākļus, kuros mazajiem un vidējiem uzņēmumiem ir grūti konkurēt:

“Kamēr ir šis zemākās cenas princips, cieš ne tikai kvalitāte, bet arī mazie uzņēmēji, kas beigās ir spiesti strādāt, nemaksājot nodokļus.”

(NVO)

“Mazajiem un vidējiem uzņēmumiem grūti konkurēt. Lielajiem uzņēmumiem ir vairāk iespēju. Publiskais iepirkums varētu sakārtot šīs iespējas. Tur gan ir ļoti daudz aspektu, daudz ko šobrīd cenšas aizlāpīt ar PIL plāksteri. Reģistrētā un neregistrētā darbība, kontrolējošās iestādes – tam būtu jāpievērš uzmanība.”

(NVO)

- **To nodokļu sistēmas saprotamība un konsekvence, kas attiecas uz būvniecības nozari**

Vērtējot šo aspektu, **nevalstisko organizāciju pārstāvji norādīja, ka nodokļu sistēma nav konsekventa un tā ir nestabila, kas rada uzņēmējiem neprognozējamības izjūtu.** Tāpat tika uzsvērts, ka uzņēmēji bieži izmanto darbinieku nezināšanu par nodokļu jautājumiem:

III. Valsts institūciju un lielāko uzņēmēju pārstāvošo organizāciju vērtējumi, un priekšlikumi ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē Latvijā

“Latvijā nav konsekventas nodokļu sistēmas un konsekvences neesamība rada neprognozējamības sajūtu. Uzņēmējs nevar plānot savu darbu. Un kā tika risināta krīze? Uz iekšējās devalvācijas rēķina. Tagad būs daudz grūtāk krīzi pārvarēt.”

(NVO)

“Nav stabilitātes. Par saprotamību – uzņēmumu īpašnieki bieži vien saprot un izmanto nodarbināto nezināšanu un neizpratni par to, kas tiek maksāts, kāpēc un kur tiek maksāts. Nodarbinātie nesaprot cēloņsakarību starp nodokļiem un viņu labklājību. Un pie mums par to ļoti maz runā.”

(NVO)

Savukārt valsts iestāžu respondenti akcentēja, ka nodokļu sistēmas saprotamībai un konsekvencei nav izšķirošas nozīmes, tā ir saprotama un ir iespējas saņemt konsultācijas par nodokļu prasību izpildi:

“Lielajiem par šo nav, ko sūdzēties. Grūtāk ir mazajiem, tomēr arvien vairāk var saņemt konsultācijas no kolēģiem, un tiem, kas seko prasībām, nav problēmu izsekot nodokļu prasības.”

(VI)

“Ne jau nodokļi mudina pāriet pelēkajā zonā, bet gan nevienlīdzīga TĀ piemērošana.”

(VI)

• Nodokļu likmes

Jautājumā par nodokļu likmēm respondentu viedoklis dalījās – eksperti, kas pārstāv valsts iestādes, atzina, ka likmju lielums nav noteicošs:

“Latvijas tirgus ir samērā noslēgts, un likmes ir visiem dalībniekiem vienādas.”

(VI)

“Nodokļu slogs neveicina, bet piemērošana gan.”

(VI)

Savukārt nevalstiskās organizācijas norādīja, ka nodokļu likmes ir par augstu un radītie apstākļi nemotivē uzņēmējus maksāt nodokļus:

“Likmes ir par augstu, it īpaši zemajā segmentā. Par zemu neapliekamais minimums.”

(NVO)

“Viens no iemesliem ēnu ekonomikai ir tieši nodokļu likmes un to lielums. Bieži uzņēmējs neijūt motivāciju maksāt nodokļus, trūkst valsts atbalsta uzņēmējdarbībā, nav izpratnes par to, kur un kā šī nodokļu nauda tiek tērēta un ieguldīta.”

(NVO)

- **Būvniecības nozares sadarbība ar valsti, t. sk. abpusēja uzticība**

Arī vērtējumā par būvniecības nozares sadarbību ar valsti respondentu viedoklis atšķiras. Valsts iestāžu respondenti norādīja, ka sadarbība ir laba, un kā sadarbību ietekmējošu faktoru viņi saskata nepopulāru lēmumu pieņemšanas nepieciešamību un sabiedrības vispārēju neuzticēšanos būvniecības nozarei:

“Nozarē ir n-tās asociācijas, to vadībā ir visādi izbijuši politiķi un ierēdņi. Drīzāk varētu runāt par paaudžu problēmu un kopēju sabiedrības neuzticēšanos būvniecības nozarei.”

(VI)

“Sadarbība ir pozitīva, lēmumi tiek pieņemti konsultējoties. Protams, ir nepopulāri lēmumi, kurus “jāuzņem uz sevi”.”

(VI)

Savukārt **nevalstisko organizāciju respondenti norādīja, ka būvniecības nozares pozīcija ir sadrumstalota**, kas rada nestabilitāti un iespēju šo nestabilitāti izmantot atsevišķu interešu istenošanai:

“Vienu brīdi būvniecībā nebija kārtīga interešu pārstāvja. Tagad lielie būvnieki ir sasparājušies, mazie un vidēji atkal pārstāv citas intereses – ir sadrumstalota nozares pozīcija, un valsts to lieliski izmanto, šo nestabilitāti, šīs nesaskaņas iekšējās.”

(NVO)

- **Kontrolējošo iestāžu darbs**

Respondenti atzina, ka **kontrolējošo iestāžu darbs ietekmē ēnu ekonomikas apjoma palielināšanos, jo pastāv korupcijas risks un iestādes vairāk strādā ar sekām**, t. i., ēnu ekonomikas dalībniekiem, nevis ar to, kā radīt apstākļus, kuros ēnu ekonomika nav spējīga izdzīvot. Sniegti šādi komentāri par kontrolējošo iestāžu darba ietekmi:

“Pie nesakārtotās sistēmas institūcijas vairāk cīnās ar sekām. Turklāt augsti korupcijas riski ir pašās institūcijās.”

(VI)

“Jāvērtē dažādi. PTAC – mazina, bet tāds VID – nu, grūti spriest, ko viņi dara.”

(VI)

“Ilgi šīs uzraugošās institūcijas ir kontrolējošās iestādes, faktiski izpaliek palīdzības un izglītojošā funkcija. Lielas bažas no uzņēmēju puses bieži vien ir tādas, ka viņiem šķiet – ja viņi lūgs palīdzību uzraugošajās iestādēs, tās pēc tam vērsīsies pret uzņēmējiem. Ja parādīs problēmu, tad tā tiks risināta ar sankcijām uz uzņēmēja rēķina. Ir jāmaina attieksme pret uzņēmēju un jāpilda konsultatīvā funkcija arī.”

(NVO)

“Ēnu ekonomikas īpatsvars ir ļoti liels. Tas nozīmē, ka vai nu kontrolējošās iestādes ir vājas, vai korumpētas. Ja kontrolējošās iestādes strādātu atbilstoši, tad pārkāpēji būtu noķerti un izskausti.”
(NVO)

- **Normatīvie akti (likumdošana), kas attiecas uz būvniecības nozari**

Visi aptaujātie respondenti atzina, ka normatīvajiem aktiem ir ietekme, jo būvniecības nozarē ir nesakārtoti normatīvie akti un neskaidrs regulējums, kas rada nevienlīdzīgus apstākļus, tādējādi veicinot ēnu ekonomikas apjoma palielināšanos. Tika minēts, ka normatīvais regulējums ir neskaidrs, šādu viedokli pauda gan valsts iestāžu, gan nevalstisko organizāciju pārstāvji:

“Tāpēc, ka esošais normatīvais regulējums ir neskaidrs, joprojām ģenerālu uzņēmējs nav motivēts nodrošināt būvlaukumos caurspīdīgu sistēmu par katra apgūtā eiro nodokļu nomaksu no visiem projektā iesaistītajiem.”
(VI)

“Nesakārtoti akti, kas rada nevienlīdzīgus apstākļus.”
(NVO)

Norādīts arī, ka **procedūras varētu būt vienkāršākas un saprotamākas,** lai tās būtu izpildāmas visiem uzņēmumiem, ne tikai tiem, kas var noalgot jomas labākos speciālistus:

“Normatīvais kopumā ietekmē, bet ne tieši. Procedūrām jābūt vienkāršākām un vieglāk izpildāmām. Normatīvo aktu kvalitāte – tā gan ietekmē. Bieži gan netiek skaidrots, uzņēmēji nesaprot, it īpaši tie, kuri nevar algot labu juristu, grāmatvedību, un šie pakalpojumi tiem tiek nodrošināti ārpus pakalpojuma. Turklāt arī ārpus pakalpojuma sniedzēji ne vienmēr var orientēties specifiskos procesos un likuma normās.”
(NVO)

- **Sankcijas par nodokļu likumu pārkāpumiem**

Respondenti atzina, ka sankcijām pašlaik nav lielas ietekmes uz ēnu ekonomikas apjoma veidošanos. Gan valsts iestāžu respondenti, gan nevalstisko organizāciju respondenti norādīja, ka tie, kas vēlas nemaksāt nodokļus, atrod veidus, kā to īstenot, un sankcijas nav ne atturošs, ne ietekmējošs faktors:

“Atceros viena somu kolēģa stāstu, ka Somijā neesot kriminālatbildības par finanšu pārkāpumiem. Sankcijas ir svarīgas, bet tām ir jābūt vairāk ekonomiskām un, iespējams, daudz efektīvāk ir informēt publiski, kuri ir “pelēkie” un “melnie” komersanti, un izgaismot visu ķēdi, kas baro šos “blēzus”. Pieņemu, ka lielā daļā gadījumu paši maksātāji ir iesaistīti labuma gūšanā no šādiem pārkāpumiem.”
(VI)

“Sankcijas veicina uzņēmēju radošumu, kā tās apiet.”
(VI)

“Tie, kas grib būt pelēki, tie atradīs veidu, kā to darīt. Ar sankcijām valsts nevar ierobežot uzņēmēju, kas ir bijis negodīgs, taisīt jaunu uzņēmumu. Vecie uzņēmumi tiek pamesti un dibināti jauni. Viss atkarīgs no prasmēm un zināšanām, un iespējām – tie, kas grib būt pelēki, viņiem ir plāns A, B, C, un viņi zina, kā rīkosies sankciju gadījumā. Godīgajam uzņēmējam varbūt sankcija būs trieciens, jo viņam ir tikai plāns A. Vēl aktuāls jautājums, cik ļoti sankcijas mērķētas uz sodīšanu un vai tas veicina pārkāpumu atkārtojamību.”

(NVO)

Eksperti norāda, ka gan uzņēmēji, gan darbinieki **nejūt motivāciju maksāt nodokļus**, jo neizprot, kā nodokļi tiek tērēti viņu labā:

“Sankcijām nav liela ietekme, kamēr iedzīvotājs un uzņēmējs nejūt nepieciešamību maksāt nodokļus. Kad bija lielākas māmiņalgas, pabalsti, tad arī aplokšņu algas nebija tik izplatītas.”

(NVO)

Lūgti norādīt, **kāda ietekme ēnu ekonomikai ir uz būvniecības nozarē strādājošo uzņēmumu konkurētspēju Latvijā**, respondenti, vērtējot skalā no 1 līdz 7, kur ”1” ir ”nav problēma konkurētspējai”, ”7” – ”būtiski negatīvi ietekmē konkurētspēju”, novērtēja ietekmi ar atzīmēm no 4 līdz 7, sekmējot vidējo vērtējumu – 5,5 no 7. Papildus vērtējumam tika sniegts arī šāds viedoklis:

“Pieņemu, ka vadošie ģenerāļi var uzlabot savu konkurētspēju ar pelēko ekonomiku, jo ir apgrozāmie līdzekļi, lai īstenotu eksportspējīgos produktus, kā arī piedalītos koruptīvos darījumos Latvijā.”

(VI)

3. Īstenotās un plānotās aktivitātes ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē: ekspertu vērtējums

3.1. Līdz šim izstrādāto un ieviesto instrumentu ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē Latvijā efektivitāte

Šajā intervijas daļā lūdzām respondentus novērtēt, cik efektīvi ir bijuši valsts līdz šim izstrādātie un ieviestie instrumenti ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē Latvijā. Respondenti vērtēja iepriekš veiktās aktivitātes ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē skalā no 1 līdz 7, kur ”1” ir ”ļoti neefektīvi”, bet ”7” – ”ļoti efektīvi”.

Respondenti, kas pārstāv **valsts iestādes, novērtēja efektivitāti kā vidēju** – ar atzīmēm 3 un 4. Savukārt **nevalstisko organizāciju respondenti paveikto vērtē zemu** – ar 1 un bez vērtējuma (atsakoties vērtēt). Vidējais vērtējums par valsts līdz šim izstrādātajiem un ieviestajiem instrumentiem ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē Latvijā ir **3 no 7**.

Vienlaikus lūdzām respondentus nosaukt 3–5 aktivitātes, kuras valsts ir īstenojusi efektīvi, tādējādi ierobežojot ēnu ekonomiku būvniecības nozarē Latvijā. Valsts iestāžu respondenti kā efektīvas aktivitātes minēja

REVERSĀ PVN IEVIEŠANU DARBA APLIECĪBAS BŪVLAUKUMOS BŪVKOMERSANTU REĢISTRĀCIJU

Nosauktās aktivitātes papildina citāti:

“Reversais PVN – iespējams to vajadzētu ieviest visā nozarē, nevis tikai būvdarbu pakalpojumiem. Darba apliecības būvlaukumos – jāiet tālāk, izmantojot elektroniskās uzskaites priekšrocības. Par citiem instrumentiem grūti spriest.”

(VI)

“Nav jau nekas konkrēti pēdējos gados darīts tieši ēnu ekonomikas mazināšanai, tikai tagad sāk kaut ko domāt ar to Finanšu ministrijas plānu. Nu, labi, reversais PVN ir panākts.”

(VI)

Savukārt **nevalstisko organizāciju respondenti norādīja, ka nevar nosaukt aktivitātes, kuras valsts būtu efektīvi īstenojusi**, tādējādi mazinot ēnu ekonomiku būvniecības nozarē. Eksperti savās atbildēs skaidro:

“Nekas jau daudz nav darīts, jo apjoms tikai palielinājies. Kad pirms 2009. gada bija pabalsti un labas māmiņalgas un cilvēks jūta, ka tad, kad tam vajadzēs, viņš saņems valsts atbalstu, tad aplokšņu algas nebija tik izteiktas. Aplokšņu algas arī citi faktori ietekmē, piemēram, ātrie kredīti un kredīti vispār. Cilvēks, kurš ir / bija parādnieks, labāk izvēlas minimālo algu, no kuras viņam var atvilkt maksājumus, un pārējo saņemt aploksnē.”

(NVO)

“Diemžēl nevaru nosaukt aktivitātes, kas īstenotas efektīvi. Darbība viennozīmīgi ir bijusi ar pozitīvu ietekmi, bet par efektivitāti grūti spriest. Īstenojot šos pasākumus, ir jāskatās plaši, jābūt politiskai gribai nenodarboties ar sīkumiem.”

(NVO)

3.2. Atsevišķu plānoto aktivitāšu ēnu ekonomikas mazināšanai izvērtējums

Vēlējāmie arī uzzināt ekspertu domas par publiskajā telpā izskanējušajiem viedokļiem par atsevišķām aktivitātēm, kuras varētu tikt īstenotas, lai mazinātu ēnu ekonomikas apjomu Latvijas būvniecības nozarē. Proti, vēlējāmie uzzināt respondentu viedokli par tām, lūdzot novērtēt, cik efektīvas varētu būt minētās aktivitātes, lai mazinātu ēnu ekonomikas apjomu būvniecības nozarē Latvijā. Aktivitātes tika vērtētas skalā no 1 līdz 7, kur ”1” nozīmē ”būtu ļoti neefektīva ēnu ekonomikas mazināšanai), bet ”7” – ”būtu ļoti labs instruments ēnu ekonomikas mazināšanai”. Respondenti sniedza arī plašākus komentārus par saviem vērtējumiem, kas citātu formā apkopots tālāk. Rezultāti apkopoti 14. tabulā.

14. tabula. Dažādu ieviešamu aktivitāšu vērtējums, lai mazinātu ēnu ekonomiku Latvijā
 Latvijas lielāko būvniecības uzņēmumu vadītāju skatījumā
 “1” — “būtu ļoti neefektīvi ēnu ekonomikas mazināšanai”, “7” — “būtu ļoti labs instruments ēnu ekonomikas mazināšanai nozarē”

Cik efektīvas, jūsuprāt, būtu šādas aktivitātes, lai mazinātu ēnu ekonomikas apjomu būvniecības nozarē Latvijā	Vidējais vērtējums
Izstrādāt un ieviest valsts un pašvaldību pasūtījumos būvniecības standarta jeb tipveida līgumus	6,4
Nodarbināto personu elektroniska reģistrēšana un viņu kustības uzskaitē būvobjektā	4,7
Pilnveidot t. s. baltā saraksta uzņēmumu priekšrocības, t. sk. publiskajos iepirkumos	4,1
Ierosinājums noteikt ģenerāluzņēmējam pienākumu sniegt informāciju kontrolējošajām iestādēm par apakšuzņēmumiem	4,1
Palielināt administratīvos sodus par pārkāpumiem būvniecībā un/vai pilnveidot to piemērošanas praksi	3,8
Būvniecības nozares uzskaites pilnveidošana. Noteikt detalizētāku informāciju būvizstrādājumu pavaddokumentos	3,5

Par aktivitātēm tika sniegti šādi komentāri:

- **Būvniecības standarta jeb tipveida līgumu izstrāde un ieviešana valsts un pašvaldību pasūtījumos**

Respondenti pozitīvi vērtē tipveida līgumu izstrādi un ieviešanu ne tikai valsts un pašvaldību pasūtījumos, bet ierosina tos ieviest arī privātajā sektorā:

“Jā, bet nevis standarta līgumus, bet izstrādāt un noteikt kā obligāti piemērojamus pašus standartus, kuros tiek atrunāti visi pamatprincipi, kuri jāņem vērā publiskajos iepirkumos, un gadījumā, ja līgumā tiek iestrādāti noteikumi, kas ir pretēji standartiem, tad spēkā ir standartā noteiktais, nevis līgumā.”

(VI)

“Ne tikai valsts un pašvaldību pasūtījumos – arī privātajos.”

(VI)

“Jā, tam būs efekts, ja būs vienotas prasības un informācija.”

(NVO)

- **Nodarbināto personu elektroniska reģistrēšana un viņu kustības uzskaitē būvobjektā**

Arī nodarbināto personu elektronisku reģistrēšanu respondenti vērtē pozitīvi, norādot, ka viss atkarīgs no tā, ar kādu mērķi tiks ieviesta sistēma un kā tā tiks ieviesta (kas ierīkos, kas uzraudzīs, kam un kādi dati būs pieejami, kādiem mērķiem).

“Efektīvs un ātrs līdzeklis, lai identificētu, vai deklarētie apgalvojumi atbilst realitātei.”

(VI)

“Tas izmainītu kaut ko tikai tad, ja ir papildu pasākumi – konteksts ar solidāro atbildību un apdrošināšanu, un klasifikatoru. Jāpiepilda saturā šī aktivitāte.”

(VI)

“Tam varētu būt efekts, bet būtisks ir ieviešanas aspekts un kontrole.”

(NVO)

- **Pienākums ģenerāluzņēmējam sniegt informāciju kontrolējošajām iestādēm par apakšuzņēmumiem**

Respondenti ar atsevišķiem izņēmumiem aktivitāti vērtē rezervēti, tāpēc aktivitāte iegūst vērtējumu 4,1 no 7.

“Iespējams, neesmu pareizi sapratis šo, bet nav skaidrs, ko tas dos?”

(VI)

“Jā, atbalstāmi. Jāskatās kompleksi un sistēmiski.”

(VI)

“Šobrīd nav solidārās atbildības. Ir risks par nepatiesu informāciju un vēl šis sadarbības aspekts.”

(NVO)

- **Administratīvo sodu palielināšana par pārkāpumiem būvniecībā un/vai piemērošanas prakses pilnveidošana**

Aptaujātie eksperti atzīst, ka ar administratīvo sodu palielināšanu jābūt piesardzīgiem, jo soda apmēru palielināšana nav efektīva. Respondenti aicina vairāk koncentrēties uz preventīvas prakses aspektiem, nevis soda apmēra palielināšanu. Tiek arī atzīts, ka ir problēmas ar piemērošanu un piemērošanas prakses uzlabošana varētu uzlabot situāciju.

“Būtu piesardzīgs. Ir gan uzskats, ka administratīvie sodi veicina, tomēr būtu jābūt uzmanīgiem ar šo.”

(VI)

“Sodi netiek efektīvi piemēroti.”

(VI)

“Jāmin maznozīmīgie pārkāpumi un ietekmēšanas moments – jāskatās, kā tiek piemēroti sodi par maznozīmīgiem pārkāpumiem un kā tiek īstenota ietekmēšana.”

(VI)

“Tikai ar sodu politiku neko nevar grozīt!”

(NVO)

“Sodu palielināšana neko nedod. Jārada apstākļi, ka negribas pārkāpt. Kontrolējošām iestādēm ir jābūt draugam un padomdevējam visupirms, tikai pēc tam – soģim.”

(NVO)

- **Būvniecības nozares uzskaites pilnveidošana. Detalizētākas informācijas būvizstrādājumu pavaddokumentos noteikšana**

Kopumā šo aktivitāti respondenti vērtē neitrāli, tai iegūstot vērtējumu 3,5 no 7. Atsevišķi respondenti pauž viedokli, ka atkarībā no prasību pamatotības un informācijas apjoma aktivitāte varētu būt efektīva:

“Kopā ar reverso PVN būvizstrādājumiem – jā.”

(VI)

“Atkarīgs no tā, kāds būs informācijas apjoms.”

(VI)

“Jā un nē. Pētāms jautājums. Jāskatās, kas ir deklarācijas saturā un kādus kritērijus izvirzām deklarācijas saturam, jo tas viss maksā, katrs kritērijs ražotājam izmaksā no 30 līdz 50 tūkstošiem. Šīm prasībām jābūt pamatotām.”

(VI)

Savukārt nevalstisko organizāciju eksperti uzskata, ka nozares uzskaitē jau ir gana detalizēta:

“Jau ir detalizēta uzskaitē.”

(NVO)

Respondentiem tika uzdots arī jautājums, **vai kopš reversā PVN ieviešanas ir samazinājies ēnu ekonomikas apmērs**. Uz šo jautājumu apstiprinoši atbildēja visi respondenti:

“Jā, statistika to rāda PVN jomā.”

(VI)

“Pakalpojumu ziņā tas ir atrisināts, bet paliek jautājums par būvmateriāliem – arī tas būtu jārisina.”

(NVO)

“Nedaudz ir samazinājies, savu tas dara.”

(NVO)

Papildus izteikts apgalvojums, ka, iespējams, notikusi ēnu ekonomikas darbību pārnese uz citu būvniecības posmu:

“Jā, bet tas ir pārņests citos nenosegtajos pakalpojumos un precēs.”

(VI)

“Protams, tajā segmentā ir samazinājies, bet tā pārnese noteikti notikusi uz citu segmentu.”

(VI)

3.3. Respondentu pārstāvēto institūciju vai organizāciju īstenotie un plānotie pasākumi, kas vērsti uz ēnu ekonomikas mazināšanu būvniecības nozarē

Visbeidzot respondentiem tika lūgts sniegt ziņas par pasākumiem, kurus pārstāvētā institūcija vai organizācija īsteno un plāno īstenot šā gada laikā, lai veicinātu būvniecības nozares konkurētspēju. Atbildot uz šo jautājumu, valsts iestāžu respondenti norādīja, ka plāno strādāt pie šādiem virzieniem:

BŪVNICĪBAS INFORMĀCIJAS SISTĒMA (BIS) UZLABOŠANA UN DIGITĀLO RISINĀJUMU ATBALSTĪŠANA ADMINISTRATĪVAJĀ IETVARĀ

“Turpinām darbu pie BIS uzlabošanas un digitālo risinājumu atbalstīšanas administratīvajā ietvarā, t. sk. pie BIM normatīvā regulējuma uzlabošanas, vienkāršojot administratīvās prasības un būvnormatīvus un nozari virzot uz darbu standartizācijas virzienā, tostarp par vienotajiem līgumiem publiskajos iepirkumos.

Atbalstīt vienotas ID karšu sistēmas ieviešanu būvniecības nozarē.”

(VI)

NORMATĪVĀ REGULĒJUMA UZLABOŠANA ATBILDĪBAS JAUTĀJUMA RISINĀŠANA BŪVUZŅĒMĒJU KLASIFIKATORA IEVIEŠANA

Nevalstisko organizāciju respondenti norādīja, ka aktīvi strādā šādos virzienos:

ĒNU EKONOMIKAS APKAROŠANAS PLĀNA PRIEKŠLIKUMU SAGATAVOŠANA ĒNU EKONOMIKAS APKAROŠANAS PLĀNA IZPILDES UZRAUDZĪBA FOKUSA DISKUSIJAS ORGANIZĒŠANA IKGADĒJĀS ĒNU EKONOMIKAS KONFERENCES ORGANIZĒŠANA

4. Ieteikumi sadarbībai ēnu ekonomikas mazināšanai un konkurētspējas veicināšanai Latvijas būvniecības nozarē

Apzinoties sadarbības starp valsti un uzņēmējiem nozīmīgumu, aicinājām respondentus vērtēt līdzšinējo **būvniecības nozares sadarbību ar valsti** un sniegt priekšlikumus par to, kādi būtu priekšnoteikumi veiksmīgai un efektīvai privātā un publiskā sektora sadarbībai.

Respondentu atbildes atšķīrās – valsts iestāžu pārstāvji norādīja, ka novērojama sadrumstalotība un ir būtiski vienoties par galvenajiem darāmajiem darbiem. Kā būtiskus priekšnosacījumus veiksmīgai sadarbībai viņi minēja atklātību, informācijas apmaiņu un ieinteresētību:

“Līdzšinējā (iestādes) sadarbība ir galvenokārt bijusi par un ap sertifikāciju un speciālistiem. Citi jautājumi diemžēl ir palikuši otrajā vai trešajā plānā, tomēr tie ir jārisina. Tādēļ svarīgi nozarei ar valsti vienoties par galvenajiem kopīgi darāmajiem darbiem nozares vides uzlabošanai, bet ar konkrēti izmērāmiem un saprotamiem mērķiem, lai var redzēt darbu efektu.”

(VI)

“Būtiskie priekšnosacījumi – atklātība, informācijas apmaiņa, ieinteresētība.”

(VI)

“Ir novērojama liela sadrumstalotība. Būvniecības kontroles birojam ir konflikts ar nozari. Kopumā sadarbība ir laba. Nepieciešama savstarpēja uzticēšanās – ar to sākot, daudz kas atrisināsies.”

(VI)

Nevalstisko organizāciju pārstāvji arī norādīja uz nozares sadrumstalotību un to, ka valstij savulaik, iespējams, trūcis vīzijas par to, kā būtu jāveic reformas būvniecības nozarē. Nozares organizāciju pārstāvji norādījuši uz to, ka būvnieki ir gatavi sadarboties, bet ka viņiem pašiem savā starpā jāspēj vienoties un pašsakārtoties:

“Nozares organizācijas bija aktīvi iesaistītas jaunā Būvniecības likuma izstrādē, bet problēma bija tur, ka valstij varbūt nebija tādas stingras pozīcijas, kādam likumam būtu jāizskatās. Katrs vilka deķi uz savu pusi. Otrs faktors: Zolitūdes traģēdija ļoti daudz ko ietekmēja – attieksmi pret būvniecību un kvalitāti. Ko tad vajag privātajam sektoram? Lai valsts tam netraucē un palīdz tur, kur vajag.”

(NVO)

“Pozitīvi ir tas, ka ir atjaunota Būvniecības padome. Pie Tautsaimniecības padomes ir izveidota Būvniecības nozares apakškomisija. Būvnieki paši ir vērsti uz sadarbību. Bet tiem jāspēj vienoties un pašsakārtoties.”

(NVO)

Aicinājām respondentus novērtēt līdzšinējo **valsts iestāžu sadarbību** ēnu ekonomikas apkaršanas jomā, kā arī minēt, vai un kādi šķēršļi ir efektīvai sadarbībai. Gan valsts iestāžu pārstāvji,

gan nevalstisko organizāciju pārstāvji norādīja, ka sadarbība valsts iestāžu vidū būtu uzlabojama šādās jomās:

**ATBILDĪBAS SADALĪJUMS
KOPĒJO MĒRĶU SASKAŅOŠANA
INFORMĀCIJAS APMAIŅA
IZPRATNE PAR NOZARU MINISTRIJU SPECIFIKU**

Nevalstisko organizāciju pārstāvji atzīmēja, ka iestāžu sadarbība nav vērtējama kā veiksmīga, drīzāk vāja, un tā varētu būt produktīvāka. Nevalstisko organizāciju pārstāvji par šķēršļiem atzinuši resoriskās intereses, informācijas atšķirības, kompetenču atšķirības:

“Sadarbība nav bijusi īpaši laba. Varēja būt produktīvāks darbs. Kaut vai kontrabanda nav apkarota, korupcija... Tā sadarbība nav pilnvērtīga.”

(NVO)

“Šķēršļi – resoriskās intereses, informācijas atšķirības, kompetenču atšķirības. Iestādes nespēj sadarboties vispār. Ļoti vāja sadarbība, un ar to ir jātiek galā.”

(NVO)

Atbilstoši ziņojuma 2. nodaļā apkopotajām galvenajām ēnu ekonomikas apjomu veicinošajām problēmām, kā arī 3. nodaļā apkopotajam vērtējumam par esošo un plānoto iniciatīvu ēnu ekonomikas mazināšanai valsts iestāžu un nozares organizāciju pārstāvji sniedza ieteikumus, lai mazinātu ēnu ekonomikas apjomu nozarē. Lūdzām respondentus izdalīt ieteikumus pasākumiem, kuri jāveic īstermiņā – tuvāko 12 mēnešu laikā –, un pasākumus vidējam termiņam – nākamo 3–5 gadu laikā.

4.1. Galvenās prioritātes – pasākumi, kas jāievieš tuvāko 12 mēnešu laikā, lai mazinātu ēnu ekonomiku būvniecības nozarē

Sniedzot atbildes uz jautājumu par galvenajām prioritātēm – pasākumiem, kas būtu jāievieš tuvāko 12 mēnešu laikā, lai mazinātu ēnu ekonomiku būvniecības nozarē –, respondentu atbildes atšķiras. Viens respondents norādīja, ka 12 mēneši ir pārāk īss laiks, lai kaut ko būtiski mainītu. Kopumā tika uzskaitīti gan pasākumi, kas **aptver esošo regulējumu**:

BIS UZLABOŠANA UN DIGITĀLO RISINĀJUMU ATBALSTĪŠANA ADMINISTRATĪVAJĀ IETVARĀ (VI)

“Nepieciešams turpināt darbu pie BIS uzlabošanas un digitālo risinājumu atbalstīšanas administratīvajā ietvarā, t. sk. BIM. Normatīvā regulējuma uzlabošanas, vienkāršojot administratīvās prasības un būvnormatīvus un nozari virzot uz darbu standartizācijas virzienā, t. sk. par vienotajiem līgumiem publiskajos iepirkumos. Atbalstīt vienotas ID karšu sistēmas ieviešanu būvniecības nozarē.”

(VI)

NORMATĪVĀ REGULĒJUMA UZLABOŠANA (VI)
SKAIDRĀS NAUDAS APRITES MAZINĀŠANA (VI)
BŪVMATERIĀLU APRITES EFEKTĪVA KONTROLE (VI)
EFEKTĪVA INFORMĀCIJAS APMAIŅA STARP VALSTS IESTĀDĒM (VI)

... **gan tika uzsvērtā jaunu prasību nepieciešamība:**

ID KARŠU SISTĒMAS IEVIEŠANA BŪVNICĪBAS NOZARĒ (VI, NVO)
ĢENERĀLUZŅĒMĒJA ATBILDĪBAS NOTEIKŠANA (VI)
KLASIFIKATORA IEVIEŠANA (VI)

“12 mēnešos neko nevar izdarīt, bet vispār mēs šobrīd strādājam pie klasifikatora un atbildības sadalījuma – kad tas tik izdarīts, tad būs ievērojamas pārmaiņas un rezultāts. Protams, tur arī vēl jāatrod vidusceļš, kā darbināt klasifikatoru, un kārtība attiecībā uz atbildību.”

(VI)

TIPVEIDA LĪGUMU IEVIEŠANA (NVO)

4.2. Galvenās prioritātes – pasākumi, kas jāievieš ēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē vidējā termiņā: 3–5 gadu laikā

Atbildot, kādas būtu prioritātes un/vai pasākumi, kas būtu jāievieš vidējā termiņā – **3–5 gadu laikā** –, lai mazinātu ēnu ekonomiku būvniecības nozarē, galvenokārt tika uzsvērtā:

BŪVKOMERSANTU KLASIFIKATORA IEDZĪVINĀŠANA
NODOKĻU SISTĒMAS SAKĀRTOŠANA

Nevalstiskās organizācijas norādīja, ka jākoncentrējas uz šādām aktivitātēm:

PILNVĒRTĪGA BIS DARBĪBA, DATU SAVIETOJAMĪBA
NODOKĻU SISTĒMAS SAKĀRTOŠANA
NELEGĀLĀ NODARBINĀTĪBA – ID KARTES, ELEKTRONISKA UZSKAITE
KONTROLĒJOŠO IESTĀŽU SAVSTARPĒJA SADARBĪBA
ATBILDĪBAS ĶĒDES NOTEIKŠANA UN DEFINĒŠANA

Valsts iestādes arī norādīja, ka jāisteno arī šādas aktivitātes:

VIENOŠANĀS PAR VIENOTAJĀM TEHNISKAJĀM PRASĪBĀM BŪVĒM, LAI PASŪTĪTĀJAM IR SKAIDRS, KO PASŪTĪT UN CIK TAS MAKSĀ
IEVIEST NEPIECIEŠAMOS STANDARTUS, LAI ATBALSTĪTU “DESIGN&BUILD” LĪGUMU ĪSTENOŠANU BŪVNICĪBĀ

Respondentiem tika uzdots jautājums, vai viņi **var sniegt konkrētus priekšlikumus Finanšu ministrijas izstrādātajam plānam ēnu ekonomikas mazināšanai Latvijā būvniecības nozarē.** Respondenti atbildēja līdzīgi – nevalstisko organizāciju eksperti norādīja, ka jau aktīvi ir strādājuši pie plāna pilnveides, iesnieguši priekšlikumus un gatavi dialogam. Savukārt valsts iestāžu pārstāvji norādīja, ka viņi ir aktīvi piedalījušies plāna izstrādē un viņu pārstāvēto iestāžu priekšlikumi plānā jau ir atrodami.

Atsauces

- Allingham, M. & Sandmo, A. (1974). Income tax evasion: A theoretical analysis. *Journal of Public Economics* 3(2), 323–338.
- Alm, J., McClelland, G. & Schulze, W. (1992). Why do people pay taxes? *Journal of Public Economics* 48(1), 21–38.
- Alm, J. & Torgler, B. (2011). Do ethics matter? Tax compliance and morality. *Journal of Business Ethics* 101, 635–651.
- Andreoni, J., Erard, B. & Feinstein, S. (1998). Tax compliance. *Journal of Economic Literature* 36(2), 818–860.
- EM (2015). Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. Decembris, 2015. LR Ekonomikas ministrija, Rīga.
- Putniņš, T. un A. Sauka (2016). Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs 2009–2015. SSE Rīga: Latvija.
- Putniņš, T. and A. Sauka (2015). Measuring the Shadow Economy Using Company Managers. *Journal of Comparative Economics*, 43 (2015), 471–490.
- Torgler, B. & Schneider, F. (2009). The impact of tax morale and institutional quality on the shadow economy. *Journal of Economic Psychology* 30(2), 228–245.
- Yitzhaki, S. (1974). A note on income tax evasion: a theoretical analysis. *Journal of Public Economics* 3(2), 201–202.
- VID (2016). Būvniecības nozares apskats. LR Valsts ieņēmumu dienests, Rīga.
- https://www.google.lv/search?client=safari&rls=en&q=buvniecibas+nozares+parskats+2015+VID&ie=UTF-8&oe=UTF-8&gws_rd=cr&ei=Mj1NV66sLMPg6ATyopX4Cw (skatīts maijā, 2016. gads)

Pielikums Nr. 1. Aptaujas anketa reprezentatīvam Latvijas būvniecības nozares pētījumam

Par Jūsu uzņēmumu	
1. Kurš no šī iedalījuma vislabāk raksturo jūsu uzņēmuma profilu (norādiet vienu, galveno)?	1. Ēku būvniecība 2. Ceļu būvniecība 3. Dzelzceļu būvniecība 4. Tiltu, tuneļu būvniecība 5. Energoapgādes 6. Elektrība, telekomunikācijas 7. Hidrotehniskie objekti 8. Nekvalificētie un citi specializētie būvdarbi 9. Cits (BEIGT INTERVIJU)
2. Kāds bija uzņēmuma aptuvenais pārdošanas apjoms apgrozījums 2015. gadā?	1. Līdz 100 000 EUR 2. No 100 001 – 500 000 EUR 3. No 500 001 – 1 miljoniem EUR 4. No 1–3 miljoniem EUR 5. No 3–10 miljoniem EUR 6. Vairāk par 10 miljoniem EUR
3. Kāds ir aptuvenais kopējais uzņēmumā nodarbināto darbinieku skaits šobrīd (pilna laika ekvivalents, ieskaitot Jūs)?	1. No 1–5 2. No 6–10 3. No 11–50 4. No 51–100 5. No 101–500 6. Virs 500
4. Kurā reģionā uzņēmums ir reģistrēts:	1 Rīga 2 Pierīga 3 Kurzeme 4 Vidzeme 5 Zemgale 6 Latgale
Ēnu ekonomikas apjoms un cēloņi nozarē	
5. Lūdzu, novērtējiet, cik lielā mērā ēnu ekonomika ir problēma būvniecības nozarē strādājošo uzņēmumu konkurētspējai pasūtījumu izpildē Latvijā? Vērtējumu sniedziet skalā no 1 līdz 7, kur 1 – nav problēma un tas neietekmē konkurētspēju, bet 7 – tā ir ļoti liela problēma, būtiski, negatīvi ietekmē konkurētspēju.	
6. Kāda ir aptuvena varbūtība (no 0 līdz 100%) tikt “noķertam” tipiskai kompānijai Jūsu nozarē, ja uzņēmums:	
(6.1) neuzrāda ieņēmumus (peļņu)?	1. 0% iespējamība 2. 1–10% 3. 11–30% 4. 31–50% 5. 51–75% 6. 75% un lielāka iespējamība

(6.2) neuzrāda darbinieku skaitu?	1. 0% iespējamība 2. 1–10% 3. 11–30% 4. 31–50% 5. 51–75% 6. 75% un lielāka iespējamība
(6.3) neuzrāda savu darbinieku algu?	1. 0% iespējamība 2. 1–10% 3. 11–30% 4. 31–50% 5. 51–75% 6. 75% un lielāka iespējamība
(6.4) veic neoficiālus maksājumus, lai ‘nodrošinātu’ kontraktu?	1. 0% iespējamība 2. 1–10% 3. 11–30% 4. 31–50% 5. 51–75% 6. 75% un lielāka iespējamība

7. Jūsprāt, kādas būtu sekas, ja kompānija jūsu nozarē tiktu “noķerta” par nepatiesu rādījumu sniegšanu?

1. Nekas nopietns
2. Neliela soda nauda
3. Nopietna soda nauda, kas ietekmētu kompānijas konkurētspēju
4. Nopietna soda nauda, kas var novest kompāniju līdz maksātnespējai/bankrotam
5. Kompānija būs spiesta pārtraukt savu darbību

8. Lūdzu, novērtējiet, kāds ir aptuvenais jūsu nozarē strādājošo uzņēmumu ieņēmumu neuzrādīšanas līmenis (%) 2015. gadā?

Firmas neuzrāda aptuveni ____ % no šī pārskata gada (2015) faktiskās peļņas

9. Lūdzu, novērtējiet, kāds ir aptuvenais jūsu nozarē strādājošo firmu darbinieku skaita neuzrādīšanas līmenis (%) 2015. gadā?

Firmas neuzrāda aptuveni ____ % no šī pārskata gada (2015) faktiskā darbinieku skaita.

10. Pēc Jūsu domām, kāda ir aptuvenā neuzrādītā darbinieku algas daļa (%) jūsu nozarē 2015. gadā? (Piemēram, ja uzrādītā alga ir 100 EUR, bet reāli tiek maksāti 400 EUR, tad neuzrādītā algas daļa ir 75%; ja 200 EUR un 400, tad 50%).

Firmas 2015. gadā neuzrādīja aptuveni ____ % no faktiski izmaksātās darbinieku algas.

11. Pēc Jūsu domām, kāds ir aptuvenais % no ienākumiem (apgrozījuma) gadā, ko firmas jūsu nozarē maksā neoficiālos maksājumus, lai ‘nokārtotu lietas’? Vērtējumu, lūdzu, sniedziet par 2015. gadu.

2015. gadā firmas neoficiālos maksājumus izdeva aptuveni ____ % no gada apgrozījuma.

<p>12. Jūsaprāt, no kādu nodokļu nomaksas uzņēmumi Latvijā būvniecības nozarē izvairās visvairāk?</p> <p>VIENA ATBILDE.</p>	<p>1. Darbaspēka nodokļi 2. Ienākuma nodoklis 3. PVN (Pievienotās vērtības nodoklis) 4. Cits, lūdzu precizējiet 5. Neizvairās no nodokļu nomaksas</p>
--	---

13. Cik lielā mērā šīs nosauktās problēmas var tikt uzskatītas par galvenajām (TOP 3–5) problēmām, kas veido ēnu ekonomikas lielo apjomu būvniecības nozarē? Vērtējumu sniedziet skalā no 1 līdz 7, kur viens ir pilnībā nepiekrītu, bet 7 – pilnībā piekrītu, ka šī ir starp galvenajām TOP 3–5 problēmām.

13.1. Iepirkumos tiek noteikts zemākās cenas princips	1	2	3	4	5	6	7
13.2. Nav noteikta vidējā alga būvniecības nozarē	1	2	3	4	5	6	7
13.3. Sociālā nodokļa nomaksai nav noteikts princips līdzīgs reversajam PVN	1	2	3	4	5	6	7
13.4. Nekonsekventa nodokļu politika	1	2	3	4	5	6	7
13.5. Augstas nodokļu likmes	1	2	3	4	5	6	7
13.6. Nesakārtota tiesiskā vide – nav efektīva strīdu izskatīšanas kārtība	1	2	3	4	5	6	7
13.7. Mikro uzņēmumu esamība būvniecības nozarē	1	2	3	4	5	6	7
13.8. Kontrolējošo iestāžu darbinieku nekompetence	1	2	3	4	5	6	7
13.9. Nesakārtota kontroles sistēma	1	2	3	4	5	6	7
13.10. Drastiski sodi un sankcijas	1	2	3	4	5	6	7
13.11. Problēmas ar jauno būvniecības likumu	1	2	3	4	5	6	7
13.12. Problēmas ar būvvalžu darbu	1	2	3	4	5	6	7
13.13. Augsta konkurence nozarē	1	2	3	4	5	6	7
13.14. Vienkārši neredzam jēgu apmaksāt nodokļus (sociālās garantijas, valsts sniegtie pakalpojumi u.c.)	1	2	3	4	5	6	7
13.15. Iepirkumu rezultātu apstrīdēšanas ļaunprātīga izmantošana	1	2	3	4	5	6	7
13.16. Būvprojektu kvalitātes problēma	1	2	3	4	5	6	7
13.17. “Vienas dienas/ projekta” uzņēmumu parādīšanās konkursos	1	2	3	4	5	6	7

14. Cik liela ietekme uz ģēnu ekonomikas salīdzinoši lielo īpatsvaru būvniecības nozarē ir šādiem nosacījumiem? Vērtējumu sniedziet skalā no 1 līdz 7, kur 1 ir – tas neietekmē ģēnu ekonomikas apjomu būvniecības nozarē un 7 – šim faktoram ir noteicoša loma lielā ģēnu ekonomikas apjoma veidošanā būvniecības nozarē.

14.1. Normatīvajiem aktiem (likumdošanai), kas attiecas uz būvniecības nozari	1	2	3	4	5	6	7
14.2. Kontrolējošo iestāžu darbam	1	2	3	4	5	6	7
14.3. Nodokļu likmēm	1	2	3	4	5	6	7
14.4. Sankcijām par nodokļu likumu pārkāpumiem	1	2	3	4	5	6	7
14.5. Nodokļu, kas attiecas uz būvniecības nozari, sistēmas saprotamībai un konsekvencei	1	2	3	4	5	6	7
14.6. Procesam, kā notiek publiskie iepirkumi būvniecības nozarē	1	2	3	4	5	6	7
14.7. Būvniecības nozares sadarbībai ar valsti, t.sk. abpusēja uzticība	1	2	3	4	5	6	7

15. Lūdzu, novērtējiet, cik efektīvi ir bijuši valsts līdz šim izstrādātie un ieviestie instrumenti ģēnu ekonomikas mazināšanai būvniecības nozarē Latvijā? Vērtējumu sniedziet skalā no 1 līdz 7, kur 1 ir ļoti neefektīvi, bet 7 – ļoti efektīvi.

1	2	3	4	5	6	7
---	---	---	---	---	---	---

16. Cik efektīvas, Jūsaprāt, būtu sekojošas aktivitātes, lai mazinātu ģēnu ekonomikas apjomu būvniecības nozarē Latvijā? Vērtējumu, lūdzu, sniedziet skalā no 1 līdz 7, kur 1 ir – tās būtu ļoti neefektīvas, bet 7 – ļoti efektīvas.

16.1. Obligāti noteiktas minimālās algas un stundu likmes atbilstoši būvstrādnieku kategorijām un kvalifikācijai	1	2	3	4	5	6	7
16.2. Būvkomersantu klasifikācijas sistēmas ieviešana un sasaistīšana ar Publisko iepirkumu likumu, lai noteikta apjoma būves būvēt varētu tikai attiecīga apjoma un pieredzes uzņēmumi	1	2	3	4	5	6	7
16.3. Nodarbināto personu elektroniska reģistrēšana un to kustības uzskaitē būvobjektā	1	2	3	4	5	6	7
16.4. Ierosinājums noteikt ģenerāluzņēmējam pienākumu sniegt informāciju par piesaistīto apakšuzņēmēju nodokļu nomaksu vai algu nomaksu un kontrolējošajām iestādēm par apakšuzņēmumiem	1	2	3	4	5	6	7
16.5. Palielināt administratīvos sodus par pārkāpumiem būvniecībā	1	2	3	4	5	6	7

PIELIKUMI

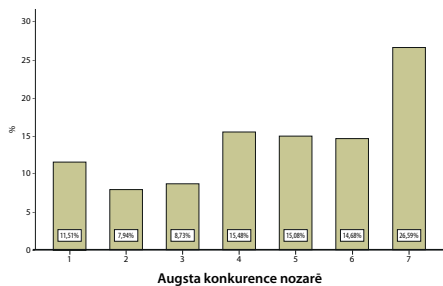
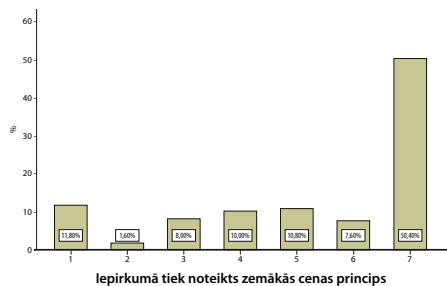
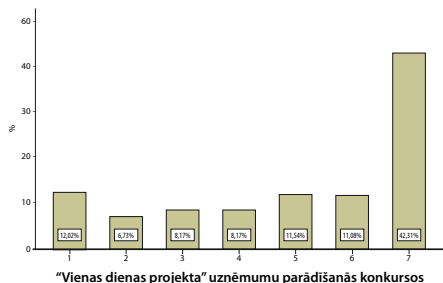
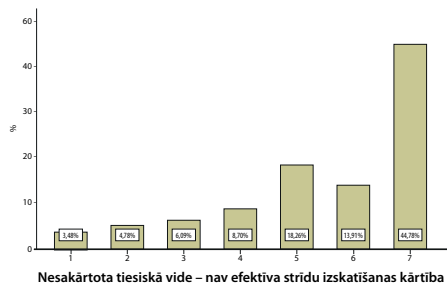
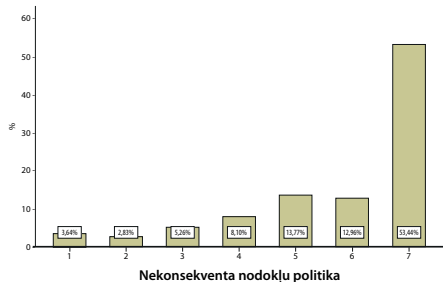
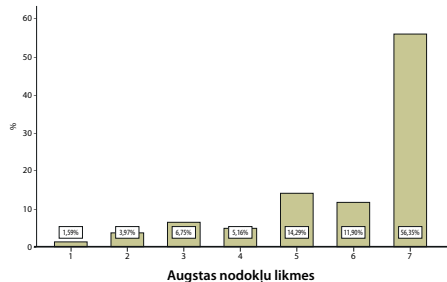
16.6. Pilnveidot administratīvo sodu piemērošanas praksi par pārkāpumiem būvniecībā	1	2	3	4	5	6	7
16.7. Būvniecības nozares uzskaites pilnveidošana. Noteikt detalizētāku informāciju būvizstrādājumu pavaddokumentos	1	2	3	4	5	6	7
16.8. Pilnveidot t.s. "baltā saraksta" uzņēmumu priekšrocības t.sk. publiskajos iepirkumos	1	2	3	4	5	6	7

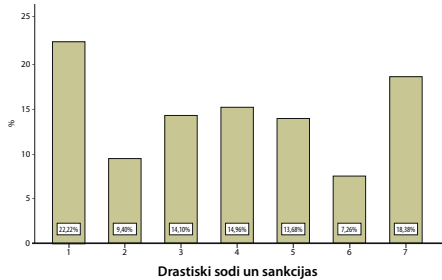
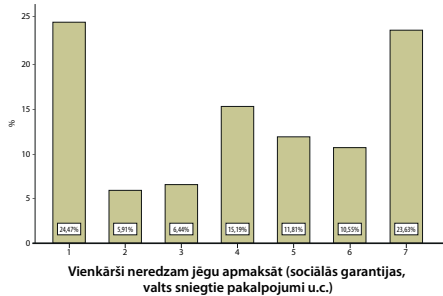
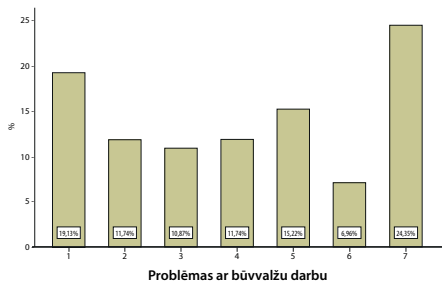
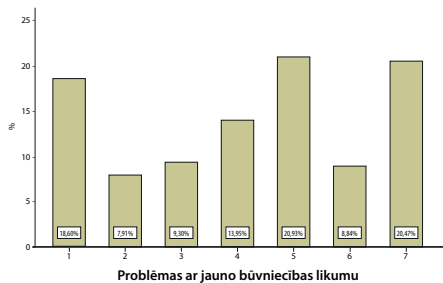
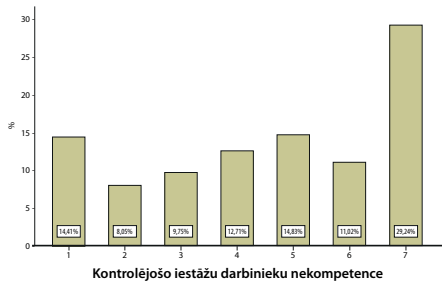
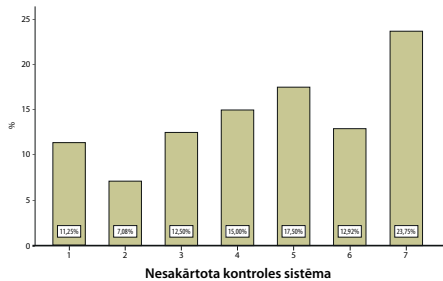
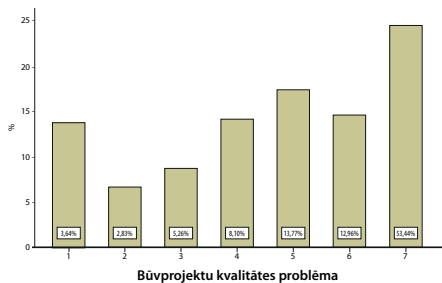
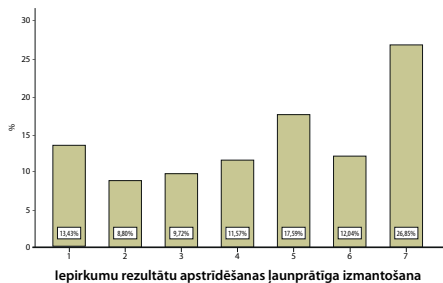
17. Vai, jūsu prāt, kopumā kopš reversā PVN ieviešanas ir samazinājies ēnu ekonomikas apmērs?	1. Jā 2. Nē
---	----------------

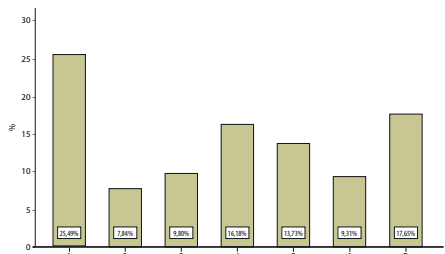
18. Cik lielā mērā Jūs piekristat šiem apgalvojumiem? Vērtējumu sniedziet skalā no 1 līdz 7, kur 1 ir – pilnībā piekristu, bet 7 – pilnībā nepiekristu.

18.1. Uzņēmumu sasniegumus Jūsu nozarē ļoti ietekmē tas, vai tie maksā vai nemaksā nodokļus: izvairoties no nodokļu maksāšanas, Jūsu nozares uzņēmumi gūst ievērojami lielāku peļņu	1	2	3	4	5	6	7
18.2. Uzņēmumi daudz vairāk maksātu nodokļus ja to darītu arī to konkurenti	1	2	3	4	5	6	7

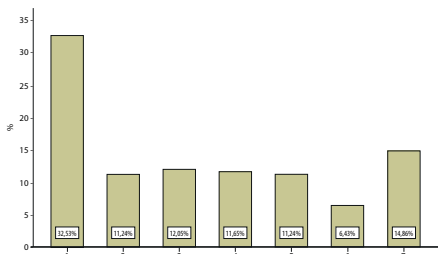
**Pielikums Nr. 2. Ēnu ekonomiku veidojošo problēmu vērtējums: atbilžu sadalījums
(reprezentatīvā būvniecības uzņēmumu izlase)**

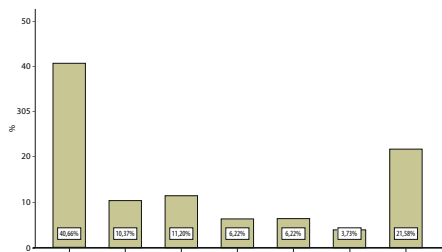

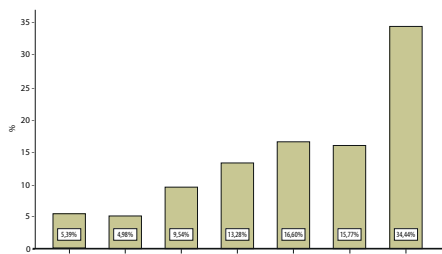
Sociālā nodokļa nomaksai nav noteikts princips līdzīgs reversajam PVN

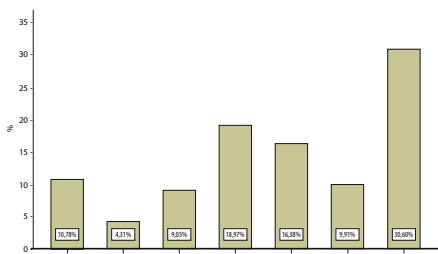
Nav noteikta vidējā alga būvniecības nozarē

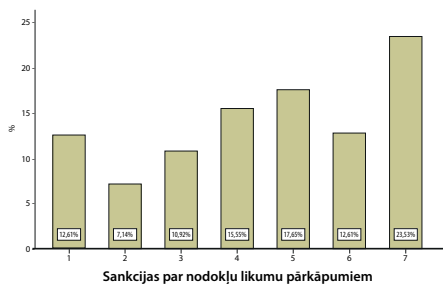
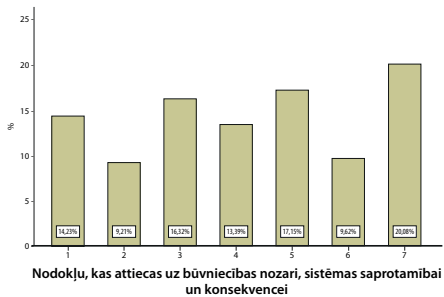
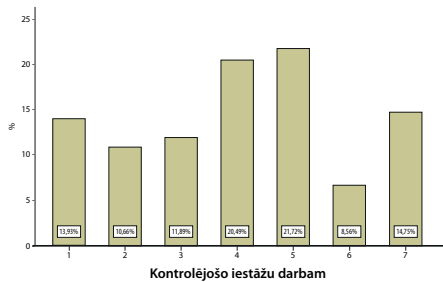
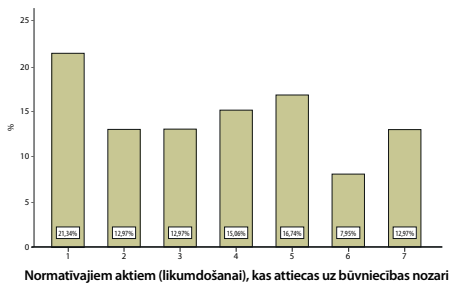
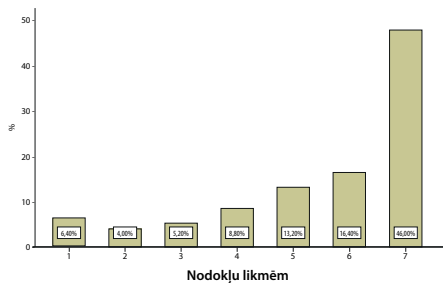
Mikro uzņēmumu esamība būvniecības nozarē

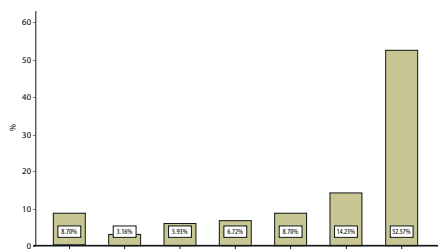
Procesam, kā notiek publiskie iepirkumi būvniecības nozarē

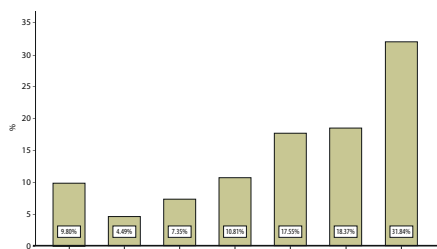
Būvniecības nozares sadarbībai ar valsti, t.sk. abpusēja uzticība

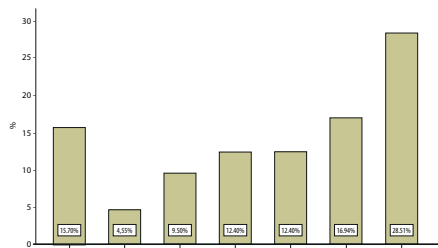
Pielikums Nr. 3. Cik efektīvas, Jūsaprāt, būtu sekojošas aktivitātes, lai mazinātu ēnu ekonomikas apjomu būvniecības nozarē Latvijā? (atbilžu sadalījums, reprezentatīva izlase)

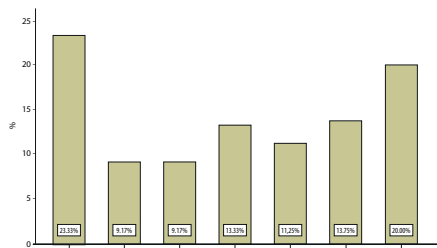
Saimnieciski izdevīgāka piedāvājuma vērtēšanu īstenot ne tikai galvenokārt balstoties uz zemākās cenas principu

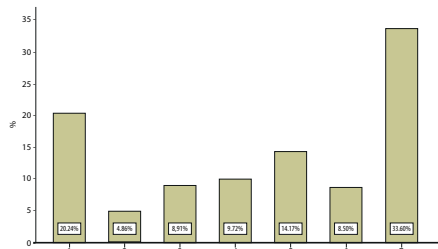
Izstrādāt un ieviest valsts un pašvaldību pasūtījumu būvniecības standarta jeb tipveida līgumus

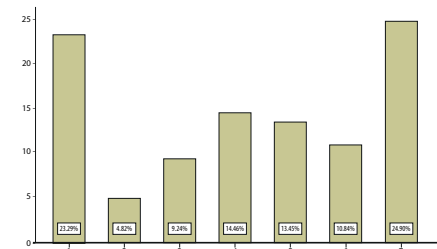
Pilnveidot t.s. "baltā sarksta" uzņēmumu priekšrocības, t.sk. publiskajos iepirkumos

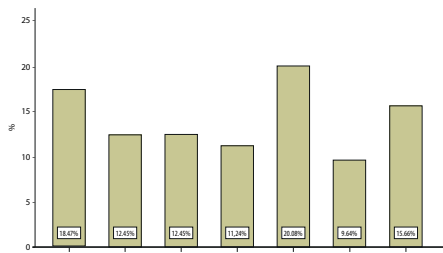
Nodarbināto personu elektroniska reģistrēšana un to kustības uzskaitē būvobjektā

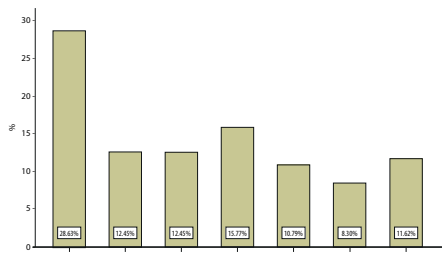
Ierosinājums noteikt ģenerāluzņēmējam pienākumu sniegt informāciju par piesaistīto apakšuzņēmēju nodokļu nomaksu vai algu nomaksu kontrolējošajām iestādēm par apakšuzņēmumiem

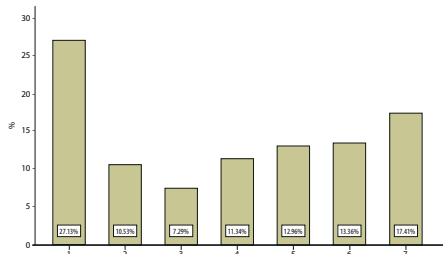
Būvkomersantu klasifikācijas sistēmas ieviešana un saistīšana ar Publisko iepirkumu likumu, lai noteikta apjoma būves būvēt varētu tikai attiecīga apjoma un pieredzes uzņēmumi

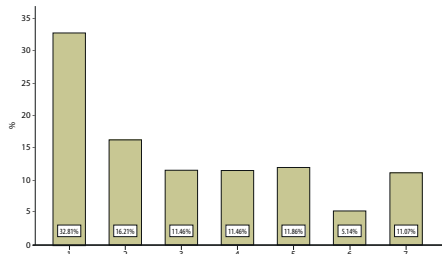
Pilnveidot administratīvo sodu piemērošanas praksi pārkāpumiem būvniecībā

Būvniecības nozares uzskaites pilnveidošana. Noteikt detalizētāku informāciju būvuzstrādājumu pavaddokumentos

Obligāti noteiktas minimālās algas un stundu likmes atbilstoši būvstrādnieku kategorijām un kvalifikācijai

Palielināt administratīvos sodus par pārkāpumiem būvniecībā